

Міністерство внутрішніх справ України

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ

ДЕПАРТАМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ГОЛОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ
ПОЛІГРАФА В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СЕКТОРУ
БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ
ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ**

*Міжнародний
науково-практичний форум*

(м. Дніпро) 24–25 вересня 2025 року

Дніпро
2025

УДК 340.68
А 43

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 3 від 25.11.2025)*

А 43 Актуальні питання використання поліграфа в діяльності органів сектору безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнної відбудови країни : матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму (м. Дніпро, 24–25 верес. 2025 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 116 с.

ISBN 978-617-560-118-1

Збірник матеріалів форуму містить тези доповідей його учасників. У публікаціях розглянуто питання правових, організаційних, технічних та психологічних засад застосування поліграфа в діяльності сил сектору безпеки та оборони України.

Для науковців та практиків у сфері права та правоохоронної діяльності

***Матеріали подано в авторській редакції.
Редакційна колегія не несе відповідальності за їхній зміст***

З М І С Т

Євген БАКУТІН

Використання поліграфа: закордонний досвід 6

Вероніка БОЙКО

Використання поліграфа у процесі розслідування
воєнних злочинів 8

Юлія БРАЇЛКО, Тетяна КРАВЧЕНКО

Особливості індивідуалізації лексики під час проведення
судово-психологічної експертизи з використанням
комп'ютерного поліграфа 11

Юлія ВОЛКОВА

Застосування поліграфа під час розслідування кримінальних
правопорушень проти життя та здоров'я особи
(на прикладі статті 127 КК України) 14

Віктор ВДОВИН

Вплив стресу в умовах воєнного стану на психічне
та фізичне здоров'я, що може впливати
на результати тестування 21

Юлія ГОНТАР

Поліграф: зміцнення довіри до сил сектору безпеки
і оборони України 27

Дмитро ЗДЕБСЬКИЙ

Впровадження централізованих баз даних результатів
поліграфологічних досліджень у діяльності підрозділів
сектору безпеки і оборони України 34

Юрій ІРХІН

Інтерпретаційні особливості використання поліграфу
в судовій психологічній експертизі 40

Роман КЛИМЕНКО

Поліграф на лінії фронту: міжнародна практика
застосування в умовах війни та
для забезпечення національної безпеки 45

Валерій КОЛОМІЄЦЬ

Необхідність застосування поліграфа
у державній службі України з надзвичайних ситуацій
в умовах воєнного стану 55

Ольга ЛЯШЕНКО

Архітектура професійної компетентності поліграфолога
Національної поліції України
в сучасних умовах: статистичний аналіз 57

Олександр МОРОЗОВ, Тетяна МОРОЗОВА

Профайлінг в поліграфології 61

Тетяна МОРОЗОВА, Олександр МОРОЗОВ

Тест перевірки версій як ефективний інструмент
у діяльності поліграфолога 66

Олександр МОТЛЯХ

Особливості побудови комунікації
у проведенні поліграфологічного дослідження
з ветеранами війни, які вливаються у мирне русло життя 71

Олександра ПАРЧЕВСЬКА, Артур САТИРОВ

Поліграф як метод виявлення ризиків колабораціонізму
в умовах воєнного стану 74

Віктор ПОНОМАРЕНКО

Правові межі використання поліграфа у військових формуваннях
та правоохоронних органах України 77

Олена ПОСТУПНА

Поліграф як інструмент психологічної
підтримки та адаптації ветеранів 79

Валерія РЯДІНСЬКА

Правове регулювання застосування поліграфа
в Національній поліції України 84

Андрій САМІЛО, Валерій ШИШКО

Деякі аспекти застосування поліграфа в системі
національної безпеки України під час воєнного стану 91

Андрій СВИРИДОК

Сучасні можливості використання поліграфа
в системі національної безпеки: досвід України у воєнний час 94

Олена УСЕНКО

Використання поліграфа судовими
експертами-психологами: правовий аналіз
практики Верховного Суду України 97

Костянтин ЧАПЛИНСЬКИЙ

Застосування поліграфа в правоохоронній діяльності:
проблеми та перспективи 101

Альбіна ЧОРНА

Контроль якості поліграфологічних досліджень у секторі
безпеки і оборони: міжнародні стандарти та перспективи
впровадження в Україні 105

Антон ШМУКІН

Судова психологічна експертиза із використанням
поліграфа під час розслідування особливо тяжких злочинів 111

Victoria HRON

Cognitive-linguistic aspects of polygraphy research: on the question
of the effectiveness of the method 114

МАТЕРІАЛИ НАУКОВИХ ДОПОВІДЕЙ

Свген БАКУТІН

старший викладач кафедри тактичної
підготовки Національної академії
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Використання поліграфа знаходить відображення у різних сферах суспільних правовідносин. Він широко застосовується у кадровому відборі, кримінальному судочинстві, роботі державних інституцій, роботі приватних компаній, банківській та кредитно-фінансовій сфері, службовій діяльності, приватному секторі. Найбільш затребуваним на сьогодні поліграф є у військово-оборонній та стратегічній діяльності.

Отже, поліграф – (грец. *poly* – багато, *igraphos* – писати) – це технічний багатоканальний (у тому числі має канал виявлення протидії) реєстратор психофізіологічних реакцій особи гласного використання, який дозволяє виявляти і фіксувати психофізіологічні реакції особи на певні стимули (подразники) за рахунок перетворення її психофізіологічних показників активності з аналогових сигналів у цифрові, що відображаються у вигляді кривих на поліграмах [1, с. 46].

Стан вітчизняного сьогодні засвідчує, що поліграф, як науково-технічний прилад сучасності, доволі системно використовується в напрямках правозастосовної практики. Результати застосування суттєве значення мають для кадрової «скринінгової» перевірки, виконання внутрішніх та службових розслідувань, процедур, пов'язаних з розслідуванням вчинених злочинів.

Однак є професії, де ціну помилки через неякісний підбір і несвоєчасне виявлення моральних деформацій важко переоцінити. У кадровому відборі «скринінг» використання поліграфа для виявлення ознак приховування чи викривлення анкетних даних, окремих фактів біографії; ознаки алкогольної залежності, вживання наркотичних та (або) психотропних речовин без призначення лікаря; приховані мотиви прийняття (вступу) на роботу, призначення (переміщення) на посади; виявлення контактів з членами злочинних угруповань (організацій); виявлення участі у діяльності заборонених громадських об'єднань, членства в політичних партіях; і найголовніше в умовах воєнного стану – це розголошення особою відомостей, що становлять державну таємницю, службову або конфіденційну інформацію.

Як засвідчує міжнародна практика, наразі поліграф використовується у

різних галузях знань більш, як у ста країнах світу. Кожна країна застосовує поліграф залежно від потреб, які виникають у тій чи іншій сфері суспільних відносин. Практика використання поліграфа та його результатів є доволі розповсюдженою за кордоном, зокрема в США.

Ще у 1963 році Конгрес США створив Міжвідомчу комісію для вивчення практики використання поліграфа у державних органах. Комісія дійшла висновку, що використання поліграфа в державних органах дозволено лише для забезпечення функцій національної безпеки, а також під час певних кримінальних розслідувань [2, с. 85].

У США систематично проводяться дослідження осіб з використанням поліграфа у формі «поліграфних експертиз у кримінальних справах». Це віднесено до окремого виду судово-психологічної експертизи. Результати поліграфних перевірок посідають чільне місце серед доказів у кримінальному процесі. Хоча якщо розглядати Сполучені Штати Америки, як країну лідера у питаннях експлуатації технологій поліграфа, то слід сказати, що визнання висновку поліграфолога як доказу не містить в американському кримінальному судочинстві системного характеру. Разом із тим Верховним судом США легалізована методика психофізіологічного дослідження із використанням зазначеного науково-технічного приладу.

Успіх використання поліграфа послугував поштовхом для створення в Центральному розвідувальному управлінні США відділу, що спеціалізується на проведенні поліграфних перевірок. Через кілька років урядом США було прийнято рішення про перевірку на поліграфі всіх співробітників ЦРУ не менше ніж 1 раз протягом 5 років. Згодом аналогічні підрозділи були створені в Міністерстві оборони [3, с. 129].

Стосовно кадрового відбору, то деякі федеральні посади в США часто вимагають перевірки претендентів на поліграфі – незалежно від рівня кваліфікації. Це зроблено для виявлення потенційно небезпечних осіб, які будуть мати доступ до національної безпеки. Країни в усьому світі: від США до Сінгапуру, від Австралії до Великобританії використовують поліграф, щоб допомогти своїй армії та уряду. У той чи інший спосіб уряди багатьох країн розглядають тести на поліграфі як корисний інструмент для військових та правоохоронців [4].

Проходження процедури поліграфної перевірки у системі МВС України в умовах воєнного стану є вдосконаленням механізму добору керуючого персоналу. Підвищити ефективність діяльності можливо тільки шляхом якісного підбору висококваліфікованих кадрів, зокрема тестування на поліграфі дає змогу визначити співробітників за «фактором» схильності до порушення законодавства, а також виявлення мотивації під час прийому на роботу. Саме за цими фактами перевірка на поліграфі в умовах воєнного стану повинна стати обов'язковою умовою перед призначенням на високопоставлену посаду, яка буде мати доступ до національної безпеки.

Чинownik має знати, що його діяльність постійно перебуває під пильним

контролем з боку держави, компетентних правоохоронних органів України. За порушення ним закону обов'язково настане реальна, конкретна юридична відповідальність.

1. Основи поліграфології [Текст]: лекц. курс / Мотлях О. І. – Київ : Нац. академ. внутр. справ Освіта України, 2019. 46 с. URL : <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/75caf8b5-05b6-44c6-9045-2906531984e1/content>.
2. Рогатюк В. Використання поліграфа у кримінальному судочинстві: вітчизняний і закордонний досвід. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2 (22). С. 85–90.
3. Людькова І. І. Процедура проходження поліграфічної перевірки як механізм добору кадрів на керівні посади центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом. *Адміністративне право і адміністративний процес, інформаційне право*. 2016. № 3. С. 129. URL : <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/489c0f33-c3a1-4135-a0c1-c71ed7c91cbc/content>.
4. «Military Uses of Lie Detectors»: News & Science 2022. URL : <https://liedetectorstest.uk/military-uses-lie-detectors>.
5. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України: наказ МВС від 13.11.2017 № 920. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text>.
6. Яремчук Р. А. Зарубіжний досвід і вітчизняна практика використання поліграфологічних досліджень у діяльності правоохоронних органів. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 24.
7. Проведення поліграфологічних досліджень для виявлення осіб, причетних до шпигунської та диверсійної діяльності, і подальшого їх контролю [Текст]: метод рек. / [Лисенко А. Б., Алексєєва-Процюк Д. О., Шаповалов В. О.]. – Київ, 2022. 50 с.

Вероніка БОЙКО

курсант 4 курсу

Експертно-криміналістичного
інституту

Науковий керівник:

Євгеній ГУЗЕНКО

доцент кафедри тактичної підготовки

ННІ превентивної діяльності

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Повномасштабна агресія РФ проти України спричинила безпрецедентні за масштабом та складністю розслідування воєнних злочинів. Паралельно з класичними криміналістичними засобами правоохоронні органи шукають інструменти оперативного відбору інформації, верифікації версій і мінімізації

помилкових слідчих рішень. Поліграф (психофізіологічне опитування) у цьому контексті розглядається як допоміжний інструмент, що може підсилювати доказову базу шляхом генерування орієнтовних даних або у формі висновку експерта, якщо дотримані вимоги процесуального закону та стандартів проведення експертизи. Водночас поліграф не є «детектором брехні» і не може замінювати ані належні слідчі дії, ані судову оцінку доказів його використання, а має бути добровільним, етичним і законним. Ці тези окреслюють правові рамки в Україні, релевантний воєнний досвід, іноземні підходи та пропонують практичні рекомендації для застосування поліграфа під час розслідування воєнних злочинів.

Склад воєнних злочинів охоплено ст. 438 КК України («Воєнні злочини»), яка, будучи бланкетною, відсилає до норм МГП (зокрема Женевських конвенцій). Розслідування таких діянь вимагає роботи з великою кількістю потерпілих, свідків, військовополонених, осіб із травматичним досвідом, а також перевірки командних ланцюгів і шаблонів поведінки. В наведених умовах поліграф може виконувати допоміжні функції, наприклад оперативну селекцію інформації для подальших слідчих дій (перевірка версій, пріоритизація ліній допиту); підготовку індивідуалізованих планів інтерв'ювання (у т.ч. з урахуванням психологічних реакцій); уточнення обставин для призначення традиційних експертиз (трасологічних, балістичних тощо); перевірка дотримання умов угод про співпрацю/безпеку свідків (за добровільної згоди). При цьому результати поліграфа не можуть бути самостійною підставою для повідомлення про підозру чи обвинувального вироку без комплексу інших доказів і процесуальної форми висновку експерта [1].

Варто звернути увагу не тільки на функціональну сторону даного питання, але й на важливість дотримання етичних та процесуальних гарантій. По-перше, слід враховувати добровільність та поінформовану згоду. Жодних санкцій за відмову, фіксація згоди у письмовій формі з роз'ясненням прав, що передбачено ст. 63 Конституції. По-друге, заборона примусу та приниження гідності стандарти належного інтерв'ювання (Méndez Principles, ООН) вимагають недопущення методів, що підвищують ризик хибних зізнань чи завдають шкоди, поліграф можливий лише як некоерсивна, контрольована процедура. По-третє, сама процесуальна форма, якщо очікується використання результатів у суді – лише через призначення судової експертизи (ст.ст. 242–244 КПК), із дотриманням методик і кваліфікації експерта. Наступним аспектом є стандарти методики. Дотримання професійних протоколів, калібрування апаратури, валідованих тестів (CQT, ЕКТ тощо), повне аудіо/відеофіксування, звітність із описом обмежень і похибок та обмеження інтерпретації, КНДІСЕ наголошує: поліграф реєструє фізіологію, а не «брехню»; висновки імовірнісні, потребують кореляції з іншими даними (судово-медичними, цифровими, балістичними) [2].

Практичні сценарії застосування поліграфа у справах про воєнні

злочини є доволі багатограними. Мультиінцидентні розслідування являють собою десятки свідків/епізодів, поліграф може допомогти пріоритезувати опрацювання версій (хто бачив командирів, де зберігалися накази, чи були інші злочини на цій локації тощо). Перевірка версій щодо командної відповідальності налічують добровільні тести зі свідками-інсайдерами (наприклад водіями, зв'язківцями) можуть зорієнтувати пошук письмових/цифрових доказів ланцюга команд. Уточнення обставин події, наприклад, чи мав місце обстріл цивільного об'єкта за наказом, чи був «побічний» вогонь; результати можуть підказати, які журнали вогню/радіообмін варто вилучити першочергово. Верифікація дотримання процесуальних угод за добровільної згоди – як елемент контролю за розкриттям нових епізодів. Скринінг персоналу слідчих груп застосовують для зниження ризиків витоків/впливу сторони ворога (регламентовано окремими відомчими актами в секторі безпеки – поза кримінальним провадженням) [3].

Досліджуючи досвід зарубіжних країн, можна виокремити такі країни як: США (сектор оборони/розвідки), Велику Британію, Ізраїль. Поліграф – рутинний інструмент контррозвідувального скринінгу США (DoD Instruction 5210.91), використовується для перевірок доброчесності персоналу й окремих розслідувальних завдань, але в судах загальної юрисдикції поліграф-дані обмежено придатні (федеральна практика). Для України релевантний саме управлінський/контррозвідувальний компонент у роботі спільних слідчих груп у зоні бойових дій [4].

Велика Британія. Поліграф системно застосовується як умова нагляду за засудженими (сексуальні злочинці, домашнє насильство, тероризм): він доповнює оцінку ризиків, спонукає до розкриттів, але не є самостійним доказом вини – радше інструмент управління ризиком і контролю за дотриманням умов ліцензій. Це близько до ролі, яку поліграф може відігравати у процедурах супроводу свідків/інсайдерів у складних воєнних справах [5].

Ізраїль. Законодавство регулює професію поліграфолога; застосування в правоохоронних органах – насамперед для скринінгу та службових перевірок, а не як судового доказу вини. У 2018 році дозволено поліграф-тестування поліцейських на «чутливих» посадах. Для українських реалій цінний наголос на регуляції професії та стандартизації процедур [6].

1. Кримінальний кодекс України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341-14?utm_source=chatgpt.com.

2. URL : https://warbooks.com.ua/contents/provedennya-psikhofiziologichnogo-doslidzhennya-z-vikoristannyam-poligrafu-normativno-pravove-zabezpechennya-zastosuvannya-poligrafa-ta-psikhofiziologichnikh-doslidzen.pdf?srsId=AfmBOorbavaYXg70jz6m7IFdM69Jh9wOo_Wb6fHmai3IUlpdQIGpdBAw&utm_source=chatgpt.com.

3. Наказ від 18.04.2025 № 251 Міністерства оборони України «Про затвердження Змін до Інструкції з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0870-25#Text>.

4. Застосування поліграфа атестованими судовими експертами психологами у 2020 році
URL : https://protocol.ua/ua/stosuvannyam_poligrafa_atestovanimi_sudovimi_ekspertami_psihologami_u_2020_rotsi/?utm_source=chatgpt.com.

5. The use and operation of counter-terrorism polygraph examinations. URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/media/652d3ed0d86b1b000d3a4fdc/use-operation-counter-terrorism-polygraph-examination.pdf?utm_source=chatgpt.com.

6. Israel: Polygraph Tests for Police Officers in Sensitive Positions Authorized URL : https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2018-04-30/israel-polygraph-tests-for-police-officers-in-sensitive-positions-authorized/?utm_source=chatgpt.com.

Юлія БРАЇЛКО

завідувач сектору криміналістичних
та психологічних видів досліджень
Полтавського відділення
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
кандидат філологічних наук, доцент

Тетяна КРАВЧЕНКО

судовий експерт сектору
криміналістичних та психологічних
видів досліджень Полтавського
відділення Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ЛЕКСИКИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА

Проблема використання індивідуалізованої лексики під час проведення поліграфологічного дослідження як способу, здатного підвищити об'єктивність і результативність проведення судово-психологічної експертизи, є однією з найбільш суперечливих і складних у сучасній практиці. Особливо дискусійним є питання використання такої лексики під час проведення поліграфологічних досліджень у кримінальних правопорушеннях проти життя та здоров'я особи, статевої свободи й статевої недоторканності. Важливим складником цього процесу є врахування психологічного стану респондента, його життєвого досвіду та емоційної чутливості для мінімізації ризику повторної травматизації, підвищення об'єктивності отриманих даних.

Законодавчо-правові засади проведення аналізованого виду експертиз відображені в основних нормативних документах (Закон України «Про судову

експертизу» [3]; ДСТУ 9266:2023 Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги [2]; ДСТУ 8692:2016 Поліграфи. Технічні умови [1]; Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [4] тощо).

Методологічною базою для розв'язання проблеми, що висвітлюється, є дослідження науковців у галузі психології, судової експертизи й судово-психологічної експертизи, зокрема (Мотлях О. І., Морозова Т. Р., Шаповалов В. О., Усіков І. П. та ін.) [5-11]. Незважаючи на значну кількість досліджень використання поліграфа при проведенні судово-психологічних експертиз, питання особливостей індивідуалізації лексики з огляду на особистість респондента залишаються недостатньо вивченими та потребують більш ретельного аналізу з урахуванням когнітивних, емоційних і соціокультурних чинників [9; 11].

Слід наголосити, що проведення судово-психологічної експертизи передбачає застосування спеціальних знань у сфері психології, спрямованих на отримання та інтерпретацію інформації психологічного змісту. При цьому особливе значення має врахування індивідуальних характеристик психічної діяльності підекспертної особи, оскільки саме вони визначають специфіку сприйняття, переживання та відтворення подій. Такий підхід дає змогу забезпечити більш об'єктивну оцінку результатів експертизи та підвищити її доказову цінність у судовому процесі [5; 9; 10; 11].

Можливість застосування поліграфа в рамках судово-психологічної експертизи ґрунтується на феномені, за якого спеціально підібрані експертом стимули, що є значущими для підекспертної особи, активізують відповідні когнітивні структури пам'яті та емоційні реакції. У разі, коли стимул містить інформацію, пов'язану з досліджуваною подією, у психіці підекспертного/підекспертної виникає виражена та стійка фізіологічна відповідь. Особливу роль у цьому процесі відіграє ретельний підбір лексики, використовуваної під час формулювання стимулів. Урахування когнітивних особливостей мислення підекспертної особи дозволяє уникнути неоднозначних трактувань запитань і підвищує точність сприйняття інформації. Емоційна забарвленість слів, зі свого боку, сприяє виявленню прихованих переживань та підсилює діагностичний ефект стимулів. Соціокультурний контекст має принципове значення, адже слова й образи, зрозумілі та значущі для конкретної особи, забезпечують адекватність реакцій і підвищують рівень об'єктивності отриманих результатів [5; 7; 8].

Урахування описаних чинників забезпечується, насамперед, у процесі ретельного аналізу матеріалів, наданих для дослідження. Особливо важливим є використання відеозаписів слідчих дій, адже саме на них фіксуються не лише змістові аспекти показань, а й специфіка мовлення, невербальні прояви та емоційні реакції підекспертної особи. Аналіз відеозаписів сприяє більш точному добору лексичних стимулів і допомагає уникнути формального

підходу до складання тестового опитувальника.

Індивідуалізація лексики передбачає підбір слів, фраз і термінів, які відповідають рівню мовленнєвого розвитку, емоційній чутливості та психологічному стану респондента. Такий підхід забезпечує адекватність сприйняття тестових стимулів і мінімізує ризик їх неправильного розуміння. Крім того, врахування індивідуальних мовленнєвих особливостей дозволяє знизити рівень психологічного напруження підекспертного/підекспертної, створюючи умови для більш природних реакцій.

Акцентуємо, що визначальним чинником у контексті аналізованої проблеми є правильне проведення передтестової бесіди й отримання експертом безпосередньо від респондента автентичної інформації щодо досліджуваної теми з метою більш точного формулювання тих значущих тестових питань, що відображають його версію перебігу події [6; 11].

Якісно проведена передтестова бесіда має вирішальне значення для подальшого перебігу поліграфного дослідження. Саме передтестова бесіда дозволяє уточнити індивідуальні особливості мислення, мовлення, словникового апарату та емоційного реагування, які необхідно враховувати. Зокрема, експерт визначає, яку лексику респондент застосовує в повсякденному спілкуванні, якими мовними конструкціями послуговується, а також чи вживає соціальні або регіональні діалектизми, індивідуально-авторські неологізми. Наприклад, при проведенні опитування з використанням поліграфа в межах судових експертиз, призначених у кримінальних провадженнях, що стосуються посягання на статеву недоторканність, варто з'ясувати, якими лексемами респондент називає свої статеві органи й статеві органи іншої людини, процеси сексуальної взаємодії та ін. Ураховуючи дані психологічного обстеження, рівень інтелектуального й культурного розвитку, соціальний статус і поточний психоемоційний стан підекспертного / підекспертної, експерт може скорегувати та доопрацювати раніше підготовлені тестові питання для створення максимально точного й релевантного комплексу стимулів.

Отже, індивідуалізація лексики під час проведення судово-психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа потребує врахування когнітивних, емоційних та соціокультурних особливостей підекспертної особи, що забезпечує адекватність сприйняття нею стимулів, знижує ризик викривлень і підвищує валідність отриманих результатів.

1. ДСТУ 8692:2016 Поліграфи. Технічні умови. URL : <http://kp-ua.com/dovidka-problemy-v-roboti-natsionalnogo-standartu-v-ukrayini-dstu-8692-2016-poligrafy-tehnichni-umovu> (дата звернення: 12.09.2025р.).

2. ДСТУ 9266:2023 Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги. (Чинний від 01.05.2024р.). Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2024. 12 с.

3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 12.09.2025 р.).

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98> (дата звернення 12.09.2025 р.).

5. Морозова Т. Р. Алгоритм створення опитувальників, призначених для поліграфного обстеження. *Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія* / за ред. С.Д. Максименка. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. Т. X. Вип. № 7. С. 287–294.

6. Морозова Т. Р., Ласунова С. В., Тамакова Т. А., Шаповалов В. О. Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфу. Київ : КНДІСЕ, 2023. 95 с.

7. Морозова Т. Р. Методичні прийоми створення тестових опитувальників із метою проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа. *Науковий вісник*. Київ : Видавництво Нац. кад. СБУ, 2021. № 80. С. 177- 185.

8. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації в поліграфічних дослідженнях : монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ : Алерта, 2023. 472 с.

9. Морозова Т. Р. Поліграфологія : підручн. / за ред. О. М. Морозова. Харків : Естет Принт, 2019. 476 с.

10. Мотлях О. І. Поліграфологія : підручник. Київ : Освіта України, 2022. 550 с.

11. Мотлях О. І., Усіков І. П. Практика призначення та проведення судових психофізіологічних експертиз й експертних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа (методичні та практичні рекомендації) : посібник. Київ : Освіта України, 2015. 210 с.

Юлія ВОЛКОВА

помічник Голови Національної поліції
України, поліграфолог,
член Всеукраїнської асоціації
поліграфологів, підполковник поліції

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ (НА ПРИКЛАДІ СТАТТІ 127 КК УКРАЇНИ)

В умовах зростання суспільного запиту на справедливість та дотримання прав і свобод людини особливої актуальності набуває якісне та ефективне розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи.

Катування, як один з найтяжчих злочинів, що завдає шкоди не лише фізичному, а й моральному стану потерпілих, вимагає ретельного підходу до збирання й аналізу доказів та встановлення істини у кримінальному провадженні.

Збройна агресія РФ проти України загострила увагу міжнародної спільноти до проблеми катування військовополонених. Злочини проти гуманності й порушення норм Женевських конвенцій стали об'єктом

численних розслідувань. В умовах складності збирання доказової бази в зонах проведення бойових дій та лінії розмежування виникає потреба у використанні допоміжних засобів перевірки інформації, серед яких – психофізіологічне тестування із застосуванням поліграфа. У цьому контексті використання поліграфа постає як важливий інструмент у руках слідства. Російська агресія проти України, що триває з 2014 року і набула повномасштабного характеру з 24 лютого 2022 року, супроводжується масовими та системними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій. Одним із найбільш жорстоких проявів цих порушень є катування українських військових. Такі дії кваліфікуються як воєнні злочини, а в окремих випадках – як злочини проти людяності.

На законодавчому рівні використання поліграфа в Україні не заборонено, однак не врегульоване спеціальним актом. Його результати не є доказами у розумінні ст. 84 КПК України, але можуть слугувати орієнтирами для проведення подальших слідчих (розшукових) дій відповідно до положень ст. 94 КПК України про оцінку доказів за внутрішнім переконанням.

Наукова доктрина підтримує ідею можливості застосування поліграфа як допоміжного засобу отримання орієнтовної інформації в кримінальному провадженні. Його ефективність зумовлена здатністю фіксувати неусвідомлювані фізіологічні реакції, що виникають у відповідь на стимульні запитання, що пов'язані зі злочинною поведінкою.

Третя Женевська конвенція (1949 р.) встановлює чіткі правила щодо поводження з військовополоненими. Стаття 3 і стаття 17 Конвенції прямо забороняють катування, жорстоке, нелюдське чи принизливе поводження [1]. Подібні заборони містяться у Додаткових протоколах до Конвенцій та у статтях Римського статуту МКС (стаття 8) [2].

Катування кваліфікується як воєнний злочин (ст. 8 Римського статуту) та як злочин проти людяності (ст. 7). У кримінальному праві України такі дії підпадають під кваліфікацію за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни». Так, катування – це будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб.

На підставі узагальнення свідчень звільнених з полону українських військових та даних правозахисних організацій можна дійти висновків, що до найбільш поширених *методів катування* можна віднести такі:

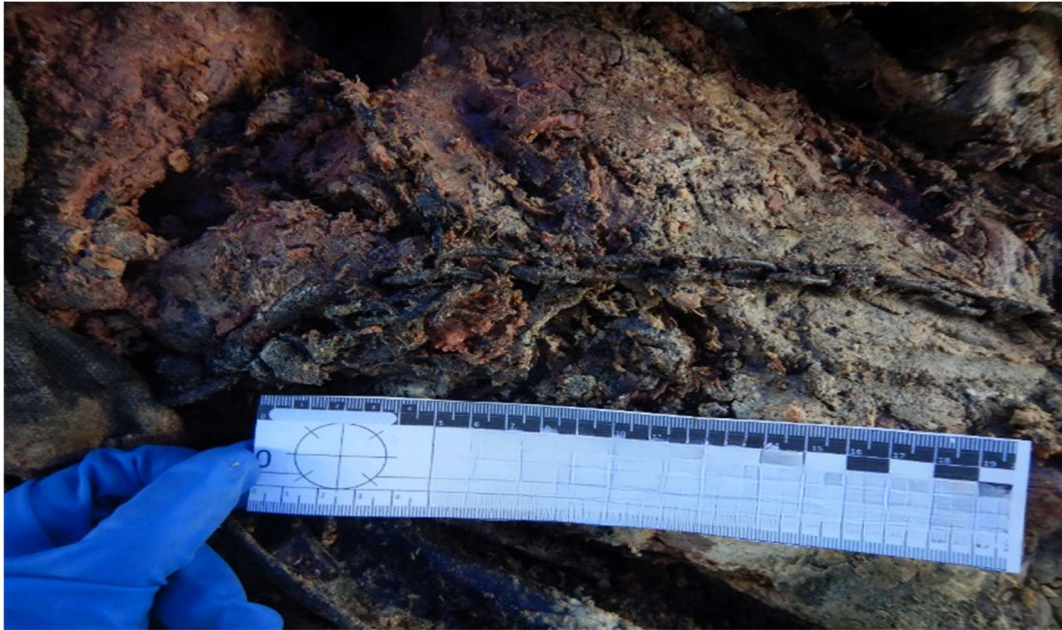
– *електричний струм* («тапiк», «валiза», «дзвiнок Путiну»);

– побиття до втрати свідомості особи;

– удушення поліетиленовими пакетами, скотчем, металевими ланцюгами;

– імітація розстрілу особи, а у деяких випадках і розстріл;

- психологічний тиск на особу, включаючи погрози близьким та родичам;
- зґвалтування або сексуальне насильство та ін.

У кримінальних провадженнях щодо катувань джерелами доказів є такі:

- свідчення постраждалих;
- судово-медична експертиза;
- відеозаписи (які здебільшого знімалися самими катами для пропаганди);
- дані з поліграфологічного тестування;
- перехоплення телефонних переговорів;
- журнали обліку в «таборах» або місцях ув'язнення.

З огляду на складність доступу до місця вчинення кримінального правопорушення досудове розслідування потребує міжнародної співпраці (Євроюст, МКС, Генеральні прокуратури партнерських держав).

Під час проведення досудового розслідування важливе значення має:

- встановлення мережі командування (від виконавців до організаторів);
- підтвердження системності здійснення злочинних дій;
- застосування поліграфа під час проведення допитів з метою виявлення правдивих обставин (як у жертв протиправних дій, так і свідків чи підозрюваних).

Психофізіологічні та правові передумови дослідження: поліграфологічне дослідження базується на принципі емоційної значущості інформації. Реакції організму, такі як зміна частоти серцебиття, дихання, потовиділення, можуть свідчити про наявність прихованих знань про злочинну подію.

З правової точки зору обов'язковими умовами є:

- письмова добровільна згода обстежуваної особи на проведення дослідження;

- відсутність впливу фізичного чи психологічного тиску;
- проведення дослідження спеціалістом з відповідним рівнем підготовки;

- дотримання етичних та процедурних стандартів тощо.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із катуванням, поліграф може бути використаний для:

- перевірки показань підозрюваних, свідків чи потерпілих;
- ідентифікації причетних до катування осіб;
- виявлення спотвореної або неповної інформації;
- оцінки достовірності наданих свідчень;
- виявлення розбіжностей у версіях сторін;
- отримання непрямого підтвердження фактів застосування насильства, якщо немає прямих доказів.

Згідно з Женевською конвенцією (III Конвенція про поводження з військовополоненими, 1949 р.), катування є забороненим актом, а особи, які його вчинили, повинні бути притягнуті до відповідальності та понести покарання.

У цьому контексті поліграф може бути застосований для:

- перевірки причетності осіб до здійснення катувань;
- перевірки показань потерпілих та свідків;
- отримання орієнтирів для міжнародного слідства та ін.

Незважаючи на те, що результати поліграфа не мають статусу доказу в кримінальному провадженні, їх можна розглядати як:

- орієнтовну інформацію для побудови версій (ст. 94 КПК України);
- психологічний інструмент перевірки достовірності наданих показань;
- підставу для ініціювання слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій.

В цілому поліграфологічне тестування включає етап підготовки:

- ознайомлення особи з процедурою проведення тестування;
- проведення з особою передтестової бесіди;
- формування запитань: контрольні, релевантні (по суті протиправної події), нейтральні.

Далі проведення тестів: серії з реєстрацією фізіологічних реакцій; аналіз отриманих результатів – суб'єктивна та програмна оцінка.

Тести повинні готуватися з урахуванням специфіки протиправної події (наприклад, місце і спосіб катування); характеристики посадових осіб, які могли бути причетні; емоційного стану опитуваної особи.

Психофізіологічна перевірка у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів обов'язково має враховувати:

- бойову психотравматизацію;
- постстресові реакції (PTSD), які можуть впливати на фізіологічні показники;

- специфіку військової субординації та тиску.

Метою такої перевірки є встановлення фактів фізичного або психологічного тиску на військовополонених, виявлення відповідальних осіб у складі збройних формувань або сил безпеки і оборони, перевірка свідчень очевидців або колишніх учасників.

Незважаючи на потенційні переваги, слід враховувати умови допустимості та обмеження, а саме:

- добровільність (недопустимість примусу військовополонених);
- врахування психологічного стану особи;
- наявність відповідної кваліфікації у фахівця-поліграфолога;
- можливість хибнопозитивних або хибнонегативних результатів;
- недопустимість тиску або примусу;
- ризик порушення прав і свобод людини, особливо у кримінальних провадженнях, де фігурує катування як предмет злочину;
- письмова згода та дотримання етичних норм Женевської конвенції;
- військові умови, психоемоційний стан, посттравматичні розлади можуть впливати на достовірність отриманих результатів;
- наявність міжнародного елементу (наприклад, розслідування ООН, МКС) вимагає обережного та обґрунтованого використання поліграфа, щоб не допустити порушень прав людини.

Саме тому необхідне обережне, професійне і зважене використання поліграфа, з урахуванням загальних принципів верховенства права, презумпції невинуватості та права не свідчити проти себе.

Підсумовуючи, слід зазначити, що поліграф не є універсальним засобом встановлення істини у кримінальному провадженні, але може слугувати цінним допоміжним інструментом у складних справах, зокрема таких, як катування. Його ефективне використання залежить від професійної підготовки фахівців, чіткого дотримання правових і етичних норм, а також розуміння його ролі – не як доказу, а як засобу оперативно-розшукового та психологічного аналізу. Застосування поліграфа у розслідуванні катувань військовополонених може мати значну допоміжну цінність за умови дотримання етичних, правових і процедурних стандартів. Це дозволяє посилити доказову базу, підвищити ефективність досудового розслідування, а також сприяє встановленню істини у справах, що мають особливе моральне та гуманітарне значення.

Катування українських військових з боку військовослужбовців РФ є масштабним, системним та задокументованим явищем. Воно має всі ознаки воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Важливо не лише виявити і зафіксувати ці факти, але й забезпечити ефективне доказування, міжнародну правову відповідальність та підтримку потерпілим. Використання поліграфа в таких розслідуваннях може стати потужним допоміжним інструментом у встановленні істини.

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. [Римський статут ратифіковано із заявами Законом від 21.08.2024 № 3909-IX]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. [поточна редакція – Редакція від 01.08.2025, підстава – 4560-IX]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (редакція станом на 07.06.2025). [Стаття 127 в редакції Законів № 2322-IV від 12.01.2005, № 270-VI від 15.04.2008; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1707-VI від 05.11.2009; в редакції Закону № 2812-IX від 01.12.2022]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Медійна ініціатива за права людини. Архів свідчень полонених. 2025 р.
6. Доповіді МКС та Євроюсту щодо злочинів в Україні.
7. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях : монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ : Алерта, 2023. 472 с.
8. Галаган І. В. Поліграф у кримінальному провадженні: правовий статус, можливості, перспективи. – Київ : Юрінком Інтер, 2021.
9. Селіверстов В. І., Сокурєнко В. М. Поліграф у правоохоронній діяльності. – Харків : Право, 2020.
10. Актуальні проблеми кримінального процесу / за ред. М. В. Михеєнка. – Київ : Наукова думка, 2019.
11. Decision of the European Court of Human Rights in the case «Jalloh v. Germany» (2006).
12. UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine: Reports on treatment of POWs, 2022–2024.

Віктор ВДОВИН

помічник Голови Національної поліції
України, психолог, поліграфолог,
член Американської Асоціації
поліграфологів, член координаційної
ради ГО «Колегія поліграфологів
України», підполковник поліції

ВПЛИВ СТРЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПСИХІЧНЕ ТА ФІЗИЧНЕ ЗДОРОВ'Я, ЩО МОЖЕ ВПЛИВАТИ НА РЕЗУЛЬТАТИ ТЕСТУВАННЯ

В основі поліграфологічного тестування, яке часто помилково називають «детекцією брехні», лежить фундаментальна психофізіологічна концепція – реєстрація змін фізіологічного збудження, які, як припускається, викликані стресом, після задавання поліграфологом питань під час тестування [1]. Основна теорія поліграфологічних досліджень полягає в тому, що страх бути викритим під час надання неправдивої відповіді викликає мимовільну

активацію симпатичної нервової системи, що призводить до стресу і реєстрації поліграфом фізіологічних змін [16].

Таким чином, висновок про обман є не прямим зчитуванням «сигналу брехні», а інтерпретацією неспецифічної фізіологічної реакції на стрес [17]. Ця фундаментальна відмінність є ключовою для розуміння ймовірності вразливості методу, особливо в умовах підвищеного стресу та психологічної травми [21].

Важливо усвідомлювати, що поліграф – це не автономний пристрій, який видає остаточний вердикт. Результат тестування значною мірою залежить від кваліфікації, досвіду поліграфолога [15]. Процедура є симбіозом людини та машини. Професіоналізм експерта у проведенні передтестової бесіди, формулюванні питань, аналізі поліграм та врахуванні особистісних особливостей тестованого є вирішальним фактором, що визначає точність висновку [18].

Релевантне питання, яке може стосуватися обставин, місць або подій, що нагадують про травматичний досвід (наприклад, «Чи були ви на блокпості в ніч атаки?»), може стати потужним тригером. Такий тригер здатен миттєво викликати неконтрольовану, інтенсивну фізіологічну реакцію, пов'язану з травматичними спогадами [20; 22]. В результаті, фізіологічний патерн невинної травмованої особи може стати нерозрізненним від патерну, який очікується від винної особи. Поліграф у цьому випадку реєструє не стрес від обману, а біль від травми, і сама методологія тестування може підштовхувати поліграфолога до хибнопозитивного висновку [21].

Тривалий вплив стресових факторів, характерний для умов воєнного стану, призводить до глибоких змін у головній системі реагування організму на стрес – гіпоталамо-гіпофізарно-наднирковій осі (НРА) [24]. Ця вісь регулює вироблення кортизолу, основного гормону стресу. У здоровому організмі рівень кортизолу підвищується у відповідь на загрозу і повертається до норми після її зникнення. Однак хронічний стрес призводить до дисрегуляції цієї системи, що може проявлятися в аномальних рівнях кортизолу та постійному стані фізіологічної готовності до небезпеки [24]. Це створює нестабільний фізіологічний фон, що ускладнює інтерпретацію будь-яких реакцій під час поліграфологічного тестування.

Норма кортизолу залежить від часу доби, а не від наявності ПТСР, але у людей з ПТСР можуть спостерігатися відхилення від норми. Наприклад, у людей з ПТСР може бути аномально високий рівень кортизолу вночі або знижений вранці порівняно зі здоровими людьми, що свідчить про порушення добових ритмів гормону [24].

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це не просто «погані спогади», а стан, що супроводжується структурними і функціональними змінами в мозку та лімбічній системі і регуляції афекту [19; 23; 24].

До емоційної мережі часто відносять мигдалеподібне тіло (амигдалу), гіпокамп та пов'язані області. Мигдалина запускає реакції страху, гніву, суму

– сирий емоційний сигнал. У нормі префронтальна кора (частина виконавчої мережі) здійснює гальмування та переосмислення цих імпульсів – це механізм свідомої регуляції емоцій (наприклад, заспокоїти себе, придушити агресію). Якщо ж префронтальний контроль ослаблений, емоції проявляються надмірно. Наприклад, при межовому розладі нейровізуалізація показує гіперактивність мигдалини (сильні негативні емоції), тобто фронтальний «диригент» погано стримує емоційний мозок. Такий дисбаланс призводить до імпульсивності та перепадів настрою [24].

Можемо зазначити, що здорова саморегуляція потребує злагодженої роботи всіх трьох мереж: самоусвідомлення, самоконтроль і гнучке перемикавання, а також ефективної взаємодії між фронтальною корою і лімбічною системою для контролю афекту. Якщо якась ланка випадає – маємо схильність до дисфункціональних режимів.

Ефективність поліграфологічного тестування критично залежить від здатності зареєструвати зміну фізіологічних показників від стабільного базового рівня у відповідь на стимул. Однак у людини з ПТСР стабільного або «істинного» фізіологічного базового рівня може не існувати. Її внутрішній стан характеризується постійними, непередбачуваними коливаннями, що викликані як внутрішніми (нав'язливі думки, спогади), так і зовнішніми (тригери, звуки, запахи) подразниками [20].

Важливим аспектом врахування до проведення тестування є хронічні захворювання. Одним з них є цукровий діабет. Цукровий діабет – це хронічне метаболічне захворювання, що набуло масштабів глобальної епідемії. У США, наприклад, 38,4 мільйона людей живуть з діабетом, що становить 11,6 % населення [2]. Критичним є той факт, що значна частина випадків залишається недіагностованою – приблизно 22,8 % дорослих з діабетом не знають про свій стан [2]. Це створює приховану, але суттєву проблему для програм скринінгу з використанням поліграфа, оскільки екзаменатори можуть тестувати осіб з фундаментально ненадійною фізіологією, не підозрюючи про наявність у них медичного стану.

Патофізіологія цукрового діабету характеризується двома основними станами: хронічною гіперглікемією (підвищений рівень цукру в крові) та епізодами гострої гіпоглікемії (різке падіння рівня цукру). Тривала гіперглікемія призводить до серйозного ускладнення – діабетичної вегетативної нейропатії, яка є пошкодженням нервів, що контролюють мимовільні функції організму. Саме ці нерви регулюють ті фізіологічні процеси, які реєструє поліграф, включаючи серцевий ритм, артеріальний тиск та потовиділення [3].

Таким чином, цукровий діабет атакує саму основу, на якій побудована логіка поліграфічного тестування.

Поліграф значною мірою покладається на аналіз змін серцево-судинної активності. Діабетична вегетативна нейропатія спотворює ці показники наступним чином:

- підвищує частоту серцевих скорочень у пацієнтів з цукровим діабетом. Це пов'язано з порушенням «beta» дренергічної регуляції [3];
- знижена варіабельність серцевого ритму, що є ключовим індикатором здоров'я вегетативної нервової системи і її здатності адаптуватися до стресу. Численні дослідження підтверджують, що цукровий діабет, і навіть переддіабет, тісно пов'язані зі значним зниженням варіабельності серцевого ритму [4; 6]. Це означає, що серце втрачає здатність гнучко реагувати на психологічні стимули;
- порушення регуляції артеріального тиску може призводити до ортостатичної гіпотензії (різкого падіння тиску при зміні положення тіла) або загальної нестабільності артеріального тиску [3]. Такі коливання не пов'язані з психологічними стимулами і можуть створювати «шум» у даних, що унеможливорює надійну інтерпретацію.

Екзаменатор, не знаючи про метаболічну причину таких сплесків, з високою ймовірністю інтерпретує цю спонтанну фізіологічну бурю як ознаку прихованої реакції на обман, що може призвести до хибнопозитивного висновку.

Електродермальна активність є прямим відображенням активності потових залоз, яка контролюється виключно симпатичною нервовою системою [7; 8]. Це робить електродермальну активність одним з найчутливіших показників емоційного збудження. Однак діабетична вегетативна нейропатія безпосередньо вражає судомоторні нервові волокна, особливо в дистальних ділянках тіла, таких як долоні та стопи, де традиційно розміщують датчики поліграфа [3].

Це пошкодження призводить до зниження або навіть повної відсутності потовиділення (ангідрозу), що проявляється у значному ослабленні електродермальної активності [3]. Дослідження показують, що у пацієнтів з цукровим діабетом спостерігається як нижчий тонічний рівень провідності шкіри, так і значно пригнічені фазові реакції на стимули [4]. Таким чином, навіть якщо людина з діабетичною вегетативною нейропатією говорить неправду і відчуває емоційне збудження, її шкіра може фізіологічно не «відповісти» на це.

Гіпоглікемія (рівень глюкози в крові нижче норми) є небезпечним станом, який запускає в організмі потужну контррегуляторну відповідь для виживання. Ця відповідь активує гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникову вісь, що призводить до масивного викиду «гормонів стресу» – адреналіну та кортизолу [9, 10].

Цей гормональний сплеск викликає класичний синдром симпатичної активації, симптоми якого включають:

- тахікардію (прискорене серцебиття);
- посилене потовиділення (що призводить до різкого підвищення ЕДА);
- тремор (тремтіння);
- відчуття тривоги та неспокою [11; 12].

Ключовим моментом є те, що цей набір симптомів іноді фізіологічно важко відрізнити від реакції збудження, викликаної страхом викриття, яку поліграфолог інтерпретує як ознаку обману. Епізод гіпоглікемії може виникнути спонтанно під час тестування через час прийому ліків, пропущений прийом їжі або стрес, пов'язаний із самою процедурою, і не мати жодного стосунку до правдивості відповідей.

Гострий стан гіперглікемії в свою чергу посилює пригнічення вегетативних реакцій. Дослідження демонструють прямий лінійний зворотний зв'язок між рівнем глюкози в крові в реальному часі та варіабельністю серцевого ритму [5]. Іншими словами, чим вищий рівень цукру, тим нижча варіабельність серцевого ритму, що ще більше зменшує фізіологічне «полотно», на якому могла б проявитися реакція на обман.

Таким чином, цукровий діабет створює парадоксальну ситуацію. Хронічний стан діабетичної вегетативної нейропатії веде до вегетативної гіпореактивності, що може створювати високий ризик хибнонегативного результату (справжній обманщик не показує фізіологічної реакції). Водночас гострий стан гіпоглікемії викликає вегетативну гіперреактивність, що створює високий ризик хибнопозитивного результату (правдива людина демонструє фізіологічну реакцію, ідентичну реакції на обман). Поліграфолог, що не має досвід таких тестувань та теоретичного підґрунтя, в якому метаболічному стані перебуває людина в конкретний момент часу, може робити інтерпретацію результатів не просто неточними, а фактично довільними.

Таким чином, передтестова бесіда є найважливішим етапом процедури. В умовах роботи з потенційно травмованим населенням вона має перетворитися з процедури встановлення контакту на ретельний клінічний скринінг [18].

Поліграфологи повинні бути навчені ставити прямі, але коректні питання про історію психічного здоров'я, досвід участі в бойових діях, перебування в окупації, а також про наявність поточних симптомів (порушення сну, флешбеки, тривожність, панічні атаки).

Будь-яке повідомлення про наявність офіційного діагнозу ПТСР, шизофренії, біполярного розладу або поточної тяжкої депресії треба розглядати як доцільність такого тесту [13; 14].

Для осіб, які визнані придатними до тестування, але відчувають природне хвилювання, поліграфолог повинен застосовувати методи для зниження неспецифічного фізіологічного «шуму»:

- детальне пояснення процедури, принципу роботи обладнання та прав обстежуваного для демістифікації процесу;
- проведення «ознайомчого» або «стимуляційного» тесту, щоб продемонструвати особі, як її реакції відображаються на графіках. Отримати базову фізіологію тестованого [18].

1. Lie Detection: The Science and Development of the Polygraph. URL : <https://illuminate.usc.edu/lie-detection-the-science-and-development-of-the-polygraph/>.
2. Data & Research by Topic. URL : <https://www.cdc.gov/diabetes/php/data-research/index.html>.
3. Autonomic neuropathy - Symptoms and causes. URL : <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/autonomic-neuropathy/symptoms-causes/syc-20369829>.
4. The impact of diabetes on cognitive function and brain structure. URL : <https://www.frontiersin.org/journals/endocrinology/articles/10.3389/fendo.2014.00130/full>.
5. Diabetes and Cognitive Impairment: The Role of Hyperglycemia, Insulin Resistance, and Subsequent Neuropathological Alterations. URL : <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6654171/>.
6. Both Prediabetes and Type 2 Diabetes Are Associated With Cognition in a Nationwide U.S. Cohort of Middle-Aged Adults. URL : <https://diabetesjournals.org/care/article/43/5/1126/35711/Both-Prediabetes-and-Type-2-Diabetes-Are>.
7. Electrodermal activity. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Electrodermal_activity.
8. Electrodermal activity - a beginner's guide. URL : https://www.researchgate.net/publication/346496084_Electrodermal_activity_-_a_beginner's_guide/.
9. Why does low glucose release cortisol and other stress hormones? URL : <https://www.droracle.ai/articles/76520/why-does-low-glucose-release-cortisol-and-other-stress-hormones>.
10. Cortisol And Hypoglycemia: Vicious Cycle. URL : <https://medicinewithheart.com/cortisol-and-hypoglycemia-vicious-cycle/>.
11. Гіпоглікемія: причини, симптоми, невідкладна допомога. URL : <https://zdravica.ua/diseases/endocrinology/gipoglikiemija>.
12. Гипогликемия: этиология, патогенез, клиника, диагностика, лечение. URL : <http://www.mif-ua.com/archive/article/52310/>.
13. Exclusion criteria for conducting polygraph tests. URL : <https://europolygraph.org/en/exclusion-criteria-for-conducting-polygraph-tests/>.
14. Протипоказання до проходження поліграфу. URL : <https://poligraf1.kiev.ua/protipokazannya-do-prohodzhennya-poligrafu/>.
15. A Study on the Factors Influencing the Accuracy of Polygraph Test. URL: <https://www.ijfmr.com/papers/2023/6/11614.pdf>.
16. Physiology of Deception. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23744006.2015.1060080>.
17. The truth about lie detectors (aka polygraph tests). URL: <https://www.apa.org/topics/cognitive-neuroscience/polygraph>.
18. Polygraph Examination. URL : <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9953879/>.
19. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). URL: <https://www.rcpsych.ac.uk/mental-health/translations/ukrainian/post-traumatic-stress-disorder-PTSD>.
20. Ознаки та симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР). URL: <https://livewell.optum.com/pdfs/Signs%20and%20symptoms%20of%20PTSD%20%20-%20Optum%20-%20Ukrainian.pdf>.
21. Position Statement: Polygraph (Lie Detector) Testing. URL: https://pcar.org/sites/default/files/pages-pdf/polygraph-lie_detector_testing_-_position_statement_final.pdf.

22. Посттравматичний стресовий розлад: як розпізнати та що робити. URL : <https://www.phc.org.ua/news/posttravmatichniy-stresoviy-rozlad-yak-rozpiznati-ta-scho-robiti>.

23. Діагностика та лікування посттравматичного стресового розладу. URL : <https://guidelines.moz.gov.ua/documents/3525>.

24. Post Traumatic Stress Disorder. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9682920/>.

Юлія ГОНТАР

начальник служби поліграфологічних досліджень Київського інституту Національної гвардії України, молодший лейтенант

ПОЛІГРАФ: ЗМІЩЕННЯ ДОВІРИ ДО СИЛ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Підвищення ефективності антикорупційних і люстраційних процедур, що тривають в Україні, та запровадження новітніх форм протидії злочинності визначають необхідність розширення сфери поліграфологічних досліджень. МВС України неодноразово зверталось до цієї проблематики, ужито низку заходів щодо упровадження комп'ютерних поліграфів у практичну діяльність органів внутрішніх справ. Протягом 2000-2002 рр. проведено відповідний експеримент у Дніпропетровській, Луганській, Донецькій, Черкаській областях та в м. Києві. Використання поліграфних пристроїв сприяло встановленню осіб, винних у вчиненні сотень тяжких злочинів [2].

Відповідно до ЗУ «Про національну безпеку України», редакція від 30.08.2025 р. (ВВР, 2018, № 31, ст. 241), у розділі IV Сектор безпеки і оборони, статті 12, в пункті 2 зазначено: до складу сектору безпеки і оборони входять: МОУ, ЗСУ, Державна спеціальна служба транспорту, МВС України, НГУ, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, СБУ, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>).

Отже, ЗУ «Про національну безпеку України», редакція від 30.08.2025 р., підсилюється:

– Наказом МВС України «Про внесення змін до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 01 вересня 2017 року № 749» від 07.05.2025 р. № 317, де в пункті 2 розділу I зазначено: ініціатор дослідження (далі –

ініціатор) – командувач НГУ та його заступники, командири (начальники) військових частин, які доручили поліграфологу проведення дослідження особи (URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0770-25#n7>);

– Наказом МОУ від 18.04.2025 р. № 251, де в пункті 2 розділу І «Інструкції з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України» зазначено: ініціатор дослідження – Міністр оборони України та його заступники, державний секретар МОУ, Головнокомандувач ЗСУ та його заступник, начальник Генерального штабу ЗСУ та його заступники, Командувач об'єднаних сил ЗСУ, керівники структурних підрозділів апарату Міноборони та Генерального штабу ЗСУ, командувачі видів (окремих родів військ (сил)), начальник Військової служби правопорядку у ЗСУ – начальник Головного управління Військової служби правопорядку ЗСУ, голова комісії з проведення службового (спеціального) розслідування (перевірки) або посадова особа, яка призначена одноосібно проводити службове розслідування (перевірку), керівник Центру рекрутингу іноземців та осіб без громадянства, а також особа, щодо якої висунуто сумніви щодо правдивості наданої нею усної чи письмової інформації (у разі наявності її письмового клопотання про проведення дослідження з метою спростування цих сумнівів) (URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15#Text>) та ін.

Таким чином, на основі виокремленого закону України та наказів варто подати перелік основних понять, що конкретизують назву наукової публікації: поліграф, довіра, сили сектору безпеки України, сили оборони України, поліграфолог, спеціаліст поліграфа (поліграфолог), експерт-поліграфолог, спеціаліст, кадрові рішення, об'єкт дослідження, суб'єкт дослідження, викривач, корупція, матеріали дослідження, матеріали опитування, психофізіологічне дослідження особового складу із застосуванням поліграфа, довідка про результати психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, довідка про результати опитування, реальний конфлікт інтересів, антикорупційна експертиза, пряме підпорядкування, державний орган, корупційне правопорушення, правопорушення, пов'язане з корупцією, опитувана особа, опитування, ініціатор опитування, ініціатор дослідження, замовник психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, підрозділ поліграфологічних досліджень і т.д. [1-5 та ін.].

Мета публікації – на основі вивчення основних законодавчих і нормативно-правових документів, наукових джерел щодо застосування поліграфа ССБіО України перерахувати:

1) рекомендації, які будуть сприяти зміцненню довіри до Сил Сектору Безпеки і Оборони України;

2) перспективи щодо ефективності отриманих рекомендацій, що будуть сприяти зміцненню довіри до Сил Сектору Безпеки і Оборони України.

Аналіз досліджень і публікацій щодо ефективності застосування поліграфа вже займає одне з провідних місць у діяльності Сил Сектору

Безпеки і Оборони України для забезпечення національних інтересів, для цілей кримінального судочинства, у роботі приватних охоронних структур і т.д. (Б. Бабін, Р. Єрмоленко «Нормативне забезпечення застосування поліграфа у вимірі правових стандартів європейського суду з прав людини», 2015; В. Бажанюк «Правові та організаційно-тактичні основи проведення експертиз у кримінальному провадженні», 2023; В. Барко «Теоретико-психологічні засади управління персоналом органів внутрішніх справ», 2004; С. Войцехівський, А. Гачкевич «Передумови та виклики використання поліграфа для цілей кримінального судочинства: інформація як доказ», 2025; С. Градун «Доказове значення висновку психологічної експертизи із застосуванням поліграфа», 2023; Ю. Дмитренко «Державне регулювання використання поліграфічних технологій у провідних країнах світу», 2017; Т. Лешкович «Використання поліграфа в розслідуванні злочинів: сучасний стан та перспективи», 2014; Ю. Лозинська «Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні», 2018; А. Мокрицька, Т. Сліпченко «Використання поліграфа у правоохоронній діяльності: досвід зарубіжних країн», 2019; Т. Морозова «Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях», 2023; В. Топчій «Можливості використання поліграфа (детектора брехні) під час розслідування кримінальних правопорушень», 2015; М. Хоменко «Використання поліграфа в розкритті та розслідуванні злочинів», 2020; Б. Хомуленко «Історія виникнення поліграфа: давні і сучасні методи верифікації брехні», 2011; Р. Яремчук «Зарубіжний досвід і вітчизняна практика використання поліграфологічних досліджень у діяльності правоохоронних органів», 2020 та ін.) [1-5 та ін.].

Виклад основного матеріалу дослідження передбачає п'ять напрямів:

1. Виокремлення основних законодавчих і нормативно-правових документів щодо застосування поліграфа Силами Сектору Безпеки і Оборони України: Конституція України; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Кодекс законів про працю України; ЗУ «Про Збройні Сили України»; «Про військовий обов'язок і військову службу»; «Про державну службу»; «Про запобігання корупції»; «Про очищення влади»; «Про інформацію»; «Про захист персональних даних»; «Про основи національного спротиву»; «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України»; Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» від 10.12.2008 р. № 1153; наказ МОУ «Про затвердження Інструкції з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України» від 14.04.2015 р. № 164 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 29.04.2015 р. за № 477/26922); наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України» від 13.11.2017 р. №920 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 05.12.2017 р. за № 1472/31340) та інших нормативно-правових актів.

2. Наведення декількох варіантів визначень понять: «поліграф» і «поліграфолог» (див. табл. 1).

Таблиця 1

Тлумачення понять «поліграф» і «поліграфолог» за різними джерелами

Джерело цитування	Визначення поняття «поліграф» у виданнях
Наказ МВС України «Про внесення змін до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 01.09.2017 р. № 749» (наказ МВСУ від 07.05.2025 р. № 317 (zareestrovano v MIOU 20.05.2025 p. za № 770/44176) [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0770-25#n7]	поліграфолог – військовослужбовець (працівник) підрозділу поліграфологічних досліджень, на якого покладено функції з проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа та який отримав відповідну підготовку, володіє навичками роботи з поліграфом і методиками проведення дослідження;
Наказ МОУ «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України» від 14.04.2015 № 164 (zareestrovano v MIOU 29.04.2015 p. za № 477/26922) [URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15/ed20150414/paran20#n20]	поліграф – комп’ютерний технічний засіб, що має відповідну сертифікацію, який здійснює реєстрацію змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред’явлення за спеціальною методикою певних психологічних стимулів, не завдає шкоди життю, здоров’ю людини та навколишньому середовищу; спеціаліст поліграфа – співробітник структурного підрозділу Науково-методичного центру кадрової політики МО України, на який покладено функції щодо проведення опитування (далі – структурний підрозділ НМЦ КП МО України), який отримав відповідну підготовку, має документ, що засвідчує проходження відповідної підготовки, володіє навичками роботи з поліграфом і методиками проведення опитування та функціональними обов’язками (посадовими інструкціями) якого передбачене проведення опитування;

Центр експертних досліджень Тетяни Морозової [URL: https://morozova.center/news/46]	поліграфолог – це фахівець, який проводить психофізіологічні дослідження за допомогою поліграфа. Його завдання – аналізувати фізіологічні показники (дихання, наповнення судин кров'ю, шкіряну реакцію), щоб визначити, чи говорить людина правду
Вагіна О. В. Психологічні чинники використання поліграфних опитувань осіб правоохоронними органами України: 19.00.06 – юридична психологія. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. – 24 с. [2]	поліграф – багатоканальний психофізіологічний пристрій, призначений для реєстрації та запису у режимі реального часу показників емоційної напруженості, що виникає у людини при відповіді на пред'явлення стимулів у вигляді слів, фотокарток, предметів тощо.

Джерело: авторська розробка

3. Доведення негайного підготовки фахівців-поліграфологів для Сил Сектору Безпеки і Оборони України на прикладі НУОУ (див. табл. 2) [1].

Таблиця 2

Аналіз потреб у підготовці поліграфологів в НУОУ

Показник	Актуальний стан	Наслідок для системи безпеки
Потік кандидатів на військову службу	49 543 звернення до центрів рекрутингу за І кв. 2025 р. (АрміяInform)	Необхідно $\approx 10\,000$ щорічних скринінг-тестів (із розрахунку 20 % від загальної кількості звернень).
Перевірка іноземців-добровольців	Поліграф запроваджено наказом МОУ для Центру рекрутингу іноземців (березень 2025 р.) (Міністерство оборони України)	+2 000-3 000 додаткових тестів на рік.
Чинна підготовка в Україні	Курси МВС – 98 год, очна форма, сертифікат без спеціалізації на військових (НАВС)	Не охоплює методики PTS D / бойового стресу.
Міжнародні стандарти	Базовий курс DoD/NCCA – 400 год; Gazit (Ізраїль) – 330 год (polygraphdojo.com, polygraph-school.com)	Українська програма має бути не коротшою за 400 год.

4. Рекомендації, що будуть сприяти зміцненню довіри до Сил Сектору Безпеки і Оборони України:

4.1. Систематичне дотримання факторів: законності дій правоохоронців і військовослужбовців; прозорість і підзвітність; професіоналізм, компетентність і дотримання етичних норм; дотримання законності; залучення громадянського суспільства; ефективність у вирішенні загроз; інформаційна політика.

4.2. Реалізація напрямів роботи: реформування Сил Сектору Безпеки і Оборони України; відкритий діалог; виховання патріотизму; координація та співпраця.

4.3. Поліграфолог – це уважний, здатний викликати довіру і стресостійкий професіонал; фахівець із психології; знавець у складанні тестів і аналізу даних; експерт із аналітичного мислення.

4.4. Під час трьох етапів (передтестової бесіди, власного опитування, післятестової бесіди) поліграфологічного опитування поліграфолог створює доброзичливу психологічну атмосферу, запевнивши особу в тому, що він є партнером (союзником).

4.5. Релевантні запитання поліграфолога:

- а) мають бути точними, стислими, зрозумілими;
- б) унеможлиблювати подвійне тлумачення;
- в) містити активне дієслово щодо події тощо.

4.6. Контрольні запитання поліграфолога:

- а) спрямованість на той же клас подій;
- б) простота, стислість, зрозумілість;
- в) відсутність прямого зв'язку з релевантним запитанням;
- г) очікування відповіді «ні» тощо.

4.7. Нейтральні запитання поліграфолога:

- а) можливість давати стверджувальні чи заперечувальні відповіді;
- б) спрямованість на біографію;
- в) орієнтованість на момент тестування.

4.8. Процедура опитування має передбачати дотримання загальнообов'язкових принципів: добровільності, правомірності, неупередженості, комплексності та всебічного забезпечення прав людини [2].

5. Перспективи щодо ефективності отриманих рекомендацій, що будуть сприяти зміцненню довіри до Сил Сектору Безпеки і Оборони України:

5.1. Отримання можливостей:

- оперативно (протягом двох-трьох годин) перевірити достовірність анкетних даних людини, яка влаштовується на роботу;
- констатувати наявність у кандидата на роботу алкогольної чи наркотичної залежності;
- виявити в особи наявність хронічних захворювань і травм;
- перевірити кандидата на роботу щодо наявності фактів притягнення до кримінальної відповідальності;

- вивчити можливу наявність епізодів шахрайства, крадіжок, підробок на попередньому місці роботи;
- виявити працівників, які передають інформацію, що не підлягає розголошенню.

5.2. Попередження:

- через психолого-фізіологічну діагностику агресивність / тривожність особистості;
- розголошення конфіденційних даних;
- внутрішніх службових розслідувань тощо.

5.3. Виявлення:

- достовірності інформації в резюме;
- зв'язки з кримінальними структурами;
- залежності (алкогольна, нікотина, ігрова тощо);
- приховування службових порушень [3].

Висновки.

1. Проведений нами аналіз досліджень і публікацій щодо проблеми вивчення ефективності застосування поліграфа передбачив виокремлення декількох напрямів, які будуть сприяти зміцненню довіри до Сил Сектору Безпеки і Оборони України:

- поліграф: законодавчі та нормативно-правові документи;
- міжнародний досвід використання поліграфічних опитувань;
- поліграф як інструмент зміцнення довіри до Сил Сектору Безпеки і Оборони України;
- психолого-правові вимоги до застосування поліграфа правоохоронцями України;
- впровадження поліграфа під час проведення батарей тестів із різних досліджень і т.д.

2. Успішний поліграфолог – це професіонал, який має завжди дотримуватися таких основних функцій (складання / вибір тематичних / індивідуальних методик для тестування): підготовка обладнання та проведення психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа; поетапний аналіз результатів поліграфологічних досліджень; формування експертного висновку; ключових обов'язків (підготовчий етап, проведення дослідження, аналітична робота тощо), працювати в спеціально обладнаному приміщенні, яке повинно відповідати суворим вимогам (технічне обладнання, вимоги до приміщення, спеціальний графік роботи).

3. На основі вивчення основних законодавчих і нормативно-правових документів, наукових джерел щодо застосування поліграфа ССБіО України перелічені рекомендації, які будуть сприяти, на нашу думку, зміцненню довіри до Сил Сектору Безпеки і Оборони України: систематичне дотримання факторів; усвідомлення успіху поліографа; реалізація напрямів роботи; робота поліграфолога під час трьох етапів поліграфологічного опитування; релевантні, контрольні та нейтральне запитання поліграфолога; дотримання

принципів під час процедури опитування.

4. Перераховано перспективи щодо ефективності отриманих рекомендацій, що будуть сприяти зміцненню довіри до Сил Сектору Безпеки і Оборони України: отримання можливостей; попередження та виявлення.

У перспективах подальшого наукового дослідження передбачається пошук нових шляхів щодо зміцнення довіри до Сил Сектору Безпеки і Оборони України через систематичне використання поліграфа перед початком роботи в різних видах діяльності.

1. Андрусяк М. В. Поліграф у системі національної безпеки: міждисциплінарні підходи до підготовки кадрів та зарубіжна практика / М. В. Андрусяк, Р. Ю. Русецький, О. О. Акімов. *Національні інтереси України: науково-практичний журнал*. 2025. № 5(10). С. 31–48.

2. Вагіна О. В. Психологічні чинники використання поліграфічних опитувань осіб правоохоронними органами України: 19.00.06 – юридична психологія : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. 24 с.

3. Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи [Текст] : матеріали III Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Київ, 7-8 листоп. 2015 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 244 с.

4. Національні інтереси України: науково-практичний журнал, *Електронний журнал* / [ред. кол.: Кириленко В. А. (голов. ред.кол) та ін.], Одеса, 2024-2025 рр. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-8\(13\)](https://doi.org/10.52058/3041-1793-8(13)).

5. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: *Електронний журнал* / [ред. кол.: Назаров О. А. (голов. ред. кол.) та ін.]. Київ, 2016-2025 рр.

Дмитро ЗДЕБСЬКИЙ

викладач кафедри психології
та педагогіки, аспірант кафедри
кібербезпеки та інформаційного
забезпечення Одеського державного
університету внутрішніх справ

ВПРОВАДЖЕННЯ ЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ БАЗ ДАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

В сучасних умовах посилення загроз національній безпеці України, зокрема внаслідок повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ, значення поліграфологічних досліджень в секторі безпеки і оборони різко зросло, що зумовило необхідність формування централізованих баз даних результатів таких досліджень. Цифровізація процесів обробки інформації та впровадження централізованих інформаційно-комунікаційних систем відкриває можливості для ефективного накопичення, обробки та

аналітичного використання великих масивів даних, що підвищує достовірність інформації, запобігає витокам, забезпечує контроль доступу та захист персональних даних.

Досвід США засвідчує ефективність централізованого управління даними поліграфологічних досліджень шляхом функціонування інтегрованих електронних систем, зокрема CAPS (*Credibility Assessment and Polygraph Services*) [11] у Міністерстві внутрішньої безпеки США (*Department of Homeland Security*, далі – DHS) та Scattered Castles [12] у Розвідувальному співтоваристві США (*Intelligence Community*, далі – IC). Система CAPS є базовим інструментом організації та контролю поліграфологічних досліджень у DHS, забезпечуючи автоматизацію процесів оцінки достовірності інформації, кадрового контролю та управління інформаційними потоками. Вона інтегрує відомості з різних джерел, включно з «Електронними опитувальниками для проведення перевірок» (*Electronic Questionnaires for Investigations Processing*, e-QIP), «Електронною базою підрозділу управління персоналом» (*Human Resources Business Enterprise*, HRBE) та «Системою управління інформаційною безпекою» (*Information Security Management System*, ISMS), а також зберігає супровідні матеріали – пояснення суб'єктів дослідження, аудіозаписи процедур, поліграми тощо. CAPS забезпечує можливість централізованого планування, реєстрації та архівування результатів поліграфологічних досліджень, формування статистичних звітів та проведення дистанційного контролю якості. Кожне поліграфологічне дослідження підлягає перевірці підрозділом контролю якості, і лише після цього ухвалюється загальний висновок по дослідженню. Інтеграція з HRBE дозволяє автоматизувати обробку кадрових даних, а використання ISMS гарантує захист конфіденційної інформації та управління доступом відповідно до ролей користувачів. Додатково CAPS взаємодіє із системою Cornerstone [9], яка виконує функцію централізованого кадрового агрегатора. Cornerstone забезпечує збір та обробку біографічної інформації, електронних відбитків пальців, даних Selective Service (системи служби мобілізаційного ресурсу), перевірок кредитної історії та інших джерел, передаючи результати до ISMS. Хоча система не здійснює аналітичної оцінки, вона відіграє основну роль у забезпеченні якості та захищеності даних, їх відповідності вимогам конфіденційності, а також гарантує збереження інформації та управління доступом на основі ролей користувачів. Таким чином, Cornerstone інтегрує результати поліграфологічних перевірок у комплексну систему кадрового та безпекового управління, що забезпечує законність, прозорість та підзвітність процедур у сфері національної безпеки.

У Розвідувальному співтоваристві США (IC) використовується система Scattered Castles, яка виконує функцію централізованого реєстру для перевірки персоналу та контролю безпеки, інтегруючи дані поліграфологічних досліджень у кадрове й контррозвідувальне оцінювання. В Scattered Castles зберігаються результати трьох типів досліджень:

- контррозвідального поліграфологічного дослідження (*Counterintelligence Scope Polygraph*, CSP), що застосовується для перевірки осіб з доступом до таємної інформації з метою виявлення ризиків співпраці з іноземними розвідувальними органами;
- поліграфологічного дослідження широкого обсягу (*Expanded Scope Polygraph*, ESP), яке охоплює питання етики та службової поведінки;
- поліграфологічного дослідження конкретної події (*Specific Issue Polygraph*, SIP), що використовується для перевірки окремих фактів або інцидентів [12].

Система забезпечує уніфікованість процедур, взаємне визнання результатів у межах IC, облік запитів і скарг, а також формування аналітичної бази для оцінки ризиків і прийняття кадрових рішень.

Значущим елементом CAPS і Scattered Castles є стандартизація обробки поліграм у форматі NCCA ASCII [10], розроблена Національним центром оцінки достовірності США (*National Center for Credibility Assessment*, NCCA) у 2009 році. Формат забезпечує уніфіковану структуру даних незалежно від виробника обладнання та версії програмного забезпечення, включає інформацію про поліграфологічну систему, програмне забезпечення, психофізіологічні показники, час проведення, запитання тесту та інші метадані. Це робить поліграму придатною для автоматизованого аналізу та інтеграції в системи CAPS, Cornerstone, Scattered Castles, HRBE, ISMS, e-QIP, Selective Service тощо. Електронні бази даних поліграфологічних досліджень в США сприяють міжвідомчому обміну інформацією, підвищенню достовірності та захищеності даних, уніфікації процедур тестування й інтеграції результатів у кримінальну аналітику. Використання формату NCCA ASCII відкриває можливості для наукових досліджень, оптимізації алгоритмів аналізу, статистичного порівняння методик, а також для формування централізованих баз даних, інтегрованих у систему управління цифровими доказами. Це своєю чергою підвищує ефективність кадрового контролю, боротьбу з внутрішніми загрозами, а також забезпечує прозорий і правомірний процес обробки інформації відповідно до національного та європейського законодавства у сфері захисту персональних даних, включно з вимогами псевдонімізації, шифрування, обмеження доступу та контролю строків зберігання.

Актуальність формування електронних баз даних результатів поліграфологічних досліджень в Україні істотно зросла у зв'язку з процесами цифровізації сектору безпеки і оборони. Додатковим чинником стала необхідність знищення значної частини картотек із результатами поліграфологічних досліджень на початку повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ з метою недопущення потрапляння конфіденційної інформації до противника. Отже, досвід електронної обробки результатів поліграфологічних досліджень може США слугувати орієнтиром для впровадження централізованих систем обліку та обробки даних у

складових сектору безпеки і оборони України.

Правові підстави цифровізації сектору безпеки і оборони визначені Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки», яким закладено стратегічну основу модернізації органів правопорядку та передбачено розвиток цифрових інструментів і інформаційної інфраструктури [6]. Ці положення створюють нормативно-правові й організаційні передумови для розроблення та функціонування автоматизованих баз даних, у тому числі у сфері поліграфологічних досліджень. Водночас відомчі акти, що регулюють порядок проведення поліграфологічних досліджень, переважно не містять положень про електронну обробку результатів. Така прогалина створює правову невизначеність і потенційні ризики неправомірної обробки персональних даних. Винятком є Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України [3].

Формування та функціонування баз даних поліграфологічних досліджень в Україні має відбуватися з чітким дотриманням міжнародних та національних стандартів захисту персональних даних, серед яких:

- Загальний регламент захисту даних (*General Data Protection Regulation*, GDPR) [7];
- Директива (ЄС) 2016/680, яка визначає особливості обробки персональних даних компетентними органами з метою попередження, розслідування та переслідування кримінальних правопорушень [8];
- Закон України «Про захист персональних даних» [4];
- Закон України «Про інформацію» [5].

Американський досвід свідчить про ефективність централізованого зберігання даних із розмежованим доступом, використання електронних систем для аналітичної підтримки, виявлення патернів ризиків і загроз, а також підвищення доказової надійності інформації у кримінальному аналізі. Для України запровадження електронних баз даних результатів поліграфологічних досліджень на відомчому рівні з врахуванням міжнародних і національних нормативно-правових вимог, сучасних технологічних рішень і принципів електронного документообігу створить підґрунтя для ефективного управління інформацією. Це сприятиме підвищенню правомірності та етичної обґрунтованості використання поліграфологічних даних, а також інтеграції в єдину аналітичну інфраструктуру сектору безпеки і оборони України.

Досвід застосування поліграфа в секторі безпеки і оборони України свідчить про значне зростання обсягів досліджень після початку повномасштабного вторгнення, що зумовило накопичення великого масиву даних. Так, в підрозділах забезпечення внутрішньої та власної безпеки Державної прикордонної служби України впроваджено централізовану підсистему ІКС «Гарт-21» [1], яка може стати основою для адаптації досвіду

США щодо централізованих електронних баз даних поліграфологічних даних. Інтеграція елементів CAPS у «Гарт-21» створює умови для накопичення інформації, аналітичної підтримки у виявленні ризиків, оцінювання поведінкових патернів персоналу й запобігання внутрішнім загрозам. Приклад Scattered Castles демонструє ефективність масштабованих і захищених баз даних із суворим контролем доступу, що актуально для попередження витоків інформації, тоді як запозичення досвіду Cornerstone забезпечить додаткову аналітичну підтримку кадрових підрозділів. Перехід на електронний документообіг результатів опитувань із застосуванням поліграфа в ІКС «Гарт-21» дозволяє оптимізувати обробку інформації, мінімізувати помилки введення, автоматизувати звітність і створювати інтерактивні аналітичні інструменти для прийняття управлінських рішень, що підвищує швидкість реагування та прозорість процедур. Водночас імплементація американського досвіду має здійснюватися з урахуванням законодавства України та ЄС, передбачаючи псевдонімізацію, шифрування, кіберзахист, обмеження доступу й чітке регламентування строків зберігання. Необхідною є адаптація Інструкції з організації та проведення опитувань із застосуванням поліграфа в ДПСУ [2] шляхом внесення змін щодо зазначення порядку електронної обробки результатів опитувань із застосуванням поліграфа та порядку зберігання інформації, що отримана за результатами таких опитувань в електронному вигляді. Таким чином, «Гарт-21» може трансформуватися у платформу, що поєднує можливості CAPS, Scattered Castles та Cornerstone, забезпечуючи законність, інформаційну безпеку та аналітичну цінність даних, формуючи підґрунтя для ефективних управлінських рішень.

Впровадження централізованих баз даних результатів поліграфологічних досліджень у діяльності підрозділів сектору безпеки і оборони України є стратегічно важливим заходом для підвищення ефективності кадрового контролю, забезпечення національної безпеки та інтеграції аналітичних процесів. Досвід США демонструє значні переваги централізованого управління даними через інтегровані електронні системи (CAPS, Cornerstone, Scattered Castles), що дозволяє автоматизувати процеси оцінки достовірності інформації, планування та архівування результатів, стандартизувати обробку поліграм за форматом NCCA ASCII, а також забезпечувати захист персональних даних і контроль доступу.

Для України адаптація такого підходу, включно з модернізацією існуючої підсистеми ІКС «Гарт-21», може забезпечити централізоване накопичення даних, аналітичну підтримку при оцінці поведінкових патернів персоналу та мінімізацію внутрішніх ризиків з одночасним дотриманням національного та міжнародного законодавства щодо захисту персональних даних, кібербезпеки та електронного документообігу, створюючи підґрунтя для прозорих, законних та ефективних управлінських рішень у секторі безпеки і оборони.

1. Здебський Д. В. Упровадження бази даних результатів опитувань із застосуванням поліграфа в ІКС «ГАРТ-21». *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану : тези III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 14 берез. 2025 р.)*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2025. С. 86–89.
2. Інструкція з організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа в ДПСУ : наказ МВС України від 19 квіт. 2022 р. № 221, зареєстр. у Мін'юсті України 21 квіт. 2022 р. за № 440/37776. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0440-22> (дата звернення: 13.09.2025р.).
3. Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України : затв. наказом Управління державної охорони України від 09.02.2021 № 95. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0335-21#Text> (дата звернення: 13.09.2025р.).
4. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 13.09.2025р.).
5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 13.09.2025р.).
6. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 13.09.2025р.).
7. Про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільний рух таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту і Ради від 27 квітня 2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 13.09.2025р.).
8. Щодо захисту фізичних осіб стосовно обробки персональних даних компетентними органами з метою запобігання, розслідування, виявлення чи переслідування кримінальних правопорушень або виконання кримінальних покарань, а також щодо вільного переміщення таких даних : Директива (ЄС) Європейського парламенту і Ради від 27 квіт. 2016 р. 2016/680. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016L0680> (дата звернення: 13.09.2025р.).
9. Department of Homeland Security Privacy Impact Assessment for Cornerstone DHS/CBP/PIA-038. February 27, 2017. URL: <https://www.dhs.gov/publication/dhscbppia-038-cornerstone> (дата звернення: 13.09.2025р.).
10. Introduction to the NCCA ASCII Standard. *Polygraph & Forensic Credibility Assessment*. 2019. № 48 (2). P. 125–135.
11. Privacy Impact Assessment for the Credibility Assessment and Polygraph Services (CAPS). DHS Reference No. DHS/CBP/PIA-064. July 16, 2020. U.S. Customs and Border Protection, Office of Professional Responsibility, Credibility Assessment Division. 19 p. URL : <https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/privacy-pia-cbp064-caps-march2021.pdf> (дата звернення: 13.09.2025р.).
12. Scattered Castles. Intelligence Community Personnel Security Database. Department of the Army, Office of the Deputy Chief of Staff, G-2. URL : <https://www.dami.army.pentagon.mil/site/scatcastles.aspx> (дата звернення: 13.09.2025р.).

Юрій ІРХІН

провідний науковий співробітник
Київського відділення
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
кандидат психологічних наук, доцент

**ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ПОЛІГРАФА В СУДОВІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ**

Поліграф у судовій експертизі в умовах сьогодення повноцінно використовується як джерело отримання доказів. А тому результати судової експертизи, викладені у висновку експерта, є джерелом отримання доказів, що передбачено сучасним процесуальним законодавством України.

Понад десять років тому наказом Міністерства юстиції від 27.07.2015 № 1350/5 завдяки неймовірним зусиллям команди ентузіастів-революціонерів у сфері номенклатурної бюрократії у складі О. Рувіна, Н. Ткаченко та Ю. Ірхіна розділ VI «Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» було доповнено пунктом 6.8. яким, зокрема, передбачалося проведення «опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа» з визначенням предмету таких опитувань: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій.

Чинною на теперішній час науково-методичною базою в якості об'єкту психологічних досліджень при проведенні судових психологічних експертиз із використанням поліграфа визначається *людина*, як носій фізіологічних проявів перебігу психічних функцій, що пов'язані зі сприйняттям, збереженням і наступним відтворенням інформації про будь-які події чи обставини. Враховуючи це, родовим об'єктом психологічних досліджень при проведенні судових психологічних експертиз із використанням поліграфа є *особистість людини*.

Таким чином, спеціальним об'єктом психологічних досліджень при проведенні судових психологічних експертиз із використанням поліграфа є *мнемічний і емоційно-вольовий досвід людини*. А, отже, цільовим предметом психологічних досліджень при проведенні судових психологічних експертиз із використанням поліграфа є *фізіологічні реакції людини (особистості)*, що виявляються у неї у відповідь на пред'явлені їй психологічні стимули, які відображають зміст конкретного інформаційного патерну (подію, обставини

чи їх деталі).

Враховуючи, що об'єктом судово-експертних психологічних досліджень з використанням комп'ютерного поліграфа є людина як носій психофізіологічних проявів (особистість), головним напрямом застосування поліграфа у межах судово-психологічних досліджень є *виявлення у свідомості людини нематеріальних (ідеальних) слідів, які свідчать про наявність сенсорного досвіду особистості стосовно фактів, обставин і подій, що підлягають експертному дослідженню.*

Таким чином, використовуючи поліграф у судово-експертній діяльності, ми маємо справу з ідеальними слідами (але нематеріальними), що за наявними психосемантичними навантаженнями у цілісному вигляді складають ідеально-слідову картину, яка дозволяє експертним шляхом скласти цілісне уявлення про предмет усього дослідження.

Тож зважаючи на це, основними завданнями, які вирішуються судовою психологічною експертизою з використанням поліграфа, на даному етапі розвитку суто психологічної експертології є:

- установлення ступеня когнітивної значущості для підекспертної особи певної інформації, викликаної її приховуванням або підтвердженням;
- з'ясування відповідності чи невідповідності інформації, заявленої підекспертною особою стосовно фактів, обставин і подій, які підлягають дослідженню, її особистому досвіду;
- виявлення у свідомості людини нематеріальних (ідеальних) слідів, які свідчать про наявність сенсорного досвіду особистості стосовно фактів, обставин і подій, що підлягають експертному дослідженню;
- установлення відповідності чи невідповідності змістовної частини суб'єктивного відображення психологічних установок особистості її наявному сенсорному досвіду.

Враховуючи, що при проведенні судових психологічних експертиз з використанням поліграфа ми маємо справу з не матеріальними, а ідеальними об'єктами, ступінь експертної надійності, вірогідності та достовірності отриманих за результатами досліджень висновків подекуди викликає ґрунтовну недовіру судів та компетентних органів, унаслідок чого часто піддається сумніву, що стає приводом або до спростування висновків, або до призначення і проведення альтернативних експертиз.

З метою отримання відповіді на риторичне питання «Яким чином українські суди сприймають результати досліджень на поліграфі?» нами на базі Національної школи суддів України упродовж 2015-2019 років було проведене тематичне опитування 860 суддів різних рівнів та кваліфікацій щодо різних аспектів сфери використання поліграфа в судово-експертній практиці.

За результатами проведеного тематичного опитування думки респондентів розподілилися таким чином:

- не можна застосовувати в судово-експертній практиці взагалі у

зв'язку з високою імовірністю хиб – 260 осіб;

- можна застосовувати в судово-експертній практиці, але – з суворими методологічними обмеженнями – 155 осіб;

- доцільно застосовувати в судово-експертній практиці як окремий вид судової експертизи – 68 осіб;

- доцільно застосовувати в судово-експертній практиці в якості окремого підвиду судової психологічної експертизи – 389 осіб;

- доцільно застосовувати в судово-експертній практиці винятково в межах судової психологічної експертизи – 143 особи;

- доцільно застосовувати в судово-експертній практиці винятково за умов ретельної методичної підготовки – 436 осіб;

- доцільно застосовувати в судово-експертній практиці винятково за умов фахової компетентності, обізнаності та підготовленості поліграфолога – 600 осіб;

- доцільно застосовувати в судово-експертній практиці винятково за умов наявності автентичного, високовалідного і значимого стимулу – 457 осіб.

Проведене тематичне опитування наочно показало, що в цілому поліграф повинен бути в загальній схемі судових експертиз. Але є нюанси, які створюють потенційні небезпеки застосування поліграфа у сфері судочинства та застосування й охорони права. Саме в числі цих нюансів вельми поважними суддями були визначені провідні проблеми впровадження й використання поліграфа як окремого виду судово-експертної діяльності.

Грунтуючись на результатах проведених нами досліджень, серед провідних проблем і причин, які зводять нанівець ефективність і експертну значимість поліграфа в судовій психологічній експертизі, а також, критично знижують ступінь експертної надійності, вірогідності та достовірності отриманих за результатами експертних досліджень висновків, ми визначили чотири основні кластери: інтерпретаційні, методологічні, дефінітарно-термінологічні та функціонально-бюрократичні/правові.

Як засвідчив наявний десятирічний досвід використання поліграфа в судово-експертній діяльності, самі собою методологічні, дефінітарно-термінологічні та функціонально-бюрократичні/правові проблеми достатньо легко долаються як відомчим нормативно-правовим регулюванням, так і практикою.

А ось на відміну від них *інтерпретаційні кластери* навіть дотепер викликають певні труднощі, подекуди слугують появі хибних висновків і спричиняють серйозні проблеми у сфері судочинства, застосування й охорони права.

На наш погляд і глибоке переконання, сучасні проблеми інтерпретаційного кластера ґрунтуються не на методологічних чи нормативно-правових засадах, а виключно на наявності/відсутності спеціальних психологічних знань у поліграфолога та наявності/відсутності у

нього практичних навичок та умінь ці знання застосовувати на практиці. Зокрема, йдеться про вибір, семантизацію, актуалізацію та використання стимулу, який пред'являється поліграфологом підекспертній особі.

З позицій суто психологічної сутності загальної методології психологічних досліджень, поліграф фіксує фізіологічну (психофізіологічну) реакцію на стимул – емоційно значиму інформацію. Саме тут ми стикаємось з проблемами інтерпретаційного кластера: по-перше, ця реакція є прив'язаною до стимулу за підсвідомим (безсвідомим) механізмом, тобто реагує суто ідеальний слід; по-друге, ця реакція є специфічною (нетиповою) відносно факту й джерела надходження самої емоційно значимої інформації, тобто вона не проявляється сама собою в межах звичайних повсякденно-буденних умов; по-третє, ця реакція не є диференційованою з позицій реактивності організму, натомість являє собою варіації орієнтувального рефлексу, рефлексу впізнання, й частково – оборонного й захисного рефлексів.

При цьому наявність фізіологічної (психофізіологічної) реакції на стимул може бути зумовленим:

- 1) тим, що підекспертна особа дійсно вчиняла певні дії або здійснювала певну діяльність (максимально ймовірно схожу на ту, про яку йдеться, але – не факт);
- 2) тим, що з підекспертною особою вже спілкувалися з приводу вчинення цих (або аналогічних) дій чи здійснення цієї (або аналогічної) діяльності;
- 3) тим, що підекспертна особа щиро проявляє стійкий інтерес до аналогічної (подібної) інформації;
- 4) наявністю непередбачуваних сторонніх асоціацій, пов'язаних з впливом стимулу на підсвідомість.

Отже, в реальності ми маємо за суттю полімодальну, амбівалентну або в цілому невизначену ситуацію, в якій тільки перший варіант надає нам підстави впевнено припускати наявність у особи так званої «значимої інформації». Наявність же у підекспертної особи «значимої інформації» у варіантах 2-4 означає лише *припущення в напрямку бажаного*, а не дійсного.

За результатами наших власних спостережень і власного досвіду використання упродовж останнього десятиліття поліграфа в судовій психологічній експертизі ми маємо змогу дійти висновку, що найбільш актуальними проблемними місцями суто інтерпретаційного характеру при використанні поліграфа в судовій психологічній експертизі є:

- наявність можливості вибору й застосування стимулу (на практиці така можливість наявна не завжди, часто стимул у заздалегідь заготовленому вигляді надається експертові в якості початкового матеріалу);
- валідність й автентичність наданого початкового матеріалу чи обраного експертом вільним чином стимулу;
- якість наданого початкового матеріалу чи обраного експертом вільним чином стимулу, що забезпечує його придатність і достатність для

отримання на його ґрунті об'єктивних, повних і неупереджених висновків;

– потенційна можливість обґрунтованого тлумачення й достовірної інтерпретації наданого чи обраного стимулу.

У контексті особливостей вибору та інтерпретації стимулятивного матеріалу під час використання поліграфа в судовій психологічній експертизі слід зазначити, що вирішення суто психологічних завдань в межах судової психологічної експертизи апріорі, в принципі і наперед не забезпечує вирішення суто правових питань на кшталт визначення правдивості/неправдивості, достовірності/недостовірності показів особи, її причетності/непричетності до вчинення злочину. Це, зокрема, може додатково на ймовірно-вірогідному рівні припускатися за допомогою відповідних корелятив між психофізіологічними показниками стану особи та змістом відповідей на поставлені їй запитання, які формулює експерт-поліграфолог на підставі відомої йому інформації (прихованого стимулу). Але не більше, ніж припущення. Тобто за рівнем вірогідності – менше, ніж середній рівень.

Тож при вирішенні завдань отримання так званої «орієнтувальної» інформації (здебільшого імовірного ґатунку) у вигляді реакцій на «орієнтовні» стимули обов'язково слід враховувати, що результати психологічного дослідження цілком і повністю залежать від суто психологічного змісту складених експертом тестових питань (тобто від стимулу), що і ставить під сумнів (цілком природним чином) можливість отримання об'єктивно-достовірного результату такого роду дослідження.

Отже, наведене нами у змісті цієї статті свідчить про те, що запорукою об'єктивності, повноти дослідження при проведенні судових психологічних експертиз з використанням поліграфа є плідна, кропітка й ретельна робота з вербальними чи невербальними стимулами, які зрештою й пред'являтимуться підекспертним особам у вигляді значущих питань.

Саме правильно обраний, грамотно і методично опрацьований та точно семантизований стимул, здатний викликати виражену і автентичну значущу реакцію, є гарантом досягнення максимально високого, тобто такого, що сягає максимальних показників ($\approx 95\text{-}100\%$ вірогідності), ступеня вірогідності за результатами проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа та під час емпіричного оцінювання отриманих результатів.

Врахування зазначених у змісті цієї статті особливостей вибору та інтерпретації стимулятивного матеріалу при проведенні судових психологічних експертиз з використанням поліграфа гарантує успішне подолання зазначених проблем і дозволяє сформулювати й надати повний, об'єктивний і неупереджений висновок.

Роман КЛИМЕНКО

помічник Голови Національної поліції
України, поліграфолог,
член Американської асоціації
поліграфологів, підполковник поліції

**ПОЛІГРАФ НА ЛІНІЇ ФРОНТУ: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА
ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Поліграф є інструментом, що активно, хоч і суперечливо, використовується у сфері національної безпеки багатьох країн. Його основна мета – виявлення потенційних загроз, таких як шпигунство, тероризм та розголошення державної таємниці. Незважаючи на постійні дебати щодо його наукової надійності, у специфічних умовах, особливо під час війни, спецслужби продовжують покладатися на поліграф як на один з елементів комплексної системи безпеки. Ця доповідь аналізує міжнародний досвід, історичний контекст та сучасну практику застосування поліграфа з особливим акцентом на його ролі в умовах війни.

Міжнародна практика застосування.

Використання поліграфа в секторі національної безпеки значно відрізняється залежно від країни, її законодавства та ставлення до надійності цього методу.

Сполучені Штати Америки.

США є країною, де поліграф використовується найширше. Для отримання доступу до державної таємниці кандидати та співробітники таких агенцій, як АНБ (NSA), ЦРУ (CIA) та ФБР (FBI), зобов'язані проходити поліграфологічну перевірку.

Використання поліграфа у військових цілях має довгу історію. У США його почали застосовувати ще під час Другої світової війни, коли загрози шпигунства, саботажу та внутрішньої зради були надзвичайно високими. Західні союзники, зокрема США, почали активно впроваджувати поліграф як інструмент для захисту національної безпеки. Попри те, що технологія була відносно новою, її застосування в критичних ситуаціях дало низку позитивних результатів, допомагаючи виявляти злочинців, захищати стратегічні об'єкти та проводити ефективну контррозвідувальну діяльність.

1. Захист «Проекту Манхеттен»: Перевірки в Оук-Ридж.

– Найбільш значущим прикладом використання поліграфа під час Другої світової війни є його застосування в рамках Мангеттенського проекту – секретної програми США з розробки ядерної зброї. В умовах абсолютної таємності та страху перед німецькими та радянськими шпигунами, безпека була пріоритетом номер один.

— На об'єкті в Оук-Ридж, штат Теннессі, поліграф використовувався для перевірки персоналу. Перевірки проводив Леонард Кілер. Метою було виявлення будь-яких потенційних загроз: від симпатій до ворожих режимів до схильності до розголошення таємниць. Хоча точність апарата вже тоді викликала сумніви, сам факт його застосування свідчить про високу довіру до нього як до інструменту захисту національної безпеки.

2. Викриття злочинців серед військовополонених.

Поліграф довів свою ефективність не лише в кадрових перевірках, а й у розслідуванні конкретних злочинів у військових умовах. Один із показових випадків стався в таборі для німецьких військовополонених на території США, де було вбито одного з полонених. Підозра впала на групу з дев'яти нацистів, які стратили його за відмову від нацистської ідеології. Однак прямих доказів не було, і ніхто не давав свідчень. Леонард Кілер використав РОТ тестування з картою. Він показував підозрюваному карту табору, ставлячи запитання про місцезнаходження знаряддя вбивства чи інші деталі злочину. Аналізуючи реакції підозрюваних на різні сектори карти, Кілер зміг точно визначити місце, де було скоєно злочин. Зіткнувшись із такими даними, усі дев'ять убивць зізналися у скоєному. Це дозволило швидко розкрити справу та ізолювати небезпечних злочинців.

Ще одним яскравим епізодом стало використання поліграфа наприкінці війни для відбору майбутніх німецьких поліцейських з-поміж військовополонених. У 1944-1945 роках у спеціальному таборі Форт-Гетті армія США проводила перевірку близько 300 німецьких військовополонених, яких готували для служби в поліції у повоєнній Німеччині. За допомогою поліграфа, яким знову ж таки оперував Леонард Кілер та його команда, американці намагалися виявити переконаних нацистів, прихильників комунізму та осіб, схильних до саботажу чи підривної діяльності. Цей випадок показав, що поліграф розглядався не лише як інструмент для розкриття злочинів, а й як засіб для «фільтрації» кадрів у чутливих сферах, що стало звичною практикою в ЦРУ та інших спецслужбах після війни.

3. Розслідування саботажу в армії США.

Внутрішній саботаж становив серйозну загрозу для збройних сил. Поліграф став ефективним інструментом для швидкого виявлення диверсантів у власних лавах. На одній з військових баз загинув офіцер внаслідок того, що його парашут не розкрився. Експертиза встановила, що стропа були навмисно пошкоджені. Під підозру потрапила невелика група осіб, відповідальних за укладання парашутів. Військове командування ухвалило рішення негайно провести поліграфологічну перевірку всіх підозрюваних, щоб запобігти можливим майбутнім диверсіям. Вже за п'ять днів після інциденту винного було викрито. Під час тестування на поліграфі один із солдатів продемонстрував виражені реакції на запитання, пов'язані з пошкодженням парашута, і незабаром після цього дав повні зізнавальні свідчення.

4. Повернення «Скарбів Кронберга».

Після поразки нацистської Німеччини виникла інша проблема – мародерство. Відомий випадок, пов'язаний із крадіжкою коштовностей, увійшов в історію як справа про «Скарби Кронберга». Група американських офіцерів виявила у замку Кронберг у Німеччині коштовності, що належали королівській родині, на суму близько 1 мільйона доларів (величезна сума на той час), і привласнила їх. Перевірка на поліграфі допомогла викрити головних учасників змови. Зіткнувшись із результатами тестування, злочинці зізналися, що дозволило повернути значну частину викрадених коштовностей та віддати винних під трибунал.

5. Успіхи в контррозвідці ФБР.

Федеральне бюро розслідувань почало використовувати поліграф для контршпигунства ще у 1938 році, і під час війни ця практика стала особливо актуальною. Завдання: виявлення німецьких агентів на території США.

В одному з розслідувань під підозрою опинилися п'ятеро осіб, яких підозрювали у передачі інформації іноземній розвідці. Усіх п'ятьох підозрюваних перевірили на поліграфі. Четверо з них успішно пройшли тест, що дозволило слідчим зняти з них підозри і зосередити ресурси на головному фігуранті. П'ятий підозрюваний показав реакції, що вказували на обман, і згодом зізнався у шпигунській діяльності. Це класичний приклад того, як поліграф допомагав ефективно відсіювати невинних та концентруватися на реальних загрозах.

Таким чином, Друга світова війна стала для поліграфа «бойовим хрещенням».

Водночас Олдріч Еймс, високопоставлений офіцер ЦРУ, який роками працював на радянську, а потім російську розвідку, двічі успішно пройшов перевірку на поліграфі, будучи вже активним шпигуном. Цей випадок показав, що багато чого залежить від поліграфолога. Аналіз показав, що Еймс отримав інструкції від КДБ, як обдурити тест. Водночас провал поліграфа в його випадку змусив ЦРУ переглянути процедури безпеки і зрозуміти, що покладатися виключно на поліграф не варто.

Канада.

Поліграф є важливою складовою процесу отримання допуску до найвищого рівня державної таємниці. Канадська служба безпеки та розвідки (CSIS) та Королівська канадська кінна поліція (RCMP) застосовують його для оцінки лояльності та надійності кандидатів.

Канада використовує поліграф для перевірки персоналу в структурах національної безпеки, для оцінки лояльності до Канади та надійності співробітників, які отримують доступ до секретної інформації.

Через надзвичайну секретність конкретні позитивні приклади, де поліграф допоміг викрити шпигуна, є неопублічними. Однак урядові агенції наголошують, що цей інструмент має «перевірену репутацію у виявленні несприятливої інформації», яку не вдалося знайти іншими методами.

Хоча конкретних кейсів спецслужби не розголошують, позитивний

ефект від застосування поліграфа розглядається у ширшому контексті.

Важливо зазначити, що згідно з рішенням Верховного Суду Канади, результати поліграфа не є доказом у кримінальних судах через сумніви у їхній стовідсотковій надійності. Проте зізнання, зроблені під час процедури, можуть бути використані слідством.

Велика Британія.

Поліграф у ВБ знайшов унікальну нішу: моніторинг та контроль за вже засудженими особами. З 2021 року його використовують для нагляду за особами, засудженими за тероризм, після їхнього звільнення. Це превентивний інструмент для оцінки ризиків.

Після звільнення з в'язниці особи, засудженої за тероризм, вона зобов'язана регулярно проходити перевірки на поліграфі. Під час тестування ставляться питання про її контакти, відвідування заборонених вебсайтів або будь-яку діяльність, що може свідчити про повернення до екстремізму. Поліграф не доводить вину, але реакції слугують сигналом для спецслужб та поліції для посилення нагляду та проведення додаткових перевірочних заходів. Це превентивний інструмент, що допомагає запобігти підготовці нових терактів.

Ізраїль.

Ізраїль, перебуваючи в стані перманентної загрози, використовує поліграф прагматично та жорстко. Служби «Шин Бет» (ШАБАК) та «Моссад» проводять тотальний скринінг кандидатів та активно перевіряють надійність агентури, зокрема палестинських інформаторів.

Особливості застосування:

- *тотальний скринінг.* Абсолютно всі кандидати на роботу в силові структури та на посади, пов'язані з державною таємницею, проходять поліграф;
- *робота з агентурою.* Особливо активно поліграф використовується для перевірки надійності палестинських інформаторів;
- *внутрішні розслідування.* Будь-яка підозра у виток інформації є підставою для негайної перевірки.

Приклад та аналіз: Фільтрація загроз.

«Шин Бет» регулярно використовує поліграф для перевірки ізраїльських арабів, які працюють на об'єктах критичної інфраструктури (аеропорти, електростанції). Мета – виявити не лише прямих агентів терористичних угруповань, а й симпатиків, які потенційно можуть вчинити саботаж. Негативний результат може не призвести до арешту, але гарантовано призведе до позбавлення допуску до критичних об'єктів.

Японія.

На відміну від багатьох західних країн, Японія інтегрувала поліграф у свою систему кримінального правосуддя, однак його використання для забезпечення національної безпеки, наприклад, у контррозвідці чи для перевірки держслужбовців, не є поширеною практикою і практично не

документоване.

Оскільки прикладів у сфері національної безпеки немає, важливо розглянути позитивний досвід Японії у кримінальній юстиції, який демонструє довіру до цього методу в країні.

Справа Менди: поліграф як інструмент для виправдання невинного.

Найвідомішим позитивним прикладом є справа Сакае Менди, яка ілюструє унікальну роль поліграфа в японській судовій системі. У 1948 році Сакае Менду засудили до смертної кари за подвійне вбивство. Він завжди наполягав на своїй невинуватості, стверджуючи, що зізнання з нього "вибили" силою. Під час одного з численних запитів на перегляд справи адвокати Менди наполягли на проведенні тесту на поліграфі. Результати тестування послідовно вказували на те, що його свідчення про власну непричетність були правдивими. Хоча результати поліграфа не були єдиним доказом, вони стали важливим фактором, що змусив суддів звернути увагу на невідповідності у справі. У 1983 році, після 34 років у камері смертників, Сакае Менда був повністю виправданий і звільнений. Цей випадок показав, що поліграф може бути ефективним інструментом не для звинувачення, а для захисту невинної людини.

Чому поліграф не використовується для національної безпеки?

Існує кілька причин, чому практика використання поліграфа в Японії не поширилася на сферу національної безпеки.

1. Культурні особливості. Японська культура робить акцент на довірі, честі та груповій гармонії. Ідея перевірки «на брехню» може сприйматися як вираження недовіри, що є неприйнятним у багатьох професійних середовищах.

2. Правовий фокус. Юридична система Японії зосередила використання поліграфа на отриманні доказів у конкретних злочинах, а не на превентивних перевірках лояльності, які є типовими для сфери нацбезпеки в США чи Ізраїлі.

Китай.

Як і Японія, Китай займає більш закриту позицію. Публічна інформація щодо позитивних прикладів застосування поліграфа Міністерством державної безпеки (МДБ) або армією Китаю (НВАК) відсутня.

Проте аналізуючи загальну практику застосування поліграфа в КНР, можна зробити висновки про його роль у силових структурах країни.

Поліграф у системі правосуддя.

Китай почав експериментувати з поліграфом ще у 1980-х роках, запозичуючи досвід інших країн. Сьогодні цей метод активно використовується поліцією та прокуратурою (слідчими органами) в рамках кримінальних розслідувань.

Основна мета: не отримання доказів для суду (результати поліграфа не є допустимим доказом у китайських судах), а сприяння слідству.

Сценарії застосування:

1. Звуження кола підозрюваних.
2. Перевірка алібі та свідчень.
3. Психологічний тиск на підозрюваного з метою отримання зізнання.

Хоча конкретні справи рідко стають публічними, відомо, що китайські правоохоронці вважають поліграф корисним інструментом для підвищення ефективності розслідувань.

«Негативний» приклад і причина стриманості.

Одним із факторів, що може пояснити закритість інформації, є відомий випадок провалу поліграфа у справі, безпосередньо пов'язаній з Китаєм. Ларрі Ву-Тай Чин, співробітник ЦРУ, який десятиліттями шпигував на користь Китаю, неодноразово проходив перевірки на поліграфі. Його випадок показав, що тренований агент може успішно обдурити технологію, що підриває довіру до неї у контррозвідувальному середовищі.

Використання поліграфа в умовах сучасної війни.

В умовах збройного конфлікту поліграф використовується для вирішення низки критично важливих завдань.

Російська федерація.

У росії поліграф є невід'ємним елементом репресивної державної машини, що використовується ФСБ та ГРУ. Його головна мета – не пошук істини, а психологічний тиск, примус до зізнання та забезпечення тотальної лояльності.

Російська практика відрізняється меншою увагою до прав людини та етичних аспектів. Поліграф часто застосовується як інструмент залякування та примусу до зізнання. На відміну від західних країн, де фокус робиться на добровільності процедури, в рф відмова від проходження поліграфа майже автоматично трактується як підтвердження провини.

З початком повномасштабної війни проти України у 2022 році роль поліграфа в російському апараті безпеки лише посилилася, ставши інструментом для придушення інакодумства як у тилу, так і на фронті.

Основні користувачі та сфери застосування.

Поліграф у рф використовується всіма ключовими силовими відомствами (ФСБ, ГРУ, МВД, Росгвардія та Міноборони):

Правовий статус поліграфа в рф неоднозначний: його результати не є прямим доказом у суді, але активно долучаються до матеріалів справи для «внутрішнього переконання» судді та тиску на підозрюваних.

1. Застосування для національної безпеки та «позитивні приклади» (з погляду держави).

Для російської держави «позитивний» результат — це досягнення мети з контролю та примусу, незалежно від наукової обґрунтованості методу.

а) Кадровий відбір та перевірки лояльності.

Це наймасовіша сфера застосування. Жоден кандидат на службу до ФСБ чи ГРУ не може уникнути поліграфа. Виявлення не лише іноземних агентів, а й будь-яких ознак нелояльності: приховані борги, контакти за кордоном,

критичне ставлення до влади, нетрадиційна сексуальна орієнтація.

Позитивний приклад (з погляду ФСБ). Під час відбору кандидатів на службу поліграф виявляє у одного з них підвищену тривожність на питання про обговорення політики в інтернеті. Подальша перевірка знаходить його «нелояльні» коментарі в закритих чатах. Кандидату відмовляють. Результат для держави: до спецслужби не потрапила «неблагонадійна» особа, здатна до інакомислення, що посилює монолітність та керованість структури.

б) Боротьба з «екстремізмом» та внутрішніми загрозами.

Поліграф використовується для тиску на опозиційних активістів, журналістів та всіх, кого звинувачують у «дискредитації армії» чи «екстремізмі».

Завдання: схилити людину до зізнання, отримати інформацію про її оточення, дискредитувати її в очах суспільства.

Позитивний приклад (з погляду держави). Затриманого за антивоєнний протест активіста відправляють на поліграф. Результати, незалежно від їхньої правдивості, «зливаються» у провладні ЗМІ з висновком: «поліграф підтвердив, що активіст діяв за вказівкою західних спецслужб». Результат для держави: створено пропагандистський наратив, що виправдовує репресії та дискредитує протестний рух.

2. Використання в умовах війни проти України.

3 2022 року поліграф став інструментом воєнного часу, що застосовується для контролю над армією та населенням на окупованих територіях:

а) Фільтрація мобілізованих та контрактників.

Завдання: виявити потенційних відмовників, перебіжчиків або тих, хто може здатися в полон.

Позитивний приклад (з погляду військового командування). Мобілізований під час перевірки на поліграфі показує сильні реакції на питання про його ставлення до «СВО» та бажання потрапити на фронт. Його позначають як «неблагонадійного». Результат для армії: солдата не допускають до поводження зі складною технікою, відправляють на другорядні завдання під посиленій нагляд, що знижує ризик дезертирства чи саботажу.

б) «Робота» з українськими військовополоненими.

Завдання: отримання розвідувальної інформації, виявлення ідеологічно стійких або схильних до співпраці осіб.

Позитивний приклад (з погляду ГРУ). Під час допиту українського полоненого поліграф використовується як засіб психологічного тиску. Оператор стверджує, що «бачить брехню», вимагаючи «правдивих» свідчень. Під таким тиском полонений може видати додаткову інформацію про місцезнаходження свого підрозділу чи моральний стан бійців.

в) Контроль на окупованих територіях України.

Завдання: виявлення членів українського підпілля, партизанів та нелояльного населення серед місцевих мешканців.

Позитивний приклад (з погляду окупаційної адміністрації). Кандидата на посаду в окупаційній адміністрації перевіряють на поліграфі. Тест нібито показує, що він приховує контакти з родичами, які служать в ЗСУ. Результат для окупантів: людину усувають і ставлять на її місце більш лояльного колаборанта, що посилює контроль над захопленим регіоном.

Висновок. В умовах війни проти України його застосування лише розширилося, ставши ключовим елементом фільтраційних заходів, контролю над армією та терору на окупованих територіях. Таким чином, поліграф у сучасній росії – це не стільки «детектор брехні», скільки ефективний інструмент для зміцнення авторитарної влади.

Україна.

З початком повномасштабного вторгнення Україна стала одним з найактивніших користувачів поліграфа в Європі. Його застосовують НПУ, НГУ, СБУ, ДПСУ, ДБР, МОН, НАБУ та інші силові структури. Хоча результати поліграфа не є прямим доказом у суді, вони слугують важливим джерелом оперативної інформації, дозволяючи швидко та ефективно приймати критичні рішення в умовах війни.

1. Контррозвідувальна діяльність та боротьба з агентурою

Це ключовий напрям, де поліграф довів свою найвищу ефективність.

Завдання: виявлення російських агентів, інформаторів та коригувальників вогню.

Позитивний приклад. Після серії точних ракетних ударів по військовому об'єкту контррозвідка СБУ затримала кількох підозрюваних з-поміж місцевих мешканців. Прямих доказів бракувало. Під час перевірки на поліграфі один із затриманих продемонстрував виражені фізіологічні реакції на запитання про передачу координат ворогу. Хоча це не було доказом, це дозволило слідчим зосередити на ньому увагу. В результаті подальших оперативних дій було отримано зізнання та викрито всю мережу, що запобігло майбутнім ударам.

2. Кадровий відбір до спецслужб та Сил оборони

В умовах війни надзвичайно важливо не допустити «кротів» у структури, що мають доступ до державної таємниці.

Завдання: перевірка кандидатів на службу до ГУР МОУ, СБУ, ССО та інших підрозділів.

Позитивний приклад. Кандидат на відповідальну посаду в розвідці успішно пройшов усі попередні етапи відбору. Однак під час тестування на поліграфі були зафіксовані реакції на питання про приховані контакти з громадянами РФ та наявність родичів на окупованих територіях, про що він змовчав. Подальша перевірка виявила, що його близький родич співпрацює з окупаційною владою, що створювало пряму загрозу вербування та шантажу. Кандидату було відмовлено. І потенційний витік секретної інформації було попереджено на ранньому етапі.

3. Перевірка військовослужбовців після полону

Це один з найделікатніших, але необхідних спрямувань роботи для

захисту армії зсередини.

Завдання: виявлення фактів можливого вербування російськими спецслужбами під час перебування у полоні.

Позитивний приклад. Після обміну полоненими група військовослужбовців проходила стандартні процедури реабілітації та перевірки. Один із бійців під час тестування на поліграфі показав значущі реакції на питання про надання згоди на співпрацю з ворогом. Згодом у розмові з психологом та оперативним співробітником він зізнався, що під тиском та погрозами дав згоду на «конфіденційне співробітництво» після повернення. Це дозволило контррозвідці взяти його під контроль, використати для дезінформації ворога та запобігти шкоді, яку він міг би завдати.

4. Фільтраційні заходи на деокупованих територіях

Після звільнення територій виникає гостра потреба швидко відновити законну владу та виявити зрадників.

Завдання: перевірка місцевих чиновників, поліцейських та вчителів, які залишалися працювати під час окупації.

Позитивні приклади:

1. У звільненому місті на Харківщині проводився набір до нової патрульної поліції. Один із кандидатів, колишній правоохоронець, стверджував, що не співпрацював з окупантами. На поліграфі були зафіксовані реакції на питання про участь у спільних з росіянами рейдах та затриманні проукраїнських активістів. Зіткнувшись із результатами, кандидат розповів про свою участь у репресіях, що дозволило не лише відмовити йому у службі, а й притягнути до відповідальності за колабораціонізм.

2. Після звільнення Херсона та інших територій СБУ проводила масові фільтраційні заходи. Поліграф використовувався для перевірки місцевих чиновників та правоохоронців, які залишалися в окупації. Це дозволило оперативно виявити осіб, що пішли на співпрацю з ворогом, і прискорити стабілізаційні заходи, навіть за відсутності прямих доказів, які можна було б одразу пред'явити в суді. Результати поліграфа ставали підставою для початку повноцінного розслідування.

Висновок.

В умовах війни проти України поліграф перетворився на більш ефективний інструмент захисту національної безпеки. Він не замінює класичну слідчу та оперативну роботу, але дозволяє значно прискорити її, правильно розставити пріоритети та діяти на випередження. Позитивні приклади його застосування демонструють, що поліграф допомагає виявляти агентів, запобігати потраплянню ворога у важливі державні структури та очищувати звільнені території від зрадників, щодня рятуючи життя та наближаючи перемогу.

Сфери застосування поліграфа у воєнний час

Контррозвідка та безпека.

Основна мета використання поліграфа у військовій сфері під час конфлікту – *виявлення загроз національній безпеці*. Це включає:

Перевірку персоналу. Військовослужбовці, які мають доступ до таємної інформації, можуть проходити поліграфні перевірки. Питання зазвичай стосуються шпигунства, саботажу, несанкціонованих контактів з іноземними розвідками та зв'язків з терористичними або екстремістськими угрупованнями. Це допомагає виявляти «кротів» та запобігати витоку важливих даних.

Розслідування інцидентів. У випадках шпигунства, державної зради чи інших серйозних злочинів проти держави поліграф може використовуватися як один з інструментів для звуження кола підозрюваних та отримання зізнань.

Робота з військовополоненими та джерелами.

Поліграф може застосовуватися під час допитів військовополонених або інших затриманих осіб для:

1. Перевірки правдивості наданої інформації, наскільки надійними є дані, отримані від полоненого.

2. Виявлення прихованої інформації. Питання можуть стосуватися планів противника, місцезнаходження важливих об'єктів або ідентифікації командирів.

Внутрішні розслідування.

У збройних силах, як і в будь-якій великій організації, трапляються кримінальні злочини. Військова поліція або слідчі органи можуть використовувати поліграф під час розслідувань.

Однак варто пам'ятати, що результати поліграфа, як правило, не є допустимими доказами у військових судах (трибуналах). Наприклад, у США Правило 707 Військових правил доказування прямо забороняє використання результатів поліграфа в суді. Тим не менш, «провалений» тест може стати поштовхом для більш ретельного розслідування, а зізнання, зроблене під час поліграфологічної перевірки, може бути використане в суді.

Підсумовуючи, слід зазначити, що під час війни поліграф в арміях західних країн відіграє роль допоміжного інструменту, а не «чарівної палички». Його основна цінність полягає не стільки у беззаперечному виявленні брехні, скільки у його здатності відлякувати потенційних зрадників та допомагати слідчим зосередити свої зусилля. У специфічних умовах воєнного часу, коли ставки є надзвичайно високими, військові та спецслужби продовжують покладатися на цей метод як на один з елементів комплексної системи безпеки.

В умовах війни, коли загрози реальні, Україна та інші країни використовують поліграф як інструмент для захисту держави. Однак дуже важливо, щоб його результати ніколи не були єдиною підставою для прийняття юридичних чи кадрових рішень, а залишалися лише одним з

елементів у комплексній системі перевірок.

Поліграф, попри всю його критику в світі, залишається на озброєнні спецслужб у справі захисту держави від внутрішніх та зовнішніх загроз.

1. Барко В. І., Мотлях О. І. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа: теорія та практика : монографія. Київ, 2020.

2. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та межі застосування. 2012. № 3. – Київ: «Сталь», 2012. С. 152–154.

Валерій КОЛОМІЄЦЬ

старший викладач кафедри організації
і проведення аварійно-рятувальних
робіт Навчально-наукового інституту
цивільного захисту
Національного університету
цивільного захисту України,
майор служби цивільного захисту

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА У ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні виклики, з якими стикається Україна, зокрема повномасштабна війна та активна діяльність ворожих спецслужб, зумовлюють необхідність підвищення рівня безпеки у всіх державних структурах. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС), є ключовим органом у сфері цивільного захисту, виконує надзвичайно важливу роль у забезпеченні життєдіяльності держави та захисті населення. Водночас підвищена загроза проникнення агентів російських спецслужб вимагає посилення заходів кадрової безпеки.

У цьому контексті застосування поліграфа стає одним із найбільш дієвих інструментів, який дозволяє своєчасно виявляти потенційні ризики, перевіряти добросовісність особового складу та попереджати витіки інформації. Використання поліграфічних досліджень не лише сприяє формуванню довіри до співробітників ДСНС, але й є додатковим бар'єром для осіб, які можуть мати приховані зв'язки з ворожими структурами.

Таким чином, актуальність запровадження поліграфа у практику роботи ДСНС обумовлена не лише потребами внутрішньої безпеки, але й стратегічними завданнями державної оборони у воєнний час.

Поліграф у ДСНС може застосовуватись у кількох напрямках, але його використання має певні правові та процедурні обмеження.

По-перше, при прийомі на службу – як інструмент оцінки надійності кандидатів, зокрема при доступі до об'єктів підвищеної небезпеки та об'єктів,

які мають стратегічне значення для України, адже служба проводить аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, які вимагають безперешкодний доступ до місця події.

По друге, у ході службових розслідувань – щоб з'ясувати причини інцидентів чи мотиви різноманітних дисциплінарних проступків.

Також поліграф можна використовувати під час проведення психологічної діагностики персоналу в якості додаткового інструменту до класичних психологічних тестів для виявлення прихованих факторів ризику (алкоголь, наркотики, корупційні схильності, конфлікти інтересів тощо).

Але на сьогодні в Україні відсутня нормативно-правова база, яка б безпосередньо регламентувала використання поліграфа у ДСНС. Хоча практика застосування цього інструменту присутня в інших державних службах, таких як: Державна прикордонна служба («Інструкція з організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа в Державній прикордонній службі України, затверджена наказом МВС України від 19 квітня 2022 року № 221;»), Національна поліція України («Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України», наказ МВС України від 13 листопада 2017 року № 920); НАБУ, СБУ, Міністерство оборони мають власні положення щодо застосування поліграфа.

Загалом у державних структурах поліграф використовується як додатковий метод перевірки (поряд з кадровими, психологічними, безпековими перевітками). Використання можливе лише за згодою особи (відповідно до Конституції України та Закону «Про захист персональних даних»).

Також на сьогодні результати поліграфа не мають статусу доказу в суді. Вони розглядаються лише як додаткова інформація для прийняття кадрових чи управлінських рішень, а відмова від проходження поліграфа не може бути підставою для автоматичної відмови в службі чи притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Отже, застосування поліграфа у ДСНС є актуальним та доцільним у сучасних умовах воєнного стану та зростання загроз з боку ворожих спецслужб. Цей інструмент здатний суттєво посилити кадрову безпеку, підвищити рівень довіри до персоналу, мінімізувати ризики витоку важливої інформації та сприяти виявленню чинників, які можуть впливати на ефективність та надійність роботи співробітників. Водночас його використання вимагає чіткого правового регулювання, узгодженого з нормами Конституції України.

Досвід інших державних структур України, де поліграф уже використовується, демонструє практичну доцільність і ефективність такого підходу. Тому впровадження нормативно-правової бази для офіційного застосування поліграфа у ДСНС стане важливим кроком у зміцненні національної безпеки, підвищенні професійної відповідальності та прозорості служби.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Наказ МВС України від 19 квітня 2022 року № 221 «Про затвердження інструкції з організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа в Державній прикордонній службі України».
3. Наказ МВС України від 13 листопада 2017 року № 920 «Про затвердження інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України».
4. Мотлях О. І. Поліграфологія : підручник. – Київ : Освіта України, 2022. – 550 с.

Ольга ЛЯШЕНКО

начальник сектору моніторингу відділу
поліції в Київському річковому порту
Головного управління
Національної поліції у м. Києві,
майор поліції

**АРХІТЕКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ПОЛІГРАФОЛОГА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ: СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

Професійна діяльність поліграфолога характеризується високим рівнем відповідальності та максимальною об'єктивністю щодо оцінки психологічного стану респондентів. Ця діяльність вимагає від особи не лише опанування спеціалізованих методик, в тому числі детекції неправди, а й навичок взаємодії з різними категоріями людей, зокрема у стресових та конфліктних ситуаціях, нерідко в умовах обмеженого часу та підвищеної емоційної напруги. Ефективність роботи поліграфолога в цілому напряму пов'язана з професійним досвідом проведення передтестової бесіди, яка дозволяє зрозуміти психологічний портрет особи-респондента, її мотиви, особливості рефлексивної поведінки, а отже – деталізувати мету дослідження.

Окрім цього, професійна діяльність поліграфолога передбачає наявність у особи: фахових знань психології; навичок аналізу та інтерпретації невербальних сигналів та емоційних реакцій респондента. Не менш важливою рисою є володіння криміналістичними та правовими знаннями, етичними стандартами, які визначають межі професійної поведінки та забезпечують дотримання прав досліджуваних осіб. Саме здатність поліграфолога поєднувати технічну майстерність із психологічною чутливістю та аналітичним мисленням забезпечує отримання об'єктивних результатів навіть у складних та нестандартних ситуаціях.

У сучасній діяльності Національної поліції України поліграфолог відіграє важливу роль: завдяки результатам поліграфологічних досліджень забезпечується достовірність інформації, яка має значення для службових

розслідувань та перевірок, кадрового відбору правоохоронців, розслідування кримінальних правопорушень.

У зв'язку з цим, а також враховуючи дію спеціального правового режиму на території України, що обумовлює певну специфіку в діяльності поліграфолога Національної поліції України, професійна компетентність такого фахівця набуває особливого значення як для ефективної практичної діяльності, так і для наукових пошуків.

З метою визначення складових професійної компетентності поліграфолога Національної поліції України та оцінки їх значущості було проведено опитування 120 поліграфологів Національної поліції з різних регіонів України.

Загалом опитані поліграфологи зазначили, що з введенням особливого правового режиму (воєнного стану) проведення досліджень ускладнилося через психологічний стан респондентів та появу підготовлених осіб, які обізнані у методиках протидії поліграфу. Крім того, внаслідок впливу на людей бойових дій, втрати майна або близьких осіб, посттравматичного стресу тощо, реакції осіб на запитання стають більш нестандартними, що підвищує ризик похибок при оцінці достовірності їх відповідей. Так, майже 20 % опитаних зазначили, що саме психологічний стан досліджуваної особи є значним викликом у їхній практиці. При цьому опитані додали, що такі виклики потребують від фахівця не лише володіння класичними методиками поліграфологічного дослідження, а й глибокого розуміння основ кризової психології, навичок роботи з травмованими респондентами та здатності швидко ухвалювати рішення в нештатних ситуаціях.

Про значне збільшення навантаження у зв'язку з воєнним станом заявили 69,2 % опитаних (при тому, що майже 15 % не мають досвіду роботи в інших умовах) і лише у 14,9 % опитаних осіб навантаження залишилось без змін.

Також опитані зазначили, що у 33,1 % опитаних поліграфологів з'явилися нові категорії респондентів, а у 31,4 % – зросла кількість досліджуваних осіб.

Проте варто відмітити задовільний рівень стресостійкості поліграфологів Національної поліції, які у більшості оцінили підвищення рівня стресу як посереднє. За шкалою від 1 до 5 обрали «3» – 36,6 %, «1» – 19 %, «4» – 21,5 %, «5» – 12,4 %, «2» – 10,7 %.

Результати опитування продемонстрували, що найбільш поширеними групами респондентів у сучасній практиці поліграфологів Національної поліції є: поліцейські (61,2 %), фігуранти кримінальних проваджень (23,1 %), військовополонені (6,6 %), особи з окупованих територій (1,7 %), додатково 7 % відповідей охоплюють змішані варіанти, які включають одночасно всі зазначені групи.

Отже, спостерігається тенденція розширення категорій респондентів, з якими доводиться працювати: до поліцейських, державних службовців, додаються військовополонені, особи з окупованих територій та особи з

ускладненим психологічним станом. Цілком логічним в таких умовах є ускладнення тематики досліджень, оскільки фахівцю доводиться аналізувати інформацію, пов'язану з безпековими питаннями, психологічним станом людей у кризових ситуаціях та іншими специфічними аспектами, що виникають у контексті воєнного стану та бойових дій.

Таке розширення професійної компетенції вимагає від поліграфолога додаткових навичок: гнучкості мислення, здатності адаптувати методику під різні категорії респондентів, стресостійкості тощо. Водночас результати опитування показали, що фахівці відчують потребу у розвитку не лише технічних навичок роботи з поліграфом, а й психологічних, комунікативних та аналітичних компетенцій, зокрема у таких напрямках, як кризова психологія (31,9 %), робота з травмованими респондентами (30,3 %), швидке ухвалення рішень (24,4 %), знання з психіатрії (5,9 %). Такий комплекс компетенцій забезпечує об'єктивність і достовірність досліджень навіть у складних та непередбачуваних умовах.

За оцінками опитаних, для ефективної роботи особливо важливими стають знання у галузях психології, психофізіології, навички роботи з поведінкою респондентів, спостереження за невербальними проявами та проведення передтестової бесіди. Це підкреслює, що поліграфолог виступає не лише технічним спеціалістом, а й експертом з аналізу поведінкових та психологічних реакцій, що має важливе значення для прийняття оперативних та кадрових рішень у складних умовах сучасності.

Опитування також продемонструвало, що ключовими для поліграфолога Національної поліції є комунікативні та соціальні навички: вміння налагоджувати психологічний контакт, слухати і ставити запитання, контролювати власні емоції та саморегуляція. Ці вміння забезпечують точність оцінки та ефективність роботи навіть у стресових умовах, коли респонденти можуть проявляти підвищену тривожність або намагатися свідомо вплинути на результати дослідження.

За результатами опитування практикуючих поліграфологів виявилось, що для ефективної діяльності у Національній поліції особливе значення мають властивості особистості та ділові прояви фахівця.

Щодо особистих якостей фахівця, то більшість опитаних поліграфологів відзначили (як критично важливі для ефективного виконання професійних обов'язків) наступні: вміння налагоджувати психологічний контакт, активне слухання, контроль власних емоцій та саморегуляція. Ці характеристики дозволяють фахівцю всебічно та обґрунтовано розглядати тематику, зберігати неупередженість при оцінці відповідей респондентів, контролювати власні емоційні реакції та підтримувати високий рівень професійності навіть у стресових чи кризових ситуаціях.

Також серед ключових особистісних якостей опитані виділили: об'єктивність та неупередженість (62 %), гнучкість мислення та адаптивність (47,9 %), концентрація та уважність до деталей і впевненість в собі (42,1 %),

стресостійкість та терпимість до напруги (35,5 %).

Ці характеристики, на думку опитаних, забезпечують точність оцінки та ефективну взаємодію з різними категоріями респондентів, включно з тими, хто перебуває у стресовому стані або обізнаний у методиках поліграфологічного дослідження.

Щодо ділових проявів, опитані наголошують на значущості психологічних та комунікативних навичок поліграфологів: роботу з поліграфом та аналіз поліграм (81 %), вміння проводити інтерв'ю та встановлювати психологічний контакт (рапорт) (80,2 %), психологічну компетентність та вміння працювати з поведінкою опитуваних осіб (47,9 %), спостереження за невербальною поведінкою (45,5 %).

Зважаючи на це, опитані майже одностайні в позиції, що розвиток професійного напрямку має базуватися на системному поєднанні особистісного та професійного зростання спеціаліста-поліграфолога, що включає навчання, практичні тренінги та супервізію для забезпечення високого рівня компетентності поліграфолога в умовах як воєнного стану, так і складних психологічних ситуацій.

Таким чином, за результатами опитування можна зробити висновок, що навчання фахівців повинно акцентуватися на комплексному розвитку психологічних і комунікативних навичок, а також на здобутті практичного досвіду через системне менторство та супервізію. Саме такий підхід, на думку опитаних, дозволяє поєднати теоретичні знання з практичними вміннями й навичками, що особливо важливо для ефективної роботи поліграфолога Національної поліції України.

Отже, поєднання фахових психологічних знань, навичок роботи з технічними засобами, комунікативних навичок та практичного досвіду роботи в правоохоронних органах дозволить спеціалісту-поліграфологу не лише підвищити точність оцінки отриманої інформації, а й забезпечить його ефективну взаємодію з різними респондентами. Лише за результатами такого дослідження можна вести мову про отримання об'єктивної та достовірної інформації, що є критично важливою для прийняття обґрунтованих оперативних, процесуальних, кадрових та організаційних рішень.

Такий комплексний мультидисциплінарний підхід до формування професійної компетентності поліграфолога Національної поліції України забезпечить здатність самостійної адаптації ним методик поліграфологічного дослідження до різних категорій респондентів, включно з особами, які мають підвищений рівень стресу, травмовані або свідомо обізнані у методах протидії поліграфу, що разом з іншим свідчитиме про високий рівень кваліфікації такого спеціаліста.

Олександр МОРОЗОВ

професор, заслужений діяч науки
і техніки України, доктор медичних
наук, почесний академік Національної
академії педагогічних наук України

Тетяна МОРОЗОВА

президент Всеукраїнської
асоціації поліграфологів,
старший науковий співробітник,
атестований судовий експерт,
доктор психологічних наук

ПРОФАЙЛІНГ В ПОЛІГРАФОЛОГІЇ

Багаторічні спостереження за результатами праці поліграфологів показує, що для досягнення високої успішності їх діяльності потрібно декілька основних складових: висока вмотивованість, ґрунтовна освіта, володіння ефективною методикою, наявність сучасного якісного поліграфа, адекватні умови роботи. Помічено, що важливу роль відіграють особистісні особливості поліграфолога, загальний життєвий і професійний досвід, оперативний стаж в правоохоронних органах, знання психології людини та навички профайлінгу, зокрема, аудіовізуального визначення особистісних особливостей респондента, замовників дослідження. Такі важливі професійні додатки сприяють правильному збиранню інформації перед тестуванням та точному складанню тестових опитувальників.

Діагностика індивідуальних особливостей, зокрема інтелектуального й енергетичного потенціалу особи, достатньо складний процес, проте, крім складних спеціальних засобів діагностики, існують деякі елементарні фізіогномічні й поведінкові ознаки, що характеризують людину [1].

Відкрите обличчя, правильні риси та відсутність очевидних вад на ньому, високе чоло (не менше чотирьох горизонтальних складок), зріст у межах 175-185 сантиметрів (проміжок між середнім і високим зростом), відсутність значно виражених ознак зайвої ваги, розвинута мускулатура, плечі ширші за таз, позитивне ставлення до фізичної культури й праці, сильні кисті рук, уважне ставлення до жінок, інтерес до шахів, толерантність до людей, гарне почуття гумору, стійкість до алкоголю й тютюну позитивно характеризують потенціал чоловіка. Інтегральними показниками позитивних розумових здібностей є помірна іронічність, гнучкість мислення.

Водночас низький або дуже високий зріст, хронічне куріння, захопленість їжею й алкоголем, відсутність ефективного інтересу до жінок, надлишкова вага, худорба або інші фізичні вади, зневага до фізичної праці,

слабкі руки, низьке гладке чоло свідчать про проблемність людини, обмежені розумові та фізичні здібності, стереотипне мислення, наявність комплексів неповноцінності.

Про позитивні розумові здібності свідчить відносно худе видовжене обличчя та помірно видовжений череп. Кругле обличчя та загалом череп, особливо за наявності жирових відкладень на голові, шії, щоках, підборідді, навпаки можуть свідчити про обмеженість розумових здібностей, низького потенціалу мислення, інтелекту та наявність примітивної хитрості.

Оцінити розумовий потенціал співрозмовника можна також, спостерігаючи за формою та рухом пальців його рук. Існує пряма залежність між спритністю та рухливістю пальців і гнучкістю розуму, а форма пальців свідчить про очевидний розумовий потенціал. Видовжені й правильної форми пальці є ознакою вроджених розумових здібностей, а спритність і гармонійність рухів пальців підтверджують розвиненість розумових здібностей людини. Якщо в людини з посереднім розумовим потенціалом із дитинства тренувати тонкі рухи пальців, то вона цілком може виглядати розумнішою в порівнянні з людиною, котра має високий потенціал, але не має відповідної тренуваності кисті руки.

Психіка людини побудована таким чином, що кожній фразі, змісту промови відповідає той або інший емоційний супровід, що у свою чергу виявляється адекватними мімікою, пантомімікою, гучністю й тембром голосу та іншими відповідними еквівалентами. Дослідження співвідношення змістовної, звукової, емоційної, мімічної і пантомімічної складових мовлення виявляє визначені закономірності, які дозволяють дійти висновків щодо особливостей мозкових процесів. Існує прямий зв'язок між думкою, мовленням і написанням. Так, люди із слабким розвитком коркових процесів супроводжують мовлення більшою експресією. Змістовна частина викладеного у таких людей багато в чому доповнюється, а іноді й заміщується мовленнєвими еквівалентами: мімікою, пантомімікою, голосовими децибелами, подихами, аханням та оханням. Рішення мають інтуїтивний характер. Для таких людей характерні велика інтелектуальна й емоційна мінливість, слабка витривалість до психічного стресу, гірша виживаність в екстремальних умовах, утруднення при інтенсивній інтелектуальній роботі, низькі аналітичні можливості. Водночас вони найчастіше надають новий емоційний імпульс групі, можуть бути ініціаторами нововведень, рушіями різноманітних заходів. Цей тип людини можна назвати емоційним, він переважно притаманний народам теплих регіонів земної кулі. Це південний живий темперамент, імпульсивний, інтуїтивний тип.

Люди з більшою кортикалізацією психічних функцій відрізняються меншою мовленнєвою експресією. Завдяки більшому розвитку коркових процесів, а відповідно й більшому гальмуючому впливу на первинні мозкові утворення, мовлення людей такого типу більш повільне, зважене, змістовне. Міміка, пантоміміка, гучність, інтонації голосу менше виражені. При

прийнятті рішень вони намагаються все осмислити й спланувати. Такі люди більш стійкі до стресу, прогнозують свої дії та їх наслідки, будують довгострокові послідовні плани, більш консервативні, спроможні до тривалої інтелектуальної роботи, не довіряють інтуїції, у цілому дещо інертні. Цей тип людини можна назвати розумовим, він найчастіше притаманний розвинутим північним народам. Це інертний тип, північний або нордичний темперамент.

Варто враховувати, що переробити типову діяльність нервової системи неможливо, оскільки типи поведінки людини детерміновані особливостями будови головного мозку, а вона у свою чергу визначається генетикою. Людину можна навчити новим формам поведінки, і вона під свідомим контролем може поводитися відповідно до необхідних вимог. Проте при зростаючих фізичних і психічних навантаженнях типові форми поведінки відновлюються. Крім того, тривалий самопримус протиприродного для людини типу поведінки неминуче призводить до нервового зриву, психологічного стресу і виникнення неврозів і психосоматичних хвороб (гіпертонічна хвороба, цукровий діабет, бронхіальна астма, деякі захворювання шкіри).

Відносно легко можна діагностувати витривалість людини щодо стресових навантажень і її вольові якості. Про слабку стійкість до стресу і низькі вольові якості свідчать такі ознаки, що виникають у напружених ситуаціях: швидке збліднення або швидкі зміни збліднення та почервоніння шкіри обличчя, виражена пульсація сонних артерій, швидке, поверхневе дихання, підвищена пітливість, часті позиви до сечовиділення, вимушена, скута поза або незвична жвавість міміки та пантоміміки, скутість або розмашистість і неточність рухів, дрібне тремтіння пальців рук, невпевнений, неспокійний погляд, зміна тембру голосу, голос, що зривається, утруднення в послідовному викладенні думок, суперечливість, повтори, невідповідний емоційний стан.

Існуючі в художній літературі та кіно штампи, відповідно до яких вольова людина має обвітрене обличчя, наче висічене з граніту, велике важке підборіддя, не відповідають реаліям життя. Реальні героїчні особистості мають насамперед здоровий мозок, стійку психофізіологію, правильне виховання і виглядають як звичайні гармонійні люди.

Діагностика особистісних особливостей жінок базується на тих же засадах, що й чоловіків. Різниця полягає тільки в показниках фізичної сили, розмірах та пропорціях тіла, деяких фізіологічних особливостях. Перші два показники в жінок поки дещо менші, ніж у чоловіків. Щодо пропорцій тіла, то слід зауважити, що останніми десятиліттями йде зближення деяких раніше специфічних для статі ознак. Перш за все це стосується зміни будови тіла чоловіків, а відповідно й поведінки, яка стає схожою на жіночу: тіло покривається підшкірним жиром, будова колінних та ліктьових суглобів, волосяний заріст і багато інших ознак йдуть за жіночим типом. Значно частіше спостерігається недорозвиненість первинних і вторинних статевих ознак. Відповідно змінюється поведінка – чоловіча на жіночу.

Для поглибленого профайлінгу доцільно скористатися розробленою нами та випробуваною з позитивними результатами схемою, яка включає низку специфічних маркерів.

1. Поведінкові – загальмованість, розгальмованість.
2. Позотонічні – оборонна, наступальна постава.
3. Рухові – м'якість ходи, тремор, професійно-рухові навички.
4. Жестові – гіперактивність, гіпоактивність.
5. Мімічні – гіпермімія, гіпомімія, амімія, дисмімія, парамімія.
6. Пантомімічні – узгодженість між собою міміки, жестів, пози.
7. Поглядові – впевненість, невпевненість.
8. Емоційні – стенічні та астенічні реакції, ейфорія, депресія, брутальність.
9. Мовленнєві – брадіфазія, тахіфазія, логорея, олігофазія; семантичні, соноричні та просодичні елементи.

Кожен з наведених маркерів має ширше коло проявів, але враховуючи реальні умови та потреби поліграфологів, розглянемо найбільш значущі з них.

Поведінкові маркери. Поведінкові реакції є інтегральним показником психічного стану людини. У звичних спокійних умовах поведінка може приховувати справжній психічний стан. У незвичних психологічно напружених умовах поведінкові реакції стають більш природними і майже повністю характеризують дійсний психічний стан. Надмірно високі психічні навантаження, психологічний стрес виявляють справжні емоційно-вольовий стан та якості людини.

Позотонічні маркери. Психічний статус людини добре відображаються в поставі. Якщо нервова система реагує на зовнішній подразник викидом у кровообіг адреналіну (гормон лева), то виникає стрес – реакція позитивного змісту (евстрес). Спостерігається кероване психомоторне пожвавлення, шкіра обличчя стає рожевою, напружуються м'язи шиї, вирівнюється хребет, підтягуються плечі, згинаються руки, вирівнюються та ставляться ширше ноги. Якщо нервова система реагує на зовнішній подразник вираженням гальмуванням кори півкуль та викидом у кровообіг норадреналіну (гормон зайця), то виникає стрес – реакція негативного змісту (дистрес). Спостерігається психомоторна загальмованість, шкіра стає блідою, розслабляються м'язи шиї, тулуба, ніг, згинається хребет, дорозу опускаються голова та руки.

Рухові маркери. До головних рухових маркерів, що відображають психічний стан людини, можна віднести м'якість ходи, влучність рухів, тремор (тремтіння кінцівок, голови, всього тіла), збереженість професійно-рухових навичок.

Жестові маркери. Під жестовими маркерами слід розуміти так звану мову жестів, тобто особливі рухи переважно верхніх кінцівок під час розмови, що доповнюють мовленнєву продукцію та відображають емоційний стан людини. Разом з тим, що кожній людині притаманні індивідуальні жестові

особливості, існують й загальні для визначеної етнічної або культурної групи людей особливості. За жестикуляцією можна відрізнити людей з північних або південних регіонів, вихованого інтелігента від кишенькового злодія. Особливості жестикуляції значною мірою залежать від психічного стану людини. Головною жестовою ознакою зміни психічного стану людини є зміна експресії жестів.

Мімічні маркери. Під мімікою розуміють рухи м'язів обличчя, що з'являються під час емоційної реакції людини на різноманітні подразники. Завдяки міміці людина без слів передає своє ставлення до тих чи інших подій, виражає біль, задоволення, впевненість, страх та багато інших станів і реакцій.

Пантомімічні маркери. Під пантомімікою розуміють специфічні рухи голови, шиї, тулуба, інколи ніг, міміку та жести, що виникають у відповідь на подразники та відображають зміст емоційного ставлення людини до цього подразника. Пантоміміка характеризується адекватністю та узгодженістю рухів.

Поглядові маркери. Погляд людини є досить загадковим явищем з точки зору психології. Достатньо побачити відвертий погляд людини, щоб склалося повне враження про неї як особистість, відчуті ставлення, навіть приховане, до інших людей або подій. Погляд найкращим чином відбиває всі стани духу людини: від любові до ненависті, від жалю до жорстокості, від страху до впевненості, від зацікавленості до байдужості. Погляд відбиває кожен рух людської душі. Жодна тварина не може витримати погляду сильної духом людини.

Емоційні маркери. Емоції визначаються як суб'єктивне ставлення до об'єктивної реальності. Якщо у людини спостерігається позитивний тип емоційної реакції, то увесь його фізичний та психічний потенціал спрямовується на досягнення мети. Якщо емоційний стан негативний, то людина, як правило, нездатна на цілеспрямовані, наполегливі та ефективні дії.

Мовленнєві маркери. Мовлення психічно здорової чесною людини є чітким, прямим, коротким, змістовним та, як правило, демонструє готовність до продуктивної співпраці. Мовлення людини з розумовими проблемами або нечесної особи відрізняється невизначеністю, підступністю, бажанням не виявляти намірів, брехнею, зайвою красномовністю, довгими «лабіринтними» фразами. Особливості мовлення характеризують брадифазія, тахіфазія, олігофазія, логорея, соноричні, просодичні та семантичні елементи.

Маркерами розумових проблем можуть бути широке обличчя з виразними вилицями, косим розрізом очей і епікантом (третє віко), депігментація райдужки, маленький череп із сплющеною потилицею, товстий зморшкуватий язик, криві зуби, маленькі деформовані вуха, довгий тулуб, короткі кінцівки, короткі широкі пальці з кривим мізинцем, низька межа росту волосся на короткій широкій шиї, масивні надбрівні дуги, велика відстань від основи носа до верхньої губи (доліхохейлія), рясні зрослі брови, довгі загнуті вії, короткий ніс із розгорнутими вперед ніздрями і втисненим переніссям,

тонкі губи з опущеними кутами рота, баштовий череп (акроцефалія) із зрощенням пальців на руках і ногах (синдактилія), широке перенісся, випнуті уперед очні яблука (екзофтальм), вовча паща (розщеплення піднебіння), наявність додаткових пальців (полідактилія). Профайлінг такого рівня потребує спеціальної підготовки.

1. Морозов О. М. Патопсихологічний аналіз особистості в правоохоронній практиці. Київ : Алерта, 2023. 402 с.

Тетяна МОРОЗОВА

президент Всеукраїнської асоціації поліграфологів, старший науковий співробітник, атестований судовий експерт, доктор психологічних наук

Олександр МОРОЗОВ

професор, заслужений діяч науки і техніки України, доктор медичних наук, почесний академік Національної академії педагогічних наук України

ТЕСТ ПЕРЕВІРКИ ВЕРСІЙ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІГРАФОЛОГА

Тест перевірки версій використовується в Україні щонайменше 20 років. Методичні вимоги до його складання були вперше описані в підручнику «Поліграфологія» у 2019 р. [1]. Без цього тесту вже складно уявити українську модифікацію методики виявлення прихованої інформації (МВПІ) – він є логічним доповненням до тестів на знання відомого та невідомого рішення.

Якщо проводити аналогію для кращого розуміння тесту перевірки версій поліграфологами, які працюють методикою питань порівняння, то він є свого роду заміною тестам із контрольними питаннями. Відмінність у тому, що замість контрольних питань ймовірної чи керованої неправди у ньому використовується питання, що відображає версію, оголошену респондентом у передтестовій чи поміжтестовій бесіді. Респондент має можливість відповідати «так» на питання тесту, що відображає його версію. У підсумку фізіологічні реакції на питання, що відображають версії слідства або іншої сторони, на які респонденти відповідають «ні», порівнюються із фізіологічними реакціями на питання, що відображає їхню версію і на яке вони відповідають «так».

До переваг тестів перевірки версій можна віднести такі:

– питання для порівняння, по суті, надає сам респондент, а не підбирає

поліграфолог, відтак воно більш точно відповідає його досвіду та внутрішнім переконанням, переживанням. Окрім того, згодом поліграфолога складно звинуватити в упередженості, пересиленні чи використанні надто слабкого питання для порівняння;

- версія людини завжди внутрішньо тематична, вона просто не може бути іншою. А це значить, що поліграфолог не виходить за межі тематики, що визначена йому замовником дослідження, він ставить коректні питання, які в тому числі не порушують особисті кордони респондента;

- ці тести відповідають всім існуючим в Україні нормативним вимогам до проведення судової психологічної експертизи, у рамках якої проводяться дослідження із використанням комп'ютерного поліграфа. У них враховуються автентичні покази підекспертного, при їх застосуванні експерт дотримується принципу невибірковості вихідних положень при формулюванні релевантних питань. Разом із тим при використанні цих тестів експерт-поліграфолог зберігає маневр для експертної ініціативи і послідовної перевірки версій перебігу події;

- перед проведенням поліграфологічного дослідження із використанням тестів перевірки версій поліграфолог просто зобов'язаний вивчити та проаналізувати ситуацію, обставини справи, знати, якими є алібі та позиції різних сторін. Досвід показує, що методично продиктована ґрунтовність підходу на етапі підготовки до дослідження завжди ефективніша, аніж покладання на совість, етику та мораль окремого спеціаліста;

- вже у ході проведення дослідження саме за допомогою тестів перевірки версій поліграфолог має можливість перевірити пояснення респондента, визначитися, чи дійсно його зізнання є щирим, а не маніпулятивним, таким, що насправді маскує більш вагомі проступки;

- ці тести чи не єдино ефективні у тривожних респондентів, а також респондентів із тривалим досвідом роботи у тому напрямі, який підлягає перевірці. Наприклад, коли борців із корупцією, незаконним обігом наркотичних речовин перевіряють на причетність до цих явищ. Вони також особливо цінні при використанні у відношенні тих людей, які мають травматичний досвід, спогади про який неминуче розбурхують цілий комплекс негативних емоцій, що складно або взагалі неможливо дезактуалізувати раціональними поясненнями поліграфолога. Наприклад, у відношенні жертв злочинів, колишніх військовополонених, людей із ПТСР;

- до цих тестів неможливо підготуватися за допомогою GPT-чату, а це значить, що використовуючи їх, поліграфологи уникають все більш зростаючої проблеми обізнаних респондентів.

Зважаючи на значну ефективність тестів перевірки версій, їх почали намагатися використовувати поліграфологи, які не мають відповідної підготовки. Зокрема, прихильники інших методик, а також випускники одних із приватних курсів, яких їхні вчителі переконали, що надана їм інформація щодо трьох методик є знаннями, вміннями та навичками з цих трьох методик.

Першим нагадаємо одну з основних аксіом нашої професії – використовувати можна лише тести тієї методики, якої вас навчали. Окрім того, мікст методик в одному дослідженні може принести більше шкоди, аніж користі: як мінімум є всі підстави звинуватити вас у порушенні методичних вимог щонайменше однієї з них, а значить піддати сумніву ваш висновок. Другим, тим, хто став жертвою реклами, пояснимо, що без прослуховування повноцінних лекцій за методикою і виконання 9-10 обов’язкових домашніх завдань із написання тестів і опитувальників за різною тематикою говорити про оволодіння і готовність до роботи, принаймні за МВПІ, є надмірним, нічим не виправданим оптимізмом. Розплачуватися за нього із високим ступенем ймовірності будуть ваші ні в чому не винні майбутні респонденти.

Поліграфологам, які пройшли повноцінний курс навчання за МВПІ, при використанні тестів перевірки версій слід обов’язково дотримуватися низки методичних вимог на кожному із етапів підготовки та проведення поліграфологічного дослідження.

При написанні фабули доцільно звертати увагу та виділяти ті місця, у яких є відмінності щодо перебігу події за версією майбутнього респондента та іншої сторони – саме вони стануть основою для написання тестів перевірки версій.

При проведенні розслідування під час передтестової бесіди респондент має коротко викласти свою версію події, що підлягає поліграфологічній перевірці. Такий підхід вселяє у непричетних віру щодо того, що їх слухають і чують, що ще нічого не вирішено, що їх не призначають причетними. У випадку тестування причетних є велика ймовірність того, що ця розповідь призведе до зниження у них надмірної реактивності на початку проведення дослідження. Водночас постановка по ходу бесіди логічних уточнюючих питань, коректне присікання розгорнутих пояснень з боку респондента сприяє тому, що в нього знижується впевненість у здатності обманути конкретного поліграфолога. Однак найголовнішим є те, що слухаючи розповідь респондента, поліграфолог має можливість з’ясувати спрямованість і ціннісні орієнтації особистості, почути ті слова, словосполучення, що найбільш точно відображають позицію людини і які варто використовувати при формулюванні питання, що відображає її версію.

У випадку проведення скринінгу у передтестовій бесіді треба почути розгорнуту відповідь-версію людини щодо питань, які винесені на вирішення поліграфолога. Наприклад, щодо мотивів, джерел зацікавленості у її працевлаштуванні чи роботі, щодо специфіки досвіду вживання наркотичних речовин, щодо того, чи має вона якесь відношення до неправомірної вигоди, і якщо так, то яке конкретно. Відповіді респондента обов’язково записуються, про що поліграфолог попереджає його, пояснюючи, що це потрібно для того, аби включити їх у тести як його версію: неприхована фіксація відповіді дає респонденту зрозуміти, що не варто надміру фантазувати – все сказане ним буде перевірятися. Почувши версію людини, поліграфолог повинен озвучити

і ті питання тестів, які відображають негативний досвід за винесеними на дослідження напрямками. Наприклад, чи не зацікавлені у її працевлаштуванні представники якогось злочинного угруповання, спецслужб, правоохоронних органів країни-агресора, чи не вживала вона якісь інші наркотики, окрім згаданої марихуани, чи не відносився факт вживання наркотиків до іншого, не того, що вона назвала, періоду часу.

Для фіксації властивого респонденту типу фізіологічного реагування при наданні правдивої відповіді «так» на значуще питання потрібно включати у стимульний блок опитувальника «тест правдивого так». Цей тест має містити лише одне релевантне питання, що відображає версію людини. Гарний результат зазвичай дає тест на кшталт: «Чому вас сьогодні тестують на поліграфі?», адже тема дослідження частіш за все є значущою для респондента. Цей тест потрібен, в тому числі, для того, аби замовники і наші колеги, які досі переконані, що у людини виявляються значущі фізіологічні реакції виключно при наданні неправдивої відповіді, пересвідчилися, що це не так і не піддавали сумніву результати тестування.

При підготовці основної частини тестового опитувальника слід враховувати, що батарея тестів перевірки версій завжди краще, ніж один тест. Наприклад, можна використати наступні тести, якими перевіряється, по суті, одне і те ж питання: «За що ... ?», «Чому ... ?», «Через що ... ?».

При підготовці тестів варто брати до уваги, що не варто користуватися одним і тим же форматом тесту, а також ставити питання, що відображає версію респондента, постійно в кінці. Більше того, у випадку тестування емоційно виснажених людей, людей із ПТСР питання, що відображає їхню версію, краще ставити якомога вище.

Якщо загальну канву події варто дізнаватися у передтестовій бесіді, то відповідь-версію респондента за конкретним тестом краще з'ясовувати і оформлювати у поміжтестовій бесіді та заносити її у тест безпосередньо перед його пред'явленням.

Якщо це не тест на мотиви, то версія людини зазвичай одна, тоді як версій слідства/поліграфолога може бути більше. В ідеалі звести формулювання версій не більш ніж до чотирьох-п'яти.

Особливості, які треба враховувати при написанні тестів перевірки версій [1, с. 253-264]:

1) версії двох сторін слід формулювати максимально точно. Наприклад, при розслідуванні можливої причетності респондента до викрадення ввіреного йому майна у тесті «Чому ви спочатку не вказували у пояснювальних записках зупинку в полі?», варіантом слідства може бути – «Не вказали в пояснювальних зупинку в полі тому, що хотіли її приховати?», а варіантом респондента – «Не вказали в пояснювальних зупинку в полі тому, що забули про неї?»;

2) версія респондента має бути сформульована коректно, бо при неправильному формулюванні є ризик отримати хибну реакцію.

Зокрема, ризик хибної реакції підвищується при тестуванні демонстративних респондентів, респондентів із істеричним радикалом, для яких їхня версія настільки бажана, що вони самі починають у неї вірити за принципом інфантильного «це не я!», всупереч очевидним фактам про зворотне, виявленню реакцій, що свідчать про приховування ними знання істинних часткових ознак.

Варто уникати пред'явлення питання, що відображає версію респондента із загальним, підкреслено емоційним запереченням на кшталт – «Ви насправді не знаєте, як це вийшло?», «Ви до цього не маєте жодного відношення?», «Ви ніколи не...?». Це умовно приємне оформлення версії, що може бути відпрацьоване у таких людей на рівні внутрішнього переконання.

Взагалі за можливості краще не формулювати питання-версію респондента із часткою «не» або звести такі питання до мінімуму. Зокрема, якщо в тесті «Звідки взявся цей ніж?» версія слідства – «Цей ніж ви принесли з кухні?» порівнюватиметься з версією респондента «Ви не знаєте, звідки взявся цей ніж?», поліграфолог може отримати хибну максимальну реакцію на версію виправдання, адже частка «не», а також втрата гомогенності пред'явленого питання може спровокувати та підсилити реакцію на психологічно вигідний для демонстративного респондента варіант. Краще, коли версія слідства «Цей ніж ви принесли з кухні?» порівнюватиметься з версією «Цей ніж принесла М.?».

У тому ж тесті на підготовку до протидії варіант респондента «Ви не готувалися до протидії поліграфу?» буде більш методично вивіреном викласти у формулюванні «Ви прийшли на поліграф без підготовки до протидії?»;

3) версії слідства можна давати у парному варіанті, але з обов'язковим розмежуванням пари нейтральними питаннями, як це, наприклад, було зроблено у дослідженні, що проводилося за мовним скандалом: «Вам керівництво давало вказівку не брати на роботу україномовних?», «Вам керівництво давало вказівку брати на роботу тільки російськомовних?».

Тести перевірки версій складаються із «нульового», щонайменше одного нейтрального та від двох до 13 значимих питань. Мінімальна кількість всіх питань в тесті – шість, максимальна – 15. У першому виданні підручника «Поліграфологія» зазначалося, що у даному тесті допускається до 13 питань зі значущими включно, але тоді професійній спільноті не був відомий надзвичайно ефективний тест діагностичного блоку Тетяни Кузьмич «Що вам абсолютно точно відомо про ...?», який може бути сформульований і у варіанті тесту перевірки версій.

Формати тесту:

– при двох значущих питаннях, що відображають дві версії, тест може мати такі варіанти: 0-N-R-N-N-R; 0-N-R-N-N-R-N; 0-N-N-R-N-N-R; 0-N-N-R-N-N-R;

– при трьох значущих питаннях, що відображають дві або три версії, тест може мати такі варіанти: 0-N-R-N-R-N-R; 0-N-R-N-R-N-N-R; 0-N-N-R-N-N-

R-N-R; 0-N-N-R-N-R-N-N-R; 0-N-R-R-R;

– при чотирьох значущих питаннях, що відображають дві, три або чотири версії, тест може мати такі варіанти: 0-N-R-N-R-N-R-N-R; 0-N-R-N-R-N-R-N-N-R; 0-N-R-N-R-N-R-N-R-N; 0-N-R-N-R-N-R-R та 0-N-R-R-R-R;

– при від п'яти до десяти значущих питань тест обов'язково включає «нульове», щонайменше одне нейтральне по суті питання і значущі питання, які всередині тесту можуть розмежовуватися чи не розмежовуватися нейтральними. Велика кількість значущих питань не обов'язково означає таку ж кількість версій, насправді часто у таких тестах кожна із версій розкривається парами, трійками питань, що близькі за змістом;

– тест із від десяти до 13 значущих питань, окрім них, включає «нульове» та щонайменше одне нейтральне по суті питання. При такому форматі кожна із версій обов'язково розкривається не одним, а декількома питаннями, близькими за змістом, наприклад: «Вам абсолютно точно відомо, де шеф залишив гроші?», «Вам абсолютно точно відомо, звідки злодій вкрав гроші шефа?».

Висновок. Тест перевірки версій має низку очевидних значних практичних переваг; методично чітке використання тесту перевірки версій передбачає правильну підготовку до його використання, з'ясування версії респондента та коректне оформлення її у питання тесту.

1. Морозова Т. Р. Поліграфологія: підручник: за ред. О. М. Морозова. Харків : «Естет Принт», 2019. 478 с.

Олександр МОТЛЯХ

поліграфолог, член координаційної ради ГО «Колегія поліграфологів України», професор, заслужений юрист України, доктор юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОВЕДЕННІ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ВЕТЕРАНАМИ ВІЙНИ, ЯКІ ВЛИВАЮТЬСЯ У МИРНЕ РУСЛО ЖИТТЯ

Реалії воєнного сьогодення, пов'язаного з агресією російської федерації проти України, додали низку проблем у політичному, економічному, стратегічному розвитку країни, а також соціальному житті її громадян. Низка сфер і напрямів людської життєдіяльності підпала під зміну підходів у вирішенні тих чи інших завдань. Не оминула вона і поліграфологічну сферу – у розумінні використання науково-технічного приладу – поліграфа та отриманих за його допомоги результатів у діяльності органів сектору безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану. Сутність цих

змін полягає саме у специфіці проведення досліджень із застосуванням поліграфа осіб, які після виснажливих воєнних днів із окопів повертаються у русло мирного життя. Маючи практичний воєнний досвід, вони здебільшого виявляють бажання й надалі надавати посильну допомогу нашій країні у протистоянні ворогу і наближенні перемоги. Вхід у ті сфери діяльності, куди вони обирають або ж їм пропонують роботодавці, передбачають обов'язкову процедуру проходження спеціальної перевірки, у тому числі зі застосуванням поліграфа.

Для поліграфолога проведення дослідження такої категорії осіб – це неординарна річ, оскільки є своя специфіка, зокрема у побудові комунікації, а також формуванні та застосуванні тестових запитань (стимулів). Потрібно чітко розуміти і наперед продумувати як правильно вибудовувати технологію комунікаційного спілкування задля того, щоб не травмувати і так розтривожені війною душі наших захисників. Враховуючи той факт, що найбільше часу на спілкування із досліджуваною особою припадає саме на передтестову бесіду, то поліграфолог має завчасно її продумати таким чином, щоб з одного боку не викликати в неї негативних емоцій до процедури поліграфологічного дослідження і до себе зокрема, з іншого – досягти поставленої мети дослідження. Спостереження за психологією поведінки досліджуваної особи та її зміни реагування на зворотність ведення спілкування поліграфологом, у подальшому забезпечить спеціалісту цього профілю діяльності безпроблемне проведення всього процесу дослідження. Потрібно чітко розуміти, що необдумане слово чи речення може спричинити як настороженість чи дратівливість в досліджуваної особи, так і певну агресію, вихід з якої може ускладнити процедуру дослідження. Толерантність, уважність і гнучкість поліграфолога забезпечить успіх у побудові довіри досліджуваної особи до спеціаліста поліграфа і виконуваних ним специфічних завдань.

Не потрібно забувати і про те, що війна певним чином негативно впливає і відриває наших захисників від багатьох реалій цивільного життя, а тому поліграфологу необхідно детально пояснювати незрозумілі категорії і поняття того, що саме він вкладає в зміст свого запитання. Це може бути у формі пояснення, тлумачення чи використання конкретного прикладу з обов'язковим включенням у розмову досліджуваної особи та її обов'язкової участі в обговоренні питання. Даний процес дає можливість для зближення співрозмовників у комунікації і збільшенні кредиту довіри особи до спеціаліста. Також не варто зупиняти, перебивати в розмові досліджувану особу, суперечити їй, а тим паче вимагати від неї дотримання у мовленні правильності вживання літературних слів (до уваги не беруться слова ненормативної лексики чи лайливі слова).

З обережністю поліграфологу необхідно використовувати слова і будувати з них речення у вигляді тестових запитань, які є особливо чутливими для досліджуваної особи, зокрема: загибель побратимів, смерть рідних чи

близьких, втрата кінцівок рук та ніг, отримання поранень і контузій тощо. Це той біль, який може викликати в них додаткові реакції в процесі проведення поліграфологічного дослідження. Не потрібно схиляти досліджувану особу до чогось чи підштовхувати її до прийняття певного рішення. Особа, яка пройшла горнило війни, дещо інакше сприймає навколишній світ, на відміну від інших людей, що перебували і тепер знаходяться в тилу нашої держави чи за її межами. Для такої категорії осіб потрібно, щоб пройшов певний проміжок часу, аби вони адаптувалися до реальних умов мирного життя.

На загал поліграфологічне дослідження не повинно стати для такої категорії осіб чимось на кшталт жорсткої фільтрації, хоча не варто і підігрувати їм в процедурі цього важливого дослідження. Не потрібно забувати, що люди вміють майстерно маскуватися і підлаштовуватися під конкретну ситуацію, не винятком є сьогоднішня війна росії проти України. Необачність і поблажливість поліграфолога може спричинити допущення ним помилок в роботі, що призведе до пропущення в дослідженні недобросовісних осіб, а це уже ризик для тієї чи іншої установи, гарантій її безпеки і напряду й специфіки діяльності.

Як показує практика, дослідження демобілізованих осіб із застосуванням поліграфа є більш ефективним, коли його проводять досвідчені та авторитетні поліграфологи на відміну від початківців. Вони знають, як правильно вибудовувати комунікацію спілкування і у разі нештатних ситуацій вміло можуть вивести всю процедуру дослідження у нейтральне русло. А на майбутнє потрібно бути готовим до того, що з горнила війни будуть повертатися наші захисники, частині з яких необхідно буде проходити поліграфологічне дослідження, і для цього потребуватиметься значний масив фахово підготовлених спеціалістів цього профілю діяльності. Найкращим способом тому може бути підвищення кваліфікації практикуючих поліграфологів або ж проведення для них додаткового спеціалізованого цільового тренінг-курсу.

Переконаний, що попереду у нас велика робота у цій царині. І без додаткового їх навчання нам не обійтись.

Олександра ПАРЧЕВСЬКА

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності,
рядовий поліції

Артур САТИРОВ

викладач кафедри тактичної підготовки
навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної
академії внутрішніх справ,
капітан поліції

**ПОЛІГРАФ ЯК МЕТОД ВИЯВЛЕННЯ РИЗИКІВ
КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

У сучасних умовах воєнного стану в Україні особливої актуальності набувають заходи із забезпечення національної безпеки, серед яких провідне місце займає виявлення та нейтралізація загроз колабораціонізму. Колабораційна діяльність, що передбачає умисну співпрацю з державою-агресором, становить серйозну небезпеку для обороноздатності, громадської безпеки та стабільності функціонування органів державної влади. У цьому контексті застосування поліграфа (так званого «детектора брехні») розглядається як ефективний допоміжний метод діагностики ризиків, пов'язаних із можливою лояльністю окремих осіб до ворога.

Поліграф являє собою технічний засіб, що фіксує психофізіологічні реакції людини на відповідні стимули під час спеціального опитування. Йдеться про зміни частоти серцевого ритму, дихання, шкірно-гальванічної реакції та інші показники, які свідчать про рівень емоційної напруги респондента. Хоча поліграф не дає стовідсоткових доказів неправдивості або правдивості відповідей, його результати можуть використовуватися як орієнтовні дані для ухвалення управлінських та кадрових рішень. Наразі основними напрямками таких досліджень у державному секторі залишається «скринінг», тобто перевірка кандидатів при відборі на службу і періодичні (планові) перевірки працюючого персоналу [2, с. 35].

Колабораціонізм в умовах російської агресії проти України має специфічні прояви, що відрізняють його від історичних форм співпраці з окупаційними режимами. З початку широкомасштабного вторгнення 2022 року він набув системного характеру, охоплюючи як сферу державного управління, так і економіку, освіту, інформаційний простір. Основними формами колабораційної діяльності є: добровільне зайняття посад в окупаційних адміністраціях; участь у незаконних «референдумах» та організація виборів на тимчасово окупованих територіях; передача ворогу матеріальних ресурсів, техніки, зброї чи відомостей, що становлять державну таємницю.

В умовах воєнного стану в Україні, запровадженого відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», особлива увага приділяється добору та перевірці кадрів у секторі безпеки і оборони, правоохоронних органах, а також на стратегічно важливих підприємствах. Саме на цьому етапі поліграф може виконувати превентивну функцію: допомагати виявляти осіб із високим ризиком можливої нелояльності, прихованих контактів з представниками держави-агресора чи готовності до співпраці з окупаційними адміністраціями.

Слід наголосити, що колабораціонізм становить не лише юридичну, а й глибоку соціальну загрозу. Участь громадян України у співпраці з окупантами підриває довіру до державних інституцій, деморалізує суспільство та посилює деструктивні впливи інформаційної війни. У цьому контексті поліграфічні дослідження можуть використовуватися для своєчасного виявлення прихованих симпатій до ворога, перевірки контактів та реальної мотивації осіб, які займають посади у державних органах чи претендують на них.

Нормативне підґрунтя для такого використання поліграфа створюють положення Кримінального кодексу України, зокрема ст. 111-1, що визначає кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність [1].

Згідно з чинним законодавством, поліграф не є процесуальним доказом у кримінальному провадженні, проте може застосовуватись у межах службових перевірок, атестацій, конкурсного відбору на посади та в інших адміністративно-правових процедурах. Таким чином, його роль у боротьбі з колабораціонізмом полягає у ранньому виявленні ризиків та мінімізації ймовірності їхнього прояву у критичних сферах діяльності. Так діяльність щодо проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа регламентується низкою відомчих наказів МВС України, а також розроблених на їх основі та затверджених інструкцій про порядок використання цих науково-технічних приладів, а саме № 920 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України» [3].

Важливим є і психологічний аспект використання поліграфа. Усвідомлення можливості проходження перевірки сприяє формуванню у працівників та кандидатів на державну службу додаткової мотивації до чесної поведінки, водночас знижуючи ймовірність приховування небезпечних для національної безпеки фактів. З іншого боку, надмірне чи необґрунтоване застосування поліграфа може викликати критику з точки зору дотримання прав людини, зокрема права на конфіденційність та захист честі й гідності. Тому важливо забезпечувати баланс між потребами державної безпеки та конституційними гарантіями.

Правоохоронні органи України систематично документують факти колабораційної діяльності. Наприклад, у 2024 році Служба безпеки України повідомила про викриття мережі інформаторів, які передавали російським спецслужбам дані про пересування ЗСУ на Харківщині. Такі дії не лише кваліфікуються як колабораціонізм, але й становлять ознаки державної зради

(ст. 111 КК України) [1].

Особливої небезпеки набуває гібридний характер колабораціонізму, коли він поєднує кілька форм одночасно. Як приклад, можна зазначити, що чиновник, який співпрацює з окупаційною адміністрацією, може не лише ухвалювати політичні рішення на користь ворога, а й одночасно поширювати пропаганду та сприяти економічному посиленню окупаційної влади. У боротьбі з такими проявами важливо застосовувати не лише кримінально-правові механізми, а й превентивні заходи. Саме тут поліграф відіграє значну роль, дозволяючи виявляти приховані ризики ще до того, як особа перейде до активних дій.

У післявоєнний період боротьба з наслідками колабораціонізму стане одним із ключових завдань держави. Постане необхідність не лише у притягненні винних до відповідальності, але й у відновленні суспільної довіри та єдності. Важливу роль тут може відігравати механізм люстрації та спеціальних перевірок, які дадуть змогу обмежити доступ колаборантів до державної служби та керівних посад у стратегічних сферах. Поліграф у цьому контексті стане корисним допоміжним засобом, здатним підтвердити або спростувати приховані ризики співпраці з ворогом.

Зарубіжний досвід свідчить, що поліграф активно використовується у спецслужбах і правоохоронних органах США, Великої Британії, Ізраїлю та інших країн для перевірки персоналу на благонадійність. Україна, інтегруючи ці практики у власну систему протидії загрозам, формує сучасні підходи до кадрової політики в умовах війни та повоєнної відбудови.

Насамкінець слід додати, що поліграф як метод виявлення ризиків колабораціонізму є так званим інструментом превенції та контролю у сфері національної безпеки. Хоча його результати не мають самостійного доказового значення у кримінальному процесі, комплексне застосування цього інструменту у поєднанні з іншими методами перевірки дозволяє своєчасно виявляти потенційно небезпечних осіб та запобігати їхній діяльності на шкоду державі. У майбутньому доцільно удосконалювати нормативне регулювання використання поліграфа, розробляти стандарти його застосування та гарантії дотримання прав осіб, що проходять перевірку. Це дозволить згодом ефективно поєднувати інтереси безпеки з принципами верховенства права.

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.09.2025р.).

2. Бугрим В. Г. Поліграф як один із засобів для вивчення особи у безпекових питаннях в умовах воєнного стану. Київ, 2023. С. 34–39.

3. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : Наказ МВС України від 13.11.2017 № 920 : станом на 13 груд. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text> (дата звернення: 08.09.2025р.).

Віктор ПОНОМАРЕНКО

викладач кафедри адміністративного
права та процесу навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ

**ПРАВОВІ МЕЖІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА
У ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ
ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ**

У сучасних умовах воєнного стану та триваючої збройної агресії проти України особливої актуальності набуває питання підвищення ефективності діяльності військових формувань та правоохоронних органів у сфері забезпечення національної безпеки. Одним із інструментів, що поступово набуває поширення у практиці цих структур, є поліграфне тестування, яке у світовій практиці використовується як додатковий засіб перевірки доброчесності та благонадійності персоналу. Разом із тим в Україні застосування поліграфа перебуває на стику правових і етичних норм, що зумовлює необхідність визначення його правових меж.

Передусім слід зазначити, що поліграф не має чітко визначеного правового статусу у законодавстві України. Норми статей 3, 8 та 32 Конституції України гарантують пріоритет прав і свобод людини, зокрема право на приватність та захист персональних даних, а також закріплюють дію принципу верховенства права в Україні [1]. З огляду на це, застосування поліграфа у військових та правоохоронних структурах повинно ґрунтуватися на принципі добровільності та інформованої згоди. Водночас правові акти, що регулюють діяльність відповідних органів, лише частково зачіпають питання поліграфного тестування. Так, Закон України «Про Національну поліцію» [2] та Закон України «Про Службу безпеки України» [3] не містять спеціальних положень щодо поліграфа, однак допускають проведення спеціальних перевірок при прийнятті на службу чи призначенні на певні посади. Військове законодавство, зокрема Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [4], також не передбачає поліграф як офіційний елемент кадрових процедур. Таким чином, маємо прогалину у правовому регулюванні, яка фактично дозволяє використовувати поліграф на підставі підзаконних актів або внутрішніх відомчих інструкцій, але не забезпечує достатнього рівня захисту прав осіб, яких перевіряють.

Особливої уваги заслуговує питання доказового значення результатів поліграфних перевірок. Відповідно до практики національних судів, результати поліграфа не визнаються самостійним доказом у кримінальному провадженні, але можуть розглядатися як джерело орієнтовної інформації. Це

відповідає позиції Європейського суду з прав людини, який у ряді справ наголошував на необхідності забезпечення належних процесуальних гарантій при використанні будь-яких інструментів, що можуть впливати на репутацію чи права особи. Звідси випливає, що у військових формуваннях та правоохоронних органах поліграф може застосовуватися виключно як допоміжний інструмент кадрового відбору чи внутрішнього розслідування, але не як підстава для прийняття остаточних рішень.

У практичному вимірі поліграфні перевірки в Україні найчастіше застосовуються у Національній поліції, Службі безпеки України, Національному антикорупційному бюро, Державному бюро розслідувань та окремих військових формуваннях. Метою таких перевірок є виявлення ризиків, пов'язаних із можливою лояльністю до ворога, наявністю корупційних зв'язків, участю в незаконних схемах, а також загроза витоку інформації, що становить державну таємницю. Водночас відсутність єдиного законодавчого акта, який би чітко регламентував процедуру застосування поліграфа, створює ризики довільного трактування результатів і навіть порушення принципу рівності громадян перед законом.

Правові межі використання поліграфа мають враховувати баланс між інтересами держави у сфері національної безпеки та правами особи на гідність, свободу волевиявлення і захист від примусу. Згідно зі статтею 28 Конституції України, жодна людина не може бути піддана катуванню, жорстокому або такому, що принижує гідність, поводженню [1]. Використання поліграфа не повинно перетворюватися на форму психологічного тиску чи засіб дискримінації. Добровільність та право на відмову від тестування без негативних наслідків – це мінімальні гарантії, які мають бути закріплені на законодавчому рівні.

Важливо враховувати і міжнародний досвід. У Сполучених Штатах Америки поліграф широко використовується у Федеральному бюро розслідувань, Центральному розвідувальному управлінні та армії, але чітко обмежується законом – наприклад, приватні роботодавці не можуть застосовувати його без спеціальних підстав. У багатьох країнах Європи поліграф використовується обмежено, а результати не мають юридичної сили. Це свідчить про необхідність обережного підходу та імплементації кращих практик у національне законодавство.

Отже, правові межі використання поліграфа у військових формуваннях та правоохоронних органах України полягають у тому, що він може застосовуватися як допоміжний інструмент кадрової політики та внутрішньої безпеки, проте лише за умови суворого дотримання прав людини і законодавчих процедур. Для забезпечення належного балансу між інтересами держави і правами особи необхідно ухвалити спеціальний закон, який би врегулював статус поліграфа, порядок його застосування, права та обов'язки осіб, що проходять перевірку, а також визначив би межі використання отриманих результатів. Лише за таких умов поліграфне тестування може стати

легітимним і ефективним елементом системи національної безпеки та оборони України.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
3. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 року № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

Олена ПОСТУПНА

доцент кафедри управління
у сфері цивільного захисту
навчально-наукового інституту
цивільного захисту Національного
університету цивільного захисту
України, професор,
доктор наук з державного управління

**ПОЛІГРАФ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ
ТА АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ**

Післявоєнна відбудова України – це не лише відновлення інфраструктури, а й, насамперед, повернення до мирного життя мільйонів громадян, особливо ветеранів та їхніх сімей. Процес адаптації, який часто супроводжується психологічними травмами, є ключовим викликом для національної безпеки та соціальної стабільності. Традиційні методи діагностики та психологічної підтримки не завжди дозволяють вчасно та точно виявити приховані наслідки бойового стресу, такі як посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР), що може призвести до дезадаптації, суїцидальних ризиків або асоціальної поведінки.

У цьому контексті поліграф перестає бути лише інструментом розслідування, а перетворюється на потенційний допоміжний засіб для психологічної діагностики та підтримки. Аналіз психофізіологічних реакцій може надати об'єктивну інформацію про емоційний стан, рівень тривожності та наявність травматичних спогадів, що є надзвичайно важливим для розробки індивідуальних програм реабілітації.

Зазначена проблематика є багатогранною і вимагає комплексного міждисциплінарного підходу. Вона виходить за рамки традиційних криміналістичних застосувань поліграфа, що зумовлює зміщення акценту з виключно правоохоронних цілей на сферу психологічної діагностики та

соціальної реабілітації [1].

Доцільно, перш ніж перейти до детального аналізу, встановити субстанційні та передумовні аспекти використання поліграфа як інструменту підтримки та адаптації ветеранів.

Саме тому основна проблема полягає в системному психологічному навантаженні, з яким стикаються ветерани. Вони не просто повертаються з війни; вони повертаються з досвідом, що докорінно змінює їхнє сприйняття світу. Цей досвід часто прихований і не завжди усвідомлюється самими ветеранами.

Одним з найбільш критичних проявів цього навантаження є прихований ПТСР. Наслідки травм не завжди проявляються одразу у вигляді яскраво виражених симптомів. Часто вони накопичуються і проявляються через місяці або навіть роки, призводячи до безсоння, нічних кошмарів, емоційного заціпеніння або, навпаки, неконтрольованих спалахів гніву [3]. Це робить традиційну діагностику складною, оскільки ветеран може свідомо або підсвідомо приховувати свої стани.

Як наслідок, ці психологічні проблеми часто ведуть до соціальної дезадаптації. Ветерани, які пройшли горнило війни, відчують себе відчуженими від мирного суспільства. Вони стикаються з нерозумінням, бюрократичними перешкодами та соціальною стигматизацією. Це може призвести до замкнутості, проблем із працевлаштуванням, зловживання алкоголем чи наркотиками та, у найгірших випадках, до суїцидів [2].

У свою чергу ці негативні соціальні наслідки становлять пряму загрозу для національної безпеки країни. Неадаптовані та психологічно нестабільні особи можуть стати об'єктами маніпуляцій, поповнювати кримінальні угруповання або, що найнебезпечніше, нести ризики для оточуючих.

З огляду на зазначені загрози, виникає питання: чому ця проблема є настільки гострою саме зараз? Відповідь криється в кількох ключових передумовах.

По-перше, її масштабність. Після завершення війни Україна матиме найбільшу кількість ветеранів у Європі. Це не поодинокі випадки, а масове явище, що вимагає системного підходу. Жодна існуюча система психологічної допомоги не готова до такого напливу запитів.

По-друге, неготовність самої системи психологічної допомоги. Навіть у мирний час система психологічної допомоги в Україні мала значні недоліки. Після війни, з огляду на величезний попит, вона просто не зможе впоратися з обсягом завдань без впровадження інноваційних та ефективних інструментів.

По-третє, необхідність об'єктивного аналізу. На відміну від добровільного опитування чи розмови з психологом, поліграф може надати об'єктивні психофізіологічні дані. Ці дані є особливо цінними у випадках, коли ветеран не може або не хоче відверто говорити про свої травми. Поліграф у цьому контексті стає не «детектором брехні», а «індикатором стресу», що допомагає виявити приховані психологічні стани.

Таким чином, використання поліграфа розглядається не як каральний захід, а як допоміжний діагностичний інструмент, що може стати частиною великої та комплексної програми психологічної реабілітації ветеранів, допомагаючи їм повернутися до повноцінного життя та зміцнюючи, таким чином, основи безпечного та стабільного суспільства.

Реалізація цього потенціалу базується на аналізі психофізіологічних реакцій. Основний механізм використання поліграфа полягає у фіксації та вимірюванні фізіологічних реакцій організму людини, які є несвідомими. Під час дослідження до тіла ветерана підключаються спеціальні датчики, що реєструють: дихання (зміни в ритмі та глибини вдихів і видихів), серцебиття (коливання пульсу та артеріального тиску) та гальванічну реакцію шкіри (GSR) – зміни електропровідності шкіри, пов'язані з потовиділенням. Усі ці реакції є рефлексними і, як правило, не піддаються свідомому контролю. У контексті психологічної діагностики ці реакції можуть слугувати маркерами стресу, тривожності або наявності травматичних спогадів. Наприклад, якщо психолог задає питання, пов'язане з травматичною подією, і датчики фіксують значне зростання пульсу чи потовиділення, це може вказувати на наявність сильного емоційного відгуку, який може бути пов'язаний із травмою, навіть якщо ветеран свідомо заперечує це.

Цей підхід є ефективним завдяки тому, що поліграф є неінвазивним інструментом діагностики. На відміну від багатьох медичних процедур чи інтенсивних психоаналітичних сесій, він не вимагає втручання в організм, а лише фіксує його природні реакції. Це дозволяє отримати об'єктивні дані про стан ветерана без необхідності глибокого словесного аналізу, який може бути вкрай стресовим і неефективним для багатьох людей з ПТСР. Часто люди з травмою не можуть або не хочуть говорити про свій досвід, і поліграф надає можливість обійти цей бар'єр, не змушуючи їх переживати травму знову.

Крім того, цінність поліграфного дослідження полягає в тому, що воно надає суттєву допомогу психологу. Результати поліграфного дослідження не є остаточним діагнозом, а виступають як додаткова об'єктивна інформація для фахівця. Вони допомагають психологу:

- точніше ідентифікувати джерела психологічної травми – замість того, щоб шукати «наосліп», психолог може сфокусувати свою роботу на тих темах, які викликали найбільш виражені фізіологічні реакції;
- розробити індивідуалізований план терапії – на основі об'єктивних даних можна створити більш ефективну та цілеспрямовану програму реабілітації, адаптовану до конкретних потреб ветерана;
- оцінити динаміку лікування – повторні дослідження можуть показати, як змінюються реакції ветерана на травматичні стимули в процесі терапії, що дозволяє оцінити її ефективність.

Таким чином, у цьому контексті поліграф допомагає виявити приховані психологічні стани та спрямувати психологічну допомогу в правильному руслі.

Використання поліграфа в чутливій сфері психологічної підтримки ветеранів вимагає надзвичайної обережності та суворого дотримання етичних норм. Тому, перш за все, слід враховувати принцип добровільності. Усі поліграфні дослідження мають проводитися виключно за добровільною згодою ветерана. Це ключовий етичний принцип. Будь-який тиск, примус або обіцянки, що можуть спотворити вільне волевиявлення, є неприпустимими.

Крім того, важливою є і конфіденційність. Усі дані, отримані під час тестування, повинні бути суворо конфіденційними. Інформація може бути використана лише для цілей психологічної допомоги та не підлягає розголошенню третім особам без письмової згоди ветерана. Порушення цього принципу може призвести до втрати довіри та завдати додаткової психологічної травми.

Нарешті, поліграфологи, які працюють з ветеранами, повинні дотримуватися спеціального етичного кодексу. Цей кодекс має регулювати їхню поведінку, забороняти використання результатів дослідження для будь-яких цілей, крім терапевтичних, та зобов'язувати надавати ветерану повну інформацію про процес тестування.

Слід зазначити, що навіть при дотриманні етичних норм некоректна методологія може звести нанівець усі зусилля. Тому важлива підготовка фахівців. Використання поліграфа вимагає висококваліфікованих фахівців – поліграфологів, які мають не лише технічні навички, а й глибокі знання в галузі клінічної психології та психології травми. Вони повинні розуміти особливості ПТСР, щоб коректно інтерпретувати фізіологічні реакції, які можуть бути спричинені травмою, а не обманом.

Щоб правильно використовувати поліграф, також необхідно розробити та впровадити чіткі протоколи тестування, адаптовані спеціально для роботи з ветеранами. Ці протоколи мають відрізнятися від тих, що використовуються у криміналістиці. Вони повинні включати питання, спрямовані на виявлення травматичних подій, а не на розслідування правопорушень.

Важливо пам'ятати, що поліграф не може бути єдиним інструментом підтримки. Його результати повинні інтегруватися в комплексну програму реабілітації, що включає психотерапію, групову підтримку, соціальну адаптацію та професійну переорієнтацію. Це гарантує, що поліграф буде лише одним із багатьох інструментів, що працюють на загальну мету – відновлення ветерана.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що інтеграція поліграфа в систему психологічної допомоги ветеранам є не просто технічним нововведенням, а стратегічним кроком до створення ефективної та гуманної системи реабілітації. Замість того, щоб бути інструментом розслідування, він стає допоміжним засобом для психологів, допомагаючи об'єктивно оцінити психоемоційний стан ветеранів, що вкрай важливо для розробки індивідуальних програм підтримки.

Поліграф може стати важливим компонентом державної системи

психологічної та соціальної реабілітації. Його результати, поряд із висновками психологів і лікарів, можуть допомогти у формуванні «дорожньої карти» для подальшої психотерапії, соціальної адаптації та професійної переорієнтації. Ця інтеграція дозволить перейти від реактивної моделі (реагування на проблеми, коли вони вже виникли) до проактивної (своєчасне виявлення ризиків та їх запобігання).

Своєчасне виявлення та вирішення психологічних проблем дозволить запобігти їх поглибленню та розвитку асоціальної поведінки, що безпосередньо впливає на національну безпеку в післявоєнний період. Адаптовані та психологічно стійкі ветерани є основою для відродження та зміцнення країни, в той час як їхня дезадаптація створює ризики для суспільства.

Для успішної реалізації цього потенціалу, необхідно виконати декілька ключових умов:

- створити належну правову базу – розробити законодавство, яке регулює застосування поліграфа виключно у сфері психологічної підтримки;
- забезпечити спеціалізовану підготовку фахівців (організація навчання поліграфологів та психологів для роботи з ветеранами);
- формувати довіру – проводити інформаційні кампанії для пояснення, що поліграф – це не каральний інструмент, а засіб для допомоги.

Таким чином, використання поліграфа є інноваційним та перспективним напрямом, що може значно покращити якість психологічної підтримки ветеранів, сприяючи їхній успішній реінтеграції та зміцненню безпеки в країні.

1. Андрусак М. В., Русецький Р. Ю., Акімов О. О. Поліграф у системі національної безпеки: міждисциплінарні підходи до підготовки кадрів та зарубіжна практика. *Національні інтереси України*. 2025. № 5 (10). С. 31–48. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9958/1/polihraf_natsionalna_bezpeka.pdf.

2. Захаріна Т. І. Російсько-українська війна як каталізатор змін у соціальній роботі з ветеранами. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 3. С. 26–35. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10748/3.%20Zakharina.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

3. Поступна О. В. Практика Ізраїлю із соціальної підтримки ветеранів: досвід для України. *Публічне управління в Україні: історичний досвід та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 лютого 2025 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Н. М. Корчак, Л. В. Гонюкової. Київ: ННПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2025. С. 157–158. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2166/files/a002efe4-576d-4b0b-bef1-0df7379b2e0d.pdf>.

Валерія РЯДІНСЬКА

Департамент забезпечення діяльності
Голови Національної поліції України,
професор, доктор юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Поліграф – багатоканальна контрольно-вимірювальна система, призначена фіксувати динаміку зміни фізіологічних показників організму людини під час дослідження на визначення його психоемоційного стану у відповідь на пред'явлення за спеціальною методикою певних стимулів і подальше їх відтворення на екрані монітора та збереження й архівування за допомогою пристрою оброблення та відображення інформації, яким можуть бути персональний комп'ютер, планшетний комп'ютер, ноутбук тощо, що їх серійно виробляють, у вигляді поліграм [1].

На сучасному етапі поліграф в Україні набуває все більшого поширення. І до основних сфер його застосування відносяться кадровий відбір та перевірки персоналу в приватному та державному секторі, кримінальне провадження, цивільно-правові спори, особисті та сімейні конфлікти тощо.

До відносин із застосування поліграфа, що виникають в цих сферах, можна віднести:

1) трудові відносини, що виникають при відборі персоналу, проведення внутрішніх службових розслідувань, їх атестування, оцінювання благонадійності працівників та перевірки дотримання корпоративної етики тощо;

2) адміністративні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією владно-управлінських функцій окремих органів державної влади (переважно в органах сил безпеки і оборони) у процесі проведення спеціальних перевірок, службових розслідувань, оцінювання ризиків щодо співробітників цих органів;

3) кримінально-процесуальні відносини, що виникають у межах кримінального провадження, а саме під час проведення оперативно-розшукових дій, досудового розслідування та судового розгляду;

4) цивільно-процесуальні відносини, що виникають у межах цивільного судочинства;

5) цивільні (приватноправові) відносини, що виникають між фізичними та юридичними особами, де поліграф використовується як інструмент для з'ясування обставин, що мають істотне значення для сторін (тлумачення та виконання умов договору, розв'язання сімейних спорів, особистих та корпоративних конфліктів тощо);

6) господарські відносини, що виникають: а) при наданні

поліграфологами послуг з опитування за допомогою поліграфа; б) у сфері виробництва та реалізації поліграфів;

7) відносини у сфері освітньої діяльності, що виникають у процесі організації та провадження діяльності з навчання та підвищення кваліфікації поліграфологів;

8) податкові відносини, що виникають при оподаткуванні доходів/прибутку від діяльності, пов'язаної із застосуванням поліграфа.

До відносин, що виникають при застосуванні поліграфа в діяльності Національної поліції України, належать:

1) трудові відносини, що виникають при професійному кадровому відборі персоналу, конкурсу для призначення на вакантну посаду поліцейського;

2) адміністративні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією владно-управлінських функцій (при проведенні спеціальних перевірок, службових розслідувань, для оцінювання ризиків щодо працівників Національної поліції України тощо);

3) кримінально-процесуальні відносини, що виникають у межах кримінального провадження, а саме під час проведення оперативно-розшукових дій та досудового розслідування;

4) відносини у сфері освітньої діяльності, що виникають у процесі організації та провадження діяльності з навчання та підвищення кваліфікації поліцейських-поліграфологів.

Правове регулювання трудових відносин, що виникають при застосування поліграфа в діяльності Національної поліції України, відбувається на підставі:

Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII, у частині другої статті 50 якого передбачено, що «...Громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліції, за їхньою згодою проходять тестування на поліграфі» [2];

Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 13 листопада 2017 року № 920, де визначаються основні принципи, завдання, загальні умови, організація проведення опитування (тестування) осіб з використанням поліграфа у Національній поліції України [3];

Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ від 17 листопада 2015 року № 1465, в якій в пункті 1 розділу IV передбачається, що *поліцейські, які проходять атестування, за їхньою згодою проходять тестування на поліграфі*», в підпункті 8 пункту 16 цього ж самого розділу закріплюється, що *атестаційні комісії при прийнятті рішень стосовно поліцейського повинні враховувати результати тестування на поліграфі (у разі проходження)*, а в абзаці другому пункту 27 встановлюється, що *атестаційний лист та висновки тестування на поліграфі (за наявності) долучаються до особової справи*

поліцейського, який атестувався [4];

Типового порядку проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ від 25 грудня 2015 року № 1631, згідно з пунктом 4 розділу VIII якого після завершення співбесіди поліцейська комісія за згодою кандидата може направити його для проходження тестування на поліграфі в порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України відповідно до вимог законодавства. Рішення щодо таких кандидатів приймаються поліцейською комісією після отримання результатів тестування на поліграфі» [5].

Отже, в трудових відносинах, що виникають при професійному кадровому відборі персоналу, проведенні атестування поліцейських, конкурсу для призначення на вакантну посаду поліцейського тощо правове регулювання застосування поліграфа здійснюється за інституційно інтегрованою моделлю правового регулювання, що передбачає встановлення нормативного дозволу на проведення опитування із застосуванням поліграфа та вимог до процедур такого застосування, закріплених у нормативно-правових актах.

Правове регулювання адміністративних відносин, що виникають при застосуванні поліграфа в діяльності Національної поліції України відбувається на підставі нормативних актів, які визначають правові засади організації та функціонування Національної поліції України, порядок реалізації повноважень її посадових осіб, а також встановлюють процедурні вимоги, гарантії та обмеження при здійсненні опитувань із використанням поліграфа, а саме:

Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII, в якому закріплюються правові засади організації та діяльності поліції, її завдання, принципи, систему, а також порядок видання наказів і внутрішніх актів, обов'язкових для виконання працівниками поліції [2];

Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року № 3166-VI, який встановлює загальні засади діяльності МВС України як центрального органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить Національна поліція, та визначає підстави для видання ним нормативних актів [6];

Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» 15 березня 2018 року № 2337-VIII, який визначає сутність службової дисципліни в Національній поліції України, повноваження поліцейських та їхніх керівників з її додержання [7];

Постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877 «Про затвердження Положення про Національну поліцію», який закріплює структуру, основні завдання, права та обов'язки поліції, а також надає Голові Національної поліції право видавати накази та доручення в межах компетенції [8];

Наказів МВС України, що регулюють суміжні адміністративні відносини у сфері дисциплінарної, контрольної та управлінської діяльності

поліції (зокрема Наказ МВС від 28 листопада 2018 № 893 «Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України [9] тощо);

внутрішніх нормативно-правових актів Національної поліції України, виданих Головою Національної поліції України на виконання законів, постанов Кабінету Міністрів України та наказів МВС, що деталізують організаційно-адміністративний порядок застосування поліграфа в межах службової діяльності;

Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 13 листопада 2017 року № 920, абзацом п'ятим пункту 1 розділу III якої передбачено, що *у діяльності Національної поліції України опитування із застосуванням поліграфа проводиться у випадках перевірки з власної ініціативи особи, яка виявила бажання бути опитуваною з використанням поліграфа, зокрема під час проведення службових розслідувань* [3] тощо.

Отже, в адміністративних відносинах, що виникають у зв'язку з реалізацією владно-управлінських функцій (при проведенні спеціальних перевірок, службових розслідувань, для оцінювання ризиків щодо працівників Національної поліції України тощо), правове регулювання застосування поліграфа здійснюється за ліберально допустимою моделлю, що базується на презумпції дозволеності у межах відсутності прямої законодавчої заборони, загальних правових підставах реалізації владно-управлінських функцій керівниками Національної поліції України та приписав відомчих нормативних актів відносно окремих аспектів службової діяльності.

Правове регулювання кримінально-процесуальних відносин, що виникають при застосуванні поліграфа під час здійснення оперативно-розшукової діяльності працівниками Національної поліції України відбувається на підставі:

Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-XII, який не містить прямої заборони застосування поліграфа для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. Крім цього, пункт 1 частини першої статті 8 цього закону надає права підрозділам, які проводять оперативно-розшукову діяльність, опитувати осіб за їхньою згодою [10];

Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 13 листопада 2017 року № 920, в абзаці шостому пункту 1 розділу III якої передбачено, що *у діяльності Національної поліції України опитування із використанням поліграфа проводиться за зверненням ініціатора у випадку здійснення оперативно-розшукової діяльності* [3].

Правове регулювання кримінально-процесуальних відносин, що виникають при застосуванні поліграфа під час досудового розслідування в діяльності Національної поліції України, відбувається на підставі:

норм Кримінального процесуального кодексу України, які: а) не містять норм, що прямо передбачають заборону застосування поліграфа під час досудового розслідування; б) встановлюють можливість залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями та навичками, а саме має навички роботи з поліграфом – експертів та спеціалістів, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні такі знання та навички (статті 71, 72, 110 – спеціаліст, статті 69, 242 КПУ – експерт);

Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ [11];

Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 [12].

Організаційні та методологічні вимоги до проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа врегульовуються:

Державним стандартом України (далі – ДСТУ) 9265:2023 «Судова експертна діяльність. Правила розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз», затвердженим наказом Державного підприємства «Українські науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 16 листопада 2023 року № 32, яким встановлено загальні вимоги до розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз та експертних досліджень [13];

ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги», затвердженим наказом Державного підприємства «Українські науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 16 листопада 2023 року № 321, яким встановлено загальні організаційні та методологічні вимоги до проведення судових експертиз із використанням поліграфа, визначає терміни і поняття, які застосовують під час проведення судових психологічних експертиз з використанням поліграфа. В пункті 6.2 розділу 6 цього ДСТУ зазначається, що *«поліграфічне дослідження застосовують у судовій психологічній експертизі як окремий функціонально-психодіагностичний метод дослідження особистості в комплексі з іншими методами, що традиційно застосовують в експертній психологічній практиці»* [14];

ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови», затвердженим наказом Державного підприємства «Український НДНЦ з питань стандартизації, сертифікації та якості» від 15 листопада 2016 року № 378, яким встановлено технічні вимоги до поліграфів, вимоги до функціональності, безпеки, маркування, пакування, транспортування та зберігання, а також методи випробувань, необхідні для підтвердження відповідності цим вимогам [1].

Отже, в кримінально-процесуальних відносинах, що виникають при застосуванні поліграфа під час досудового розслідування в діяльності

Національної поліції України, правове регулювання такого застосування здійснюється за ліберально допустимою моделлю, що базується на презумпції дозволеності у межах відсутності прямої законодавчої заборони та загальних правових підставах і принципах, а також на підзаконних нормативних актах.

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок, що правове регулювання застосування поліграфа в діяльності Національної поліції України має комплексний, багаторівневий характер і охоплює норми різних галузей права – адміністративного, трудового, кримінально-процесуального, а також положення спеціального законодавства і стандартів, що деталізують технічні та методичні аспекти поліграфологічної діяльності. При цьому в одних сферах діє інституційно закріплена нормативна база, яка прямо регламентує порядок застосування поліграфа (у кадровій роботі поліції), тоді як в інших – використовується ліберально допустима модель, що базується на презумпції дозволеності у межах відсутності прямої законодавчої заборони та загальних правових підставах і принципах, а також на підзаконних нормативних актах. Такий підхід обумовлює ряд проблем, до яких можна віднести: а) у трудових відносинах – залежність від згоди та потенційну «примусову добровільність» (при професійному відборі чи атестуванні в поліції, де результати можуть потенційно впливати на кар'єру, відмова від тестування сприймається як ознака неблагонадійності або відсутності лояльності), відсутність гарантій конфіденційності, отриманої в результаті опитування інформації та оскарження результатів, фрагментарність процедур; б) в адміністративних відносинах – відсутність механізмів захисту від непрямих тисків, що може призводити до порушень прав працівників; в) в кримінально-процесуальних відносинах – відсутність прямих норм, невирішення питання офіційного доказового статусу результатів опитування тощо. Основною проблемою залишається фрагментарність правового регулювання, яка може бути усунена лише з прийняттям базового закону, спрямованого на врегулювання відносин у сфері застосування поліграфа в Україні.

1. ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови» : наказ ДП «Український НДНЦ з питань стандартизації, сертифікації та якості» від 15 листопада 2016 року № 378. Київ. : Мінекономрозвитку України, 2016. 12 с. URL : https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=6799.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n491>.

3. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України 13 листопада 2017 року № 920. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#n14>.

4. Інструкція про порядок проведення атестування поліцейських, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ від 17 листопада 2015 року № 1465. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1445-15#Text>.

5. Типовий порядок проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади : наказ Міністерства внутрішніх справ від 25 грудня 2015 року № 1631.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0050-16#Text>

6. Про центральні органи виконавчої влади : Закону України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.

7. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15 березня 2018 року № 2337-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text>.

8. Про затвердження Положення про Національну поліцію : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text>.

9. Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ від 28 листопада 2018 № 893. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1355-18#Text>.

10. Про оперативно-розшукову діяльність : Закону України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

11. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/print>.

12. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/print>.

13. ДСТУ 9265:2023. Судова експертна діяльність. Правила розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз : наказ ДП «Український НДНЦ з питань стандартизації, сертифікації та якості» від 16 листопада 2023 року № 32. К. : ДП «УкрНДНЦ», 2023. 23 с. URL : https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=105548

14. ДСТУ 9266:2023. Судова психологічна експертиза з використанням поліграфа: технічні умови : наказ ДП «Український НДНЦ з питань стандартизації, сертифікації та якості» від 18 листопада 2023 року № 321. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2023. 22 с. URL. https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=105549.

Андрій САМІЛО

начальник кафедри права
та менеджменту у сфері цивільного
захисту Львівського державного
університету безпеки життєдіяльності,
кандидат юридичних наук, доцент,
полковник служби цивільного захисту

Валерій ШИШКО

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА
В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**

Забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, який включає як традиційні, так і інноваційні методи протидії загрозам. Сучасні виклики національній безпеці України, зумовлені широкомасштабною військовою агресією російської федерації, потребують вдосконалення методів контррозвідувальної діяльності, військової безпеки та інформаційного контролю. Одним із таких методів є поліграф (детектор брехні), що використовується для фіксації психофізіологічних реакцій особи та може сприяти виявленню неправдивих свідчень або прихованої інформації.

Поліграф є спеціальним технічним засобом, що реєструє фізіологічні параметри (частоту серцебиття, дихання, електропровідність шкіри тощо) у відповідь на запитання дослідника. Науковці відзначають, що поліграф не може бути визнаний абсолютно достовірним доказом, але є ефективним інструментом для підвищення якості кадрового відбору та оперативно-розшукової діяльності.

Сучасні поліграфи інтегрують цифрові технології та алгоритми штучного інтелекту. Нинішні дослідження доводять, що алгоритми машинного навчання здатні підвищити точність поліграфічних перевірок. Використання нейронних мереж дозволяє аналізувати не лише фізіологічні параметри, а й поведінкові реакції: мікроекспресії обличчя, коливання голосу, паузи у відповідях. Це створює багатокомпонентну модель оцінювання правдивості [1, с. 35].

Наприклад, компанія Converus (США) розробила систему EyeDetect, яка аналізує рухи зіниць під час відповідей і поєднує ці дані з класичними

параметрами поліграфа [2]. Такий підхід демонструє високу ефективність у практиці розвідки та кадрових перевірок.

Окрім фізіологічних параметрів, новітні поліграфи здатні інтегруватися з біометричними системами – ідентифікацією за відбитками пальців, розпізнаванням обличчя та голосу. Це дозволяє формувати повний «профіль достовірності» особи. Подібні технології активно розробляються у Великій Британії та Японії, де поліграфи використовуються в поєднанні з біометричними базами даних у сфері національної безпеки [5, с. 148–150].

У США поліграф активно застосовується у діяльності ФБР, ЦРУ та інших органів безпеки для перевірки персоналу та оцінки достовірності свідчень [3, с. 29-32]. В Ізраїлі поліграф є невід’ємною частиною системи контррозвідки та забезпечення безпеки критичної інфраструктури [5, с. 145–150].

В Україні впровадження аналогічних практик потребує як впровадження правового врегулювання, так і системної підготовки фахівців, які мають володіти технічними і психологічними знаннями. Сьогодні в Україні зроблені перші кроки, які дозволяють говорити ще не про повну, але поетапну легітимізацію використання поліграфа окремими органами державної влади у сфері безпеки. Осібно слід зазначити впровадження окремого державного стандарту ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови» та введення нової професійної назви роботи у Національний класифікатор України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» «Поліграфолог» (розділ 2 «Професіонали», код 249, підклас 2490 «Поліграфолог», професійне угруповання «Професіонали, що не входять в інші класифікаційні групи») [4, с. 39–40]. Однак результати поліграфічних досліджень не мають статусу офіційних доказів у кримінальному процесі. Вони можуть розглядатися лише як допоміжна інформація, що ускладнює практичне використання поліграфа в розслідуваннях.

Порівняльний аналіз показує, що в західних країнах застосування поліграфа має законодавчу основу. Це свідчить про необхідність формування в Україні спеціального закону «Про застосування поліграфа» та внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України.

Перспектива інтеграції поліграфа у сферу національної безпеки України в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності. Передусім, це зумовлено державним курсом на цифровізацію сектору оборони та кібербезпеки, що відображено у стратегічних документах, зокрема в «Стратегії кібербезпеки України» (2021 р.), де підкреслюється необхідність використання інноваційних технологій у сфері безпеки та оборони [6, с. 7–9]. У цьому контексті сучасні поліграфи, інтегровані з системами штучного інтелекту, можуть стати важливою ланкою у побудові національної системи захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз.

По-друге, цифрові поліграфи здатні виконувати функцію масових кадрових перевірок у військових частинах, силових структурах та

розвідувальних органах. В умовах війни зростає потреба у швидкому та ефективному виявленні потенційних зрадників, агентів впливу та осіб, схильних до колаборації. Використання автоматизованих поліграфів дозволяє зменшити людський фактор і значно підвищити точність перевірки, що підтверджують результати досліджень, проведених у США під егідою National Security Agency (NSA), де цифрові поліграфи використовуються як один з ключових інструментів кадрового контролю [3, с. 54–56].

По-третє, інтеграція штучного інтелекту дає змогу вивести поліграф із розряду допоміжних інструментів до рівня стратегічних технологій безпеки. Алгоритми машинного навчання можуть аналізувати багатовимірні дані, поєднуючи фізіологічні показники з поведінковими реакціями (наприклад, мікроекспресіями чи змінами в тембрі голосу). Це дозволяє створити комплексний «профіль достовірності» людини, що суттєво знижує ризик помилкових результатів. У дослідженнях вчених у цій сфері підкреслюється, що застосування багатоканальних систем аналізу у сфері безпеки значно підвищує валідність результатів порівняно з класичними поліграфами [5, с. 150–152].

Для України важливо також враховувати міжнародний досвід. Так, у Великій Британії цифрові поліграфи були інтегровані у систему пробаційного нагляду, що дало змогу знизити рівень рецидивів серед осіб, які відбувають умовні терміни [7, с. 358]. В Ізраїлі поліграфічні технології активно застосовуються у спецслужбах, зокрема у відборі співробітників до «Моссаду» та «Шін Бет», де вони використовуються як один з основних елементів багаторівневої системи перевірки. Цей досвід може стати корисним для України, яка перебуває у стані затяжної війни та потребує ефективних механізмів протидії шпигунству та диверсійним загрозам.

Вбачаємо, що в умовах війни для України особливої актуальності набувають такі напрями використання поліграфа, як перевірка військовослужбовців і співробітників спецслужб на предмет лояльності та відсутності контактів із противником, виявлення шпигунської та диверсійної діяльності – застосування поліграфа як інструмента оперативних перевірок, протидія корупції у сфері оборонних закупівель та матеріально-технічного забезпечення армії, що набуває особливої ваги у період воєнного стану, тощо.

Таким чином, впровадження сучасних поліграфічних систем в Україні має багатовекторний ефект: воно сприятиме посиленню кадрової безпеки, оптимізує процедури перевірки персоналу, забезпечить інтеграцію у цифрову екосистему національної оборони та відкриє шлях до створення нових стандартів безпеки, які відповідають найкращим міжнародним практикам. Поширення поліграфічних перевірок у цих сферах дозволить посилити довіру до кадрових рішень, знизити ризик витоку стратегічно важливої інформації, забезпечити додаткові можливості для боротьби з диверсійними та шпигунськими загрозами, зменшити ризики корупційних проявів у сфері оборонних закупівель тощо.

Таким чином, поліграф може трансформуватися з допоміжного інструмента в стратегічний елемент системи безпеки України.

1. Nelson R. Scientific Basis for Polygraph Testing. *Polygraph*, 2015, Vol. 44(1). P. 28–61. URL: https://polygraph.org/docs/nelson_2015_scientific_basis_for_polygraph.pdf.
2. URL: <https://converus.com/>
3. National Research Council. The Polygraph and Lie Detection. Washington, D.C.: The National Academies Press, 2003. 416 p. DOI: <https://doi.org/10.17226/10420>.
4. Мотлях О. Правові основи застосування поліграфа в Україні – реалії сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 31–44. URL : <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/download/1620/1609/>.
5. Vrij Aldert. Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities. 2nd ed. Chichester: John Wiley & Sons, 2008. 512 p. URL : <https://www.wiley.com/en-us/Detecting+Lies+and+Deceit%3A+Pitfalls+and+Opportunities%2C+2nd+Edition-p-9780470516256>.
6. Стратегія кібербезпеки України: Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>.
7. Grubin D., Madsen L. Lie Detection and the Polygraph: A Historical Review and Current Status. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 2005. Vol. 16. P. 357–369. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14789940412331337353>

Андрій СВИРИДОК

начальник відділення
психологічного забезпечення
військової частини 3043

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСВІД УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС

В умовах воєнного стану в Україні зростає потреба у надійних інструментах забезпечення національної безпеки. Поліграф є ефективним засобом перевірки достовірності інформації, оцінки благонадійності персоналу та виявлення потенційних загроз.

Сучасні виклики, що постали перед Україною в умовах повномасштабної війни, вимагають нових підходів до забезпечення національної безпеки. Одним із інструментів, що активно застосовується у світі, є поліграф (детектор брехні). Його використання дає можливість своєчасно виявляти загрози, перевіряти достовірність інформації, а також здійснювати відбір та контроль персоналу у структурах, що мають стратегічне значення для обороноздатності країни.

Державні служби України дедалі більше цікавляться використанням поліграфа як ефективного інструменту оцінки персоналу та розслідування злочинів. Це стимулювало прийняття внутрішніх відомчих положень щодо його застосування. З одного боку, поліграф демонструє практичну цінність, з

іншого – виникають питання щодо етичності та доцільності його використання, що обмежує повноцінну інституціоналізацію цієї сфери [1].

Відсутність єдиного законодавчого акта вимагає подальших кроків із створення нормативно-правової бази для легалізації та стандартизації використання поліграфа.

У період воєнного стану поліграф в Україні застосовується переважно у таких сферах:

- перевірка військовослужбовців та співробітників силових структур для виявлення потенційної нелояльності або ризиків співпраці з ворогом [1];
- відбір кадрів у розвідувальні та контррозвідувальні органи для мінімізації загрози інфільтрації агентури противника;
- розслідування воєнних злочинів та корупційних проявів: поліграф підсилює доказову базу та сприяє швидшому встановленню істини [1];
- забезпечення психологічної стійкості: оцінка психоемоційного стану військовослужбовців та готовності до служби в екстремальних умовах.

Сьогодні поліграф є високотехнологічним комплексом, що фіксує не лише класичні фізіологічні реакції (частоту дихання, серцебиття, потовиділення), а й додаткові параметри:

- мікрорухи тіла;
- зміни голосу та мови;
- реакції зіниць та мікровирази обличчя (у поєднанні з відеофіксацією).

Поєднання поліграфа з сучасними методами штучного інтелекту дозволяє підвищити об'єктивність і точність результатів, що особливо актуально під час військових перевірок.

Досвід України.

З початку широкомасштабної агресії росії Україна значно розширила практику застосування поліграфа. Зокрема, у Національній гвардії України та Службі безпеки України поліграф використовується:

- при проведенні професійно-психологічного відбору;
- при кадрових перевірках і службових розслідуваннях;
- у військових частинах, що охороняють атомні електростанції, критичну інфраструктуру, тестування на поліграфі допомагає вчасно виявляти ризикових осіб;
- під час мобілізаційних заходів поліграф дає змогу оперативно оцінювати благонадійність новобранців.

Застосування поліграфа у кадровій роботі та психологічних експертизах забезпечує:

- підвищення ефективності роботи з персоналом;
- виявлення корупції та інших злочинів;
- підтримку системи національної безпеки.

Попри позитивні результати, існують і певні виклики:

- потреба у висококваліфікованих поліграфологах;

- відсутність єдиного державного стандарту щодо застосування поліграфа;
- правові дискусії щодо допустимості результатів поліграфа як доказів у суді;
- досвід воєнного часу довів ефективність поліграфа як інструменту превенції внутрішніх загроз [2].

Необхідно ухвалити єдиний закон України «Про застосування поліграфа та захист прав осіб, які проходять дослідження», який би врегулював:

- організаційний аспект (загальне застосування, комплексне дослідження, обмеження у приватному секторі);
- нормативно-правовий аспект (юридичні підстави застосування, перелік посад, порядок повторного тестування);
- психологічний аспект (етика спілкування, добровільність, стандарти проведення досліджень).

Важливо створити національний стандарт із кодексом етики поліграфолога, який би забезпечував дотримання морально-етичних норм, стандартів вербальної та невербальної комунікації під час досліджень.

Кожна людина, яка обирає собі долю практикуючого поліграфолога, повинна знати, що це тернистий шлях, на якому багато несподіванок і перешкод, незадоволених правдивим висновком респондентів і можновладців, котрі хочуть отримати гарантований, потрібний їм результат, занепокоєння представників іноземних спецслужб, яким заважає якісно підготовлений поліграфолог, який виявляє їхню агентуру та зрадників. Саме через це поліграфолога повинні відрізнати професійна досконалість, чесність, сміливість і, водночас, гнучкість. Поліграф повинен бути стандартизованим (відповідати ДСТУ), методика – гнучкою, а спеціаліст – творчим» [3].

1. Градун С.А. Legal regulation of the use of a polygraph in the activities of law enforcement agencies of Ukraine. *Центрально-український вісник права та публічного управління*. 2024. № 3(7). С. 68–73.

2. Морозова Т. Р., Морозов О. М. Суб'єктність як передумова якісного розвитку поліграфології в Україні. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2020. № 1–3 (28–30). С. 90–98.

3. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях : монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ : Алерта, 2023. 472 с.

Олена УСЕНКО

завідувач Чернігівського
відділення Київського
науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства
юстиції України, судовий експерт,
кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА СУДОВИМИ ЕКСПЕРТАМИ- ПСИХОЛОГАМИ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Застосування поліграфа у судових процесах тривалий час викликає дискусії в наукових і практичних колах. У вітчизняному праві поліграф розглядається як допоміжний інструмент у межах судово-психологічної експертизи, проте його правова сила як доказу залишається спірною. Верховний Суд України, розглядаючи низку цивільних справ, сформулював сталі правові підходи до допустимості та значення результатів досліджень, проведених із використанням поліграфа.

Мета цієї доповіді – узагальнити та проаналізувати судову практику Верховного Суду України щодо застосування поліграфа, виділити ключові правові позиції та зробити висновки щодо перспектив подальшого використання цього інструменту в судових процесах.

Поліграф – це спеціальний психофізіологічний прилад, що фіксує зміни у фізіологічних показниках організму (частота серцевих скорочень, дихання, електропровідність шкіри тощо) під час відповідей на запитання. Його мета полягає у виявленні прихованої інформації через непрямі біологічні реакції.

У світовій практиці поліграф відносять до методів психофізіологічного опитування, які базуються на кореляції психічних процесів (стрес, хвилювання, страх) та фізіологічних проявів.

Науковці зазначають, що результати поліграфа не можна вважати абсолютно достовірними з кількох причин: на фізіологічні реакції впливають суб'єктивні фактори (стрес, втома, хвороба); існує можливість навмисного спотворення результатів (контрзаходи, тренування); інтерпретація результатів залежить від кваліфікації експерта-поліграфолога.

Згідно з дослідженнями Американської асоціації поліграфологів, середній рівень точності тестування становить близько 80–85 %, що свідчить про орієнтовний характер отриманої інформації.

У США поліграф часто використовується у кримінальних розслідуваннях та при прийомі на роботу у спецслужби, але як доказ у суді має обмежену силу.

На території ЄС більшість країн визнають поліграф лише як допоміжний

засіб, результати якого не мають доказового значення.

Що стосується України, то поліграф регламентується Науково-методичними рекомендаціями з питань проведення судових експертиз та експертних досліджень. Він застосовується у судово-психологічних експертизах, але його висновки кваліфікуються як орієнтовні.

Застосування поліграфа має відбуватись з урахуванням Конституції України та Європейської конвенції з прав людини. Примусове використання поліграфа може порушувати:

- право на недоторканність приватного життя (ст. 32 Конституції);
- право не свідчити проти себе (ст. 63 Конституції, ст. 6 Конвенції).

Саме тому Верховний Суд наполягає на тому, що результати поліграфа можуть враховуватися лише за добровільною згодою особи і виключно в рамках судової експертизи.

Теоретичний аналіз підтверджує позицію Верховного Суду: поліграф не можна вважати повноцінним доказом, а лише орієнтовним джерелом інформації. Це відповідає сучасним міжнародним стандартам та вимогам захисту прав людини.

Аналізуючи практику Верховного Суду України, першим узагальненням є твердження, що поліграф, це – інструмент орієнтовної інформації.

У постанові Верховного Суду зазначено, що:

«Опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа проводиться при проведенні судової психологічної експертизи з метою отримання орієнтовної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію та іншої орієнтовної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій» (постанова від 30.07.2020 р., справа № 299/1523/16-ц) [5].

Таким чином, поліграф розглядається не як засіб отримання об'єктивних фактів, а як допоміжний інструмент, що може сприяти формуванню версій та орієнтовному з'ясуванню певних обставин.

Наступним узагальненням можна вважати межі застосування поліграфа.

Суд чітко окреслює сферу застосування поліграфа:

«Психологічне дослідження емоційного стану особи не передбачає проведення опитування з використанням поліграфа» (постанова від 30.07.2020 р., справа № 299/1523/16-ц) [5].

Це означає, що поліграф не може використовуватись у будь-якому психологічному дослідженні. Його застосування можливе лише в тих випадках, які прямо передбачені науково-методичними рекомендаціями Міністерства юстиції України, зокрема – при з'ясуванні ймовірності правдивості повідомленої інформації чи уточненні джерел отриманих відомостей.

Також врахована оцінка доказової сили результатів поліграфа.

Верховний Суд послідовно наголошує, що результати досліджень із поліграфом не є самостійним і достатнім доказом:

«Наявний у матеріалах справи висновок за результатами проведення психофізіологічного опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа ... не є належним та достатнім доказом на підтвердження доводів касаційної скарги» (постанова від 16.10.2019 р., справа № 727/6486/17) [3].

Аналогічна позиція повторюється у справі № 457/906/17 (12.02.2020 р.), де Верховний Суд підкреслив:

«Дослідження на поліграфі у цій справі не є належним та допустимим доказом, оскільки суд не призначав судову експертизу під час якої використовувався поліграф» [4].

Цю ж позицію викладено і у Постанові ВС від 15 листопада 2023 року у справі № 523/12199/19: «Висновок за результатами проведення психофізіологічного опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа не є належним та достатнім доказом на підтвердження доводів відсутності боргових зобов'язань» [1].

Суд чітко наголосив, що навіть проведене дослідження поліграфом у рамках психологічної експертизи не набуває сили самостійного доказу. Такі висновки можуть бути враховані, але лише як допоміжний елемент поряд з іншими доказами.

Схоже рішення викладене і у Постанові ВС від 29 листопада 2023 року, справа № 589/4601/21: «Висновок за результатами проведення психологічної експертизи із застосуванням поліграфа від 10 серпня 2022 року ... не був врахований судами попередніх інстанцій як належний доказ» [2].

Суд у новітній практиці продовжив ту ж лінію: навіть за наявності висновку експерта з поліграфом він не є достатнім для підтвердження чи спростування факту отримання чи неотримання коштів. Це ще раз підтверджує допоміжний характер поліграфа.

Отже, навіть коли поліграф застосовується експертом-психологом, його висновки підлягають оцінці лише у сукупності з іншими доказами і не можуть бути вирішальними у справі.

Не оминула практика і питання добровільності та допустимості.

У практиці Верховного Суду також розглядалося питання добровільності проходження поліграфа. Так, у справі зазначено:

«Оскільки дослідження на поліграфі ОСОБА_2 пройшла за вільним бажанням та з власної ініціативи, то ... місцевий суд обґрунтовано прийняв дослідження на поліграфі як доказ підтвердження правдивості її показань. Водночас Верховний Суд зазначає, що ... не є належним та допустимим доказом у справі» (постанова від 16.05.2021 р., справа № 559/2218/17) [6].

Це свідчить, що навіть добровільна згода учасника процесу на тестування не змінює правову природу поліграфа: він не набуває статусу повноцінного процесуального доказу.

Що важливо, висвітлені і системність і сталість практики.

Аналіз наведених постанов (2019–2020 рр.) та подальших рішень дозволяє виділити чітку лінію правових позицій Верховного Суду:

1. Поліграф – допоміжний інструмент. Верховний Суд визнає його лише як засіб отримання орієнтовної інформації.

2. Відсутність самостійної доказової сили. Жодна постанова не визнала результати поліграфа достатніми для встановлення чи спростування юридично значущих фактів.

3. Добровільність участі не змінює оцінки. Навіть за добровільної згоди поліграф не набуває статусу належного доказу.

4. Системність практики. Протягом 2019–2024 рр. Верховний Суд послідовно підтверджує сталу позицію щодо обмеженого застосування поліграфа.

5. Перспективи розвитку. Існуюча практика свідчить про необхідність чіткого законодавчого регулювання використання поліграфа та розмежування його ролі як орієнтовного інструмента і відсутності доказового значення.

Підбиваючи підсумки, можна констатувати, що правова позиція Верховного Суду України щодо використання поліграфа у судово-психологічних експертизах є сталою та однозначною. Поліграф визнається виключно допоміжним інструментом, що надає орієнтовну інформацію для побудови версій чи уточнення показань. Його результати не можуть бути єдиною підставою для встановлення або спростування юридично значущих фактів.

Така позиція забезпечує баланс між інтересами правосуддя та дотриманням конституційних прав людини (зокрема, права не свідчити проти себе та права на недоторканність приватного життя). Водночас вона залишає простір для подальшого розвитку методик психологічних досліджень і вдосконалення правового регулювання щодо використання поліграфа в Україні.

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115376651> (дата звернення: 08.09.2025р.).

2. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115423804> (дата звернення: 08.09.2025р.).

3. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174071> (дата звернення: 08.09.2025р.).

4. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602624> (дата звернення: 08.09.2025р.).

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90740090> (дата звернення: 08.09.2025р.).

6. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98083338> (дата звернення: 08.09.2025р.).

Костянтин ЧАПЛИНСЬКИЙ

помічник Голови Національної поліції
України, професор, доктор юридичних
наук, полковник поліції

**ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В ПРАВООХОРОННІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

В умовах інтегрування України до Європейського Союзу та НАТО реформування економічної та політичної систем суспільства та формування правової держави усе більшої актуальності набуває боротьба з корупцією та організованою злочинністю, яка завдає значної шкоди державі, негативно позначається на іміджі країни на міжнародному рівні, впливає на стан економіки, дестабілізує фінансово-кредитну систему, ускладнює криміногенну ситуацію. Особливого значення протидія злочинним проявам і корупції набуває в умовах повномасштабного вторгнення рф на територію України. Такі негативні чинники стали одним із факторів, що можуть загрожувати національній безпеці держави.

На думку Ю. С. Дмитренка, сучасні вимоги до побудови демократичної, соціальної, правової та обороноздатної України висувають на порядок денний питання створення ефективного сектору безпеки і оборони України шляхом розвитку та підвищення ефективності функціонування державного та військового управління, а саме:

- впровадження ефективних заходів боротьби з корупцією;
- запобігання витоку інформації з обмеженим доступом;
- підвищення якості комплектування керівних посад у структурних підрозділах сектору безпеки і оборони України, органах державної влади, що беруть участь у протидії збройній агресії рф [1, с. 1].

За таких умов виникає необхідність запровадження передових ідей, новітніх розробок і технологій та методів діяльності, спрямованих на ефективну протидію корупції та організованій злочинності.

Одним із сучасних методів оцінювання, що отримується від суб'єкта інформації, є психофізіологічний метод із використанням поліграфа.

Таку думку підтримує і Ю. М. Волкова, зазначаючи, що у правозастосовній практиці вагомого значення має оперативність і точність при встановленні осіб, причетних до злочинної діяльності, висуненні слідчих версій щодо розвитку злочинної події, виявленні й фіксації слідової картини. Зважаючи на складність отримання достовірної інформації, правоохоронці все частіше звертаються до нетрадиційних засобів збирання доказів, зокрема використання поліграфа як допоміжного психофізіологічного інструменту [2, с. 63].

Поліграф являє собою технічний, багатоканальний реєстратор

психофізіологічних реакцій особи, гласного використання, який дає змогу виявляти і фіксувати психофізіологічні реакції опитуваної особи на певні стимули (подразники) шляхом перетворення її фізіологічних показників активності в електричні сигнали, що відображаються у вигляді кривих на поліграмах [3, с. 6].

На думку О. І. Мотляха, розглядаючи поліграф як надточний науково-технічний прилад гласного використання, його цілком можна вважати ефективним засобом протидії корупції, яка набуває загрозливих масштабів в українському суспільстві. Доцільність застосування поліграфа в діяльності органів державного управління з метою виявлення корупційних проявів у роботі цілої системи та окремих посадовців не викликає сумнівів [4, с. 297].

Ефективність застосування поліграфа у досудовому слідстві переконливо доведено слідчою практикою в багатьох країнах світу. Зазначені технології підтвердили свою доцільність і тривалий час успішно використовуються в США, Ізраїлі, Туреччині, Польщі, країнах Балтії та інших державах під час добору певної групи кадрів державних службовців, проведення внутрішніх розслідувань, розслідування резонансних злочинів [7, с. 3].

Таку думку підтримує і Н. О. Симоненко, відзначаючи, що значущість застосування поліграфа під час досудового розслідування переконливо доведено слідчою практикою у понад 100 країнах світу. Однак на цей час в Україні повноцінний процес застосування поліграфа у кримінальному провадженні гальмується, причиною чого є відсутність законодавчого закріплення цього науково-технічного приладу [8, с. 265].

Ці питання порушує і С. С. Чернявський, наголошуючи, що в умовах сьогодення поліграфні технології у кримінальному провадженні України застосовують явно недостатньо через низку чинників, серед яких, насамперед, правова неврегульованість і нерозвиненість необхідної інструментально-методичної бази. Перспектива запровадження поліграфних технологій в Україні сьогодні повною мірою залежить від прийняття на державному рівні відповідного правового інструментарію [9, с. 7].

Окрім того, більшість науковців вважає, що на сьогодні виникає необхідність державного регулювання використання поліграфних технологій в секторі безпеки і оборони України, зазначаючи, що це наукове питання дотепер не має системного висвітлення у вітчизняній науковій літературі, не стало об'єктом уваги з боку органів державної влади (військово-цивільних адміністрацій) та сектору безпеки і оборони України в умовах зовнішньої агресії російської федерації проти України [1, с. 1].

Особливого значення проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа набуває у період запровадженого воєнного стану. На сьогодні спеціалісти-поліграфологи ефективно залучаються до розслідування резонансних злочинів, виявлення колаборантів і зрадників, осіб, які усвідомлено співпрацюють із окупаційною цивільною або військовою владою

на шкоду власній державі, роботи з полоненими військовослужбовцями збройних сил РФ, а також виявлення корупційних зв'язків і зловживань серед посадовців у центральних органах державної влади, місцевого самоврядування, сектору безпеки та оборони України [2, с. 63–64].

Зважаючи на це, важливого значення набуває вивчення міжнародного досвіду використання поліграфічних технологій та визначення пріоритетних напрямів застосування поліграфа у кримінальному судочинстві.

За рівнем правового врегулювання країни світу можна розподілити на чотири групи, у яких застосування поліграфа врегульовано:

- окремим законом (США, Литва, Молдова);
- нормами низки законодавчих актів, якими регулюється широке коло суспільних відносин (Індія, Македонія, Польща, Туреччина, Сербія, Словенія, Канада, Угорщина, Чорногорія);
- підзаконними нормативно-правовими актами (Велика Британія, Бельгія, Болгарія, Білорусь, Ізраїль, Південна Корея, Чеська Республіка, росія);
- нормативно не врегульовано (Латвія, Сінгапур, Японія) [9, с. 7; 10, с. 256].

Дослідження досвіду країн Європи у використанні поліграфа, на думку Т. П. Мінки, має значення для України з декількох ключових причин. Європейські країни мають розвинене законодавство щодо використання поліграфологічних тестів, яке базується на міжнародних стандартах прав людини та принципах дотримання приватності. Вивчення їхнього досвіду дозволить Україні визначити оптимальні підходи до регулювання цього питання, забезпечити законність і права громадян. Країна може взяти на увагу етичні норми та стандарти проведення поліграфологічних випробувань, розроблені в Європі, для покращення професійних стандартів і підвищення довіри до результатів таких тестувань. Окрім того, досвід європейських країн також може вказати на те, як оптимально використовувати поліграф у різних сферах, таких як правоохоронні органи, державні установи та приватні компанії, з урахуванням ефективності і етичних аспектів [5, с. 145].

На думку О. В. Повстяного, складна історія визнання можливостей поліграфа відображає еволюційні зміни в підходах правового розуміння та регулювання здійснення досудового розслідування й доведення вини особи з метою притягнення до кримінальної відповідальності. З огляду на це, поліграф послідовно зарекомендував себе як ефективний інструмент для відбору співробітників на службу в правоохоронні органи, а також у процесах досудового розслідування, хоча його використання й підходи до оцінки отриманих результатів є дещо спірним через питання точності та надійності, що обмежує застосування отриманих результатів під час доказування у кримінальному провадженні [6, с. 6].

З цього приводу А. Ф. Волобуєв наголошує, що на даний час у багатьох країнах (США, Канада, Ізраїль, Угорщина та ін.) поліграф вже десятки років застосовується поліцією, що дає змогу виявити факт учиненого злочину,

звузити коло запідозрених осіб, створити передумови для отримання правдивих показань тощо. Проте результати перевірки на поліграфі не приймаються судами як докази. На сьогодні викладені в літературі рекомендації щодо використання даного пристрою є досить суперечливими. Вони стосуються як безпосереднього його застосування під час проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій, так і його використання лише як інструмента проведення експертного дослідження. Фактично працівники правоохоронних органів є дещо дезорієнтованими щодо можливостей отримання доказів за допомогою поліграфа [11, с. 40].

Проблема застосування поліграфа у кримінальному провадженні в Україні є вкрай актуальною, особливо в умовах правового режиму воєнного стану.

Водночас, на думку вчених (О. В. Курман, А. Р. Балибіна), відсутність урегульованості на законодавчому рівні створює проблеми практичного застосування технічного засобу (поліграфа), а результатів, отриманих за його допомогою, як доказів у кримінальному судочинстві. Для вирішення цієї проблеми необхідно внести відповідні зміни до законодавства, які б прямо дозволили використання результатів поліграфа у кримінальному судочинстві за певних умов. Також важливо розвивати в Україні не лише законодавчу базу, а й запровадити єдині стандартизовані методики підготовки спеціалістів-поліграфологів та методики використання поліграфа з метою забезпечення найвищої якості використання цього технічного засобу в процесі здійснення правосуддя [12, с. 689].

1. Дмитренко Ю. С. Державне регулювання використання поліграфічних технологій в секторі безпеки і оборони України : автореф. дис. ... за спец. 25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку / Дмитренко Юрій Степанович. Хмельницький університет управління та права. Хмельницький, 2017. 20 с.

2. Волкова Ю. М. Використання поліграфа: європейський досвід та шляхи вдосконалення. *Забезпечення основоположних прав і свобод людини, дотримання стану дисципліни та законності в діяльності поліції в умовах воєнного стану* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 12 червня 2025 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2025. 623 с. С. 63–65.

3. Мотлях О. І. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів : метод. рек. / О. І. Мотлях, В. Л. Костюк, Д. В. Куценко. – Київ : Освіта України, 2016. 73 с.

4. Мотлях О. І. Поліграф як засіб запобігання корупції. С. 297–299. URL : <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f3f32908-4f7a-451f-bb16-8566029d1152/content>.

5. Мінка Т. П. Європейський досвід використання поліграфа: шляхи удосконалення адміністративно-правового регулювання для України. *Актуальні питання юриспруденції. Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С. 145–147. URL : <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/4/29.pdf/>

6. Повстяний О. В. Застосування поліграфа під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-

розшукова діяльність / Повстяний Олег Васильович. – Державний податковий університет. Ірпінь, 2025. 20 с.

7. Черней В. В. Актуальні проблеми впровадження поліграфічних технологій у правоохоронну діяльність. *Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи* [Текст] : матеріали III Міжнар. наук. практ. конф. (м. Київ, 7–8 листоп. 2015 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 244 с. С. 3–6.

8. Симоненко Н. О. Використання поліграфа під час досудового розслідування згвалтувань минулих років. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (99). С. 265–272.

9. Чернявський С. С. Проблеми використання поліграфа під час досудового розслідування. *Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи* [Текст] : матеріали III Міжнар. наук. практ. конф. (м. Київ, 7–8 листоп. 2015 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 244 с. С. 7–11.

10. Мовчан Д. А. Питання імплементації в Україні зарубіжних підходів до нормативно-правового регулювання застосування поліграфа у процесі розкриття та розслідування злочинів. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 5. С. 256–262.

11. Волобуєв А. Ф. Щодо застосування поліграфа у досудовому розслідуванні. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*. Харків, 2018. С. 40–42.

12. Курман О. В. Використання поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень: проблеми тактики та правового регулювання / А. Р. Балибіна. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 2. С. 689–691.

Альбіна ЧОРНА

студентка 1 курсу магістратури
спеціальності 053 «Психологія»

Одеського державного університету
внутрішніх справ

КОНТРОЛЬ ЯКОСТІ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Сучасні виклики правового режиму воєнного стану актуалізували потребу в інтеграції поліграфологічних досліджень як інструменту кадрової безпеки та оцінки достовірності інформації в складових сектору безпеки і оборони України. Ефективність застосування поліграфа залежить не лише від технічного оснащення чи професійного рівня фахівців, а й від запровадження системи контролю якості, яка забезпечує об'єктивність, достовірність та правову захищеність результатів поліграфологічних досліджень. Відсутність стандартизованих процедур підвищує ризик помилок, маніпуляцій або неправомірного використання отриманих даних, що може мати критичні наслідки для національної безпеки.

Міжнародний досвід вказує на необхідність формування комплексної

системи контролю якості поліграфологічних досліджень, що включає розробку єдиних стандартів, сертифікацію фахівців, процедури незалежного рецензування та оцінки кожного дослідження. Запровадження контролю якості поліграфологічних досліджень дозволяє підвищити ефективність кадрового забезпечення та досудового розслідування, забезпечити науково-методичну підтримку управлінських рішень та мінімізувати ризики зловживань у секторі безпеки і оборони України.

Контроль якості поліграфологічних досліджень (Quality Control, далі – QC) є ключовим елементом забезпечення ефективності та надійності процедур оцінки достовірності інформації. Він виконує комплексну функцію, включаючи:

- технічну достовірність, яка гарантує точність вимірюваних фізіологічних параметрів та коректність їх інтерпретації;
- процесуальну об'єктивність, що дозволяє уникнути упередженості, маніпуляцій або суб'єктивного впливу на результати;
- правову захищеність, завдяки якій перевірені результати можуть використовуватися у внутрішніх контролях, кадрових рішеннях та інших офіційних процедурах відповідно до чинного законодавства;
- сприяє професійному розвитку поліграфологів, забезпечуючи регулярний зворотний зв'язок, підвищення кваліфікації та відповідність міжнародним стандартам із застосуванням валідних методик проведення досліджень.

У сукупності запровадження QC зміцнює довіру до результатів поліграфологічних досліджень та інтеграцію поліграфології в систему безпеки та оборони України. У забезпеченні QC ключове значення має дотримання міжнародних стандартів практики, які визначають порядок підготовки фахівців, методики проведення тестувань та їх контролю. Зокрема, стандарти Американської асоціації поліграфологів (American Polygraph Association, далі – АРА) встановлюють комплексні вимоги до належної практики, спрямовані на максимізацію точності, етичності, наукової обґрунтованості та законності проведених досліджень [1].

Одним із фундаментальних положень стандартів АРА є те, що методики, які використовуються, повинні мати не менше двох наукових публікацій методики досліджень (оригінальне та повторне в іншому дослідженні), що забезпечує статистично доведену ефективність. Для різних типів досліджень визначені мінімальні порогові значення точності та межі допустимих невизначених результатів:

- експертні дослідження повинні мати середню точність $\geq 90\%$, з невизначеним результатом $\leq 20\%$;
- парні дослідження повинні мати середню точність $\geq 86\%$, з невизначеним результатом $\leq 20\%$;
- дослідження для забезпечення досудового розслідування повинні мати середню точність $\geq 80\%$, з невизначеним результатом $\leq 20\%$;

– скринінгові дослідження повинні мати результативність значно вищу за випадкову ймовірність, при цьому у разі отримання невизначеного результату використовується підхід «послідовних бар'єрів», що передбачає додаткове дослідження валідними методами, коли скринінговий тест не дає сприятливого результату.

Технічна достовірність досліджень передбачає стандартизацію обладнання та параметрів запису, включаючи обов'язковий контроль респіраторної активності (грудна та черевна компоненти), електродермальної активності, серцево-судинних показників та рухової активності, із забезпеченням безперервності, достатньої амплітуди та чіткості сигналів. Процесуальна об'єктивність гарантується через стандартизовані процедури опитування, що включають оцінку психологічного та медичного стану досліджуваного, отримання інформованої згоди, попередній перегляд запитань, нейтральність поліграфолога та дотримання етичних принципів, що мінімізує упередженість та ризик маніпуляцій.

Порядок дослідження регламентує використання лише валідних методик, стандартизовані інтервали між питаннями, маркування поліграм, аудіо- та відеофіксацію всіх фаз тестування, обмеження навантаження на поліграфолога та спеціалізовану підготовку для роботи з окремими категоріями досліджуваних. Оцінка та висновки повинні базуватися на перевірених методах; нотатки мають дозволяти іншому поліграфологу відтворити аналіз, а результати судових чи юридично значимих досліджень подаватися з ймовірнісними характеристиками; конфіденційність забезпечується до моменту офіційного релізу, а контроль якості включає зовнішню чи внутрішню ревізію кожного дослідження з доступом до всіх релевантних даних [1].

Процедури QC регламентовані стандартом ASTM E2031-99(2016) «Стандартна практика контролю якості психофізіологічних досліджень виявлення обману» [2], який передбачає систематичну, незалежну та об'єктивну оцінку всіх компонентів дослідження: первинних тестових даних, поліграм, письмових звітів, аудіо- та відеофіксації, супровідної документації, а також результатів застосування систем оцінки та прийняття рішення, з обов'язковим забезпеченням їх збереження протягом визначеного часу та доступності для повторного аналізу або ревізії. Стандарт визначає конкретні вимоги до кваліфікації експертів, які проводять QC, включаючи досвід роботи з тим самим форматом тестів, що використовувався первинним поліграфологом, а також дотримання процедур незалежності, об'єктивності та неупередженості оцінки, що мінімізує ризик суб'єктивних впливів, процедурних похибок та маніпуляцією даними.

Процедури QC у правоохоронних органах США регламентуються стандартом «Polygraph Guide for Standards and Practices» (далі – PLEA Guide), який передбачає обов'язкове впровадження системи QC у кожному правоохоронному органі, де застосовується поліграф, а в разі відсутності

системи QC у підрозділі або в невеликих підрозділах (менше трьох поліграфологів) передбачено укладання договорів з іншими правоохоронними органами, в яких організовано систему QC для незалежного оцінювання. В правоохоронних органах США, де організовано власний QC, дана процедура проводиться під керівництвом досвідченого керівника поліграфологічного підрозділу або старшого поліграфолога. Вимогою до кандидатів в поліграфологи правоохоронних органів США є мінімум дворічний стаж служби в підрозділах досудового розслідування, а також успішне проходження поліграфа з кадрових питань перед навчанням. Процедури QC в PLEA Guide повинні бути незалежними та об'єктивними, охоплювати всі матеріали дослідження (звіти, поліграми, супровідну документацію). Результати дослідження не вважаються остаточними до перевірки QC, а висновок агентства має узгоджуватися з оцінкою QC, з обов'язковою позначкою про проведення перевірки у кожному дослідженні, що створює двоступеневу систему гарантій якості. Підготовка поліграфологів включає обов'язкову початкову освіту в АРА-акредитованій школі та інтернатуру під наглядом старшого поліграфолога тривалістю 6–18 місяців, з мінімум 25 проведеними дослідженнями в безпосередній присутності наставника перед присвоєнням статусу самостійного поліграфолога, що гарантує накопичення достатнього практичного досвіду. Підтримка професійної компетентності забезпечується оцінкою керівником підрозділу, обов'язковою постійною освітою не менше 30 годин кожні два роки, а також контролем етичної поведінки. Невиконання стандартів або неетична поведінка поліграфолога призводить до повторного навчання або позбавлення права проводити поліграфологічні дослідження, що формує динамічну систему підвищення професійного рівня [4].

У підрозділі оцінки достовірності (Credibility Assessment Division, далі – CAD) Служба митного та прикордонного контролю США (U.S. Customs and Border Protection, далі – CBP) QC організована відповідно до керівництва «Policy and Reference Manual With Appendices from DACA and Federal Standards» (далі – CAD Policy & Procedures Manual), що деталізує стандарти добору, підготовки та сертифікації поліграфологів, а також встановлює обов'язковість незалежної перевірки кожного поліграфологічного дослідження. Кандидат в поліграфологи CAD повинен бути підготовленим кримінальним слідчим із щонайменше двома роками досвіду розслідувань, мати ступінь бакалавра, погодитися працювати мінімум чотири роки після сертифікації як поліграфолог CBP, бути готовим до щотижневого робочого навантаження 50 і більше годин та необхідних службових подорожей, а також прийняти можливе переведення в інший підрозділ CAD. Підготовка включає обов'язкове проходження «Базового курсу судової психофізіології» (Basic Course in Forensic Psychophysiology) у Національному центрі оцінки достовірності (National Center for Credibility Assessment, далі – NCCA), що забезпечує уніфіковані методики в усіх федеральних підрозділах CBP. CAD

Policy & Procedures Manual передбачає регулярне підвищення кваліфікації, не менше 80 годин кожні два роки. Сертифікація поліграфологів здійснюється письмовим наказом директора Офісу розслідувань. Процедури QC у СВР передбачають незалежну та об'єктивну оцінку всіх компонентів дослідження, включаючи формулювання тестових запитань, фізіологічні дані, технічні параметри виконання тесту та відповідність процедурам оцінювання результатів та правилам винесення висновку. QC здійснює фахівцем, з мінімум трирічним досвідом роботи поліграфологом, а остаточний висновок за дослідженням формується лише після позитивної оцінки QC. Така модель багаторівневої професіоналізації та контролю в підрозділах СВР поєднує суворий відбір кваліфікованих слідчих, централізовану підготовку в NCCA, регулярну сертифікацію та обов'язковий незалежний QC для кожного дослідження, забезпечуючи високий рівень достовірності результатів, адміністративну підзвітність та ефективність застосування поліграфа у досудових розслідуваннях [5].

У настанові для федеральних поліграфологів «Federal Psychophysiological Detection of Deception Examiner Handbook» [3] визначено чітку систему багаторівневого QC у федеральних структурах США. Перший рівень забезпечується внутрішнім QC, який покладається на кожне відомство, що має програму поліграфа, або здійснюється через угоду з іншими установами, які мають відповідну програму, причому перевірку проводять лише сертифіковані фахівці з не менше ніж дворічним досвідом. Другий рівень забезпечується зовнішнім QC, що перебуває у компетенції DoDPI (нині NCCA) та реалізується через системні дворічні інспекції у всіх федеральних агенціях, що охоплюють аналіз внутрішніх політик і процедур, співбесіди з персоналом та перевірку випадкової вибірки досліджень, а у разі порушень – повторною перевіркою через півроку. Третій рівень – це освітні настанови, які закріплюють, що базове навчання поліграфологів здійснюється виключно у DoDPI/NCCA та передбачає міждисциплінарну підготовку з психології, фізіології, права й етики, включно з відпрацюванням інтерв'ювання, побудови запитань, методик поліграфологічних досліджень, протидії контрзаходам та польової практики. Вимоги до кандидатів в поліграфологи обмежуються громадянством США, віком від 25 років, наявністю вищої освіти, досвідом слідчої роботи та позитивною характеристикою, а подальший розвиток забезпечується системою безперервної освіти обсягом щонайменше 80 годин підвищення кваліфікації кожні два роки [3].

Таким чином, федеральна модель США побудована на поєднанні внутрішнього й зовнішнього контролю якості та уніфікованої освітньої системи, що гарантує єдність стандартів і підвищує достовірність результатів поліграфологічних досліджень у сфері національної безпеки.

Аналіз практики США свідчить, що застосування поліграфа в кадрових та службових перевірках, досудових та контррозвідувальних розслідуваннях є ефективним лише за умови функціонування комплексної системи контролю

якості, яка охоплює уніфіковану методологію проведення перевірок, стандартизовану підготовку і сертифікацію фахівців, а також багаторівневий механізм контролю якості поліграфологічних досліджень. Приклад США демонструє багатоступеневу модель, що включає внутрішній контроль якості у поліграфологічних підрозділах, незалежні зовнішні оцінювання та централізовану систему освіти і підвищення кваліфікації поліграфологів в Національний центр оцінки достовірності (NCCA).

Даний підхід забезпечує технічну точність, процесуальну об'єктивність і мінімізацію ризиків упередженості та маніпуляцій, а також підвищує довіру до результатів поліграфологічних досліджень.

Для України, яка перебуває в умовах війни, що вимагає посилення кадрової безпеки й удосконалення процедур досудових і контррозвідувальних розслідувань, необхідними передумовами впровадження контролю якості поліграфологічних досліджень в діяльність сектору безпеки і оборони, є:

1) розроблення єдиного посібника з проведення поліграфологічних досліджень, який встановлює стандартизовані поліграфологічні методики, методологію формування висновків та порядок здійснення контролю якості;

2) створення централізованої системи навчання та сертифікації поліграфологів, що забезпечить уніфіковану підготовку, підвищення кваліфікації та відповідність міжнародним стандартам;

3) впровадження незалежного контролю якості кожного поліграфологічного дослідження в секторі безпеки і оборони України, що гарантує об'єктивність, достовірність і правову захищеність результатів.

Запровадження цих елементів сприятиме підвищенню точності та надійності службових перевірок, ефективності досудових і контррозвідувальних розслідувань, а також зміцненню кадрової безпеки й загальної стійкості держави до внутрішніх та зовнішніх загроз.

1. American Polygraph Association. Standards of Practice. Adopted 23 August 2019. URL: https://polygraph.org/docs/adopted_8-23-19_APA_STANDARDS_OF_PRACTICE.pdf (дата звернення: 15.09.2025р.).

2. ASTM E2031-99(2016). Standard Practice for Quality Control of Psychophysiological Detection of Deception (Polygraph) Examinations (Withdrawn 2025). URL: <https://store.astm.org/e2031-99r16.html> (дата звернення: 15.09.2025р.).

3. Federal Examiner Handbook. DoD Polygraph Program, 2011. № 40 (1). P. 1–66.

4. Polygraph Guide for Standards and Practices (GUIDE). Polygraph Law Enforcement Accreditation (PLEA), 25 October 2018. URL: https://www.polygraph.org/docs/PLEA_Guide_2018.pdf (дата звернення: 15.09.2025р.).

5. U.S. Customs and Border Protection, Office of Internal Affairs, Credibility Assessment Division. Policy and Reference Manual with Appendices from DACA and Federal Standards. 07 July 2010.

Антон ШМУКІН

завідувач лабораторії
психологічних лінгвістичних
та інших видів досліджень
Дніпропетровського
науково-дослідного інституту
судових експертиз
Міністерства юстиції України

**СУДОВА ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА
ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ОСОБЛИВО ТЯЖКИХ ЗЛОЧИНІВ**

В останнє десятиріччя попит на проведення досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа для забезпечення потреб судової, слідчої, адвокатської діяльності суттєво зріс та продовжує зростати. Від початку повномасштабного вторгнення значна частина таких досліджень проводиться за напрямками розслідування фактів державної зради, колабораційної діяльності, воєнних злочинів.

Впровадження у 2025 році науково-обґрунтованої методики – «Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа», реєстраційний код в Реєстрі методик проведення судових експертиз – 14.1.84 дало можливість контролювати якість досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа при проведенні судових психологічних експертиз, дотримання вимог до їх технічного забезпечення, а також створило базу для подальшого наукового розвитку цього напрямку в системі судово-експертних установ України.

У судових експертизах поліграфні дослідження проводять з метою встановлення:

- ступеня ймовірності інформації, яку повідомляє підекспертна особа;
- повноти інформації, наданої підекспертною особою;
- джерела, з якого підекспертна особа отримала ту чи іншу інформацію;
- уявлення та переконання підекспертної особи щодо певної події;
- інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій.

Алгоритм проведення судової психологічної експертизи із використанням поліграфа у порівнянні із звичайним дослідженням, включає психодіагностичну частину дослідження, яка може складатися із наступних частин:

- класичне психодіагностичне дослідження з метою побудови профілю особистості обстежуваного;
- психодіагностичний аналіз стильових та формально-динамічних

особливостей підекспертного в контексті загальної ймовірності інструментального виявлення інформації, що приховується;

– визначення особливостей перебігу психічних процесів та станів, що можуть зумовлювати об'єктивну можливість проведення функціонального психофізіологічного дослідження.

Застосування під час передтестової бесіди аудіовізуальної психологічної діагностики із застосуванням прийомів психосемантичного аналізу дозволяє експерту шляхом виявлення психологічно-значимих маркерів, під час спостереження поведінкових проявів підекспертної особи в різних семантичних локаціях, дійти висновку щодо відповідності/невідповідності комунікативної діяльності підекспертного процесам пригадування /відтворення інформації або ж її конструювання.

Такий комплексний підхід до психологічного вивчення особистості підекспертного в процесі дослідження із використанням поліграфа дозволяє об'єктивно підвищити рівень валідності висновку експерта.

Як приклад застосування комплексного підходу у проведенні судової психологічної експертизи із використанням комп'ютерного поліграфа хочу надати висновок експерта щодо особи, яка підозрювалась у систематичному сексуальному насильстві відносно своїх неповнолітніх доньок віком 9 та 13 років.

Підозрюваному на час проведення експертизи вже було повідомлено про підозру у вчиненні злочинів, передбачених ч. 6 ст. 152 КК України, тобто у вчиненні дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування), вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди, вчинені повторно.

Експертиза була призначена ухвалою колегії судів на клопотання захисника підозрюваного про призначення судової психологічної експертизи із застосуванням спеціального технічного засобу– комп'ютерного поліграфа та використання отриманих даних, як доказу. В обґрунтування свого клопотання захисник зазначив, що між показаннями потерпілих та обвинуваченого є розбіжності, вважає, що іншим чином встановити чи перевірити певні обставини чи факти неможливо, оскільки інші особи під час нібито протиправних дій обвинуваченого були відсутні.

З метою отримання відповіді на поставлені питання та забезпечення високого рівня ймовірності отриманих результатів та максимальної достовірності висновків дослідження включало наступні групи завдань:

1. Психологічний аналіз наданих на дослідження матеріалів кримінального провадження.

2. Психологічна бесіда з метою отримання експертом безпосередньо від підекспертного його автентичних показань щодо досліджуваної теми із метою більш точного формулювання тих значущих тестових питань, що відображають його версію перебігу події.

3. Психодіагностичне дослідження з метою побудови профілю особистості обстежуваної особи, виявлення особливості психічних процесів підекспертного та особливості психічної діяльності у взаємозв'язку з її здатністю відтворювати юридично значимі обставини, що мають значення у справі.

4. Безпосереднє психологічне дослідження із застосуванням поліграфа. Застосування комплексного підходу, відповідно до методики проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа, дозволило встановити ознаки причетності підозрюваного до інкримінованих злочинів. У липні 2025 року суд визнав обвинуваченого винним та призначив покарання – довічне позбавлення волі. У вироку суду, поряд із іншими доказами по справі, були і висновки судової психологічної експертизи із використанням поліграфа.

Таким чином, висновок судової психологічної експертизи із використанням поліграфа був прийнятий до уваги поряд з іншими доказами по справі.

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Дата оновлення: 01.01.2025. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12>.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція, Форма типового документа, Картка, Рекомендації від 08.10.1998 № 53/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Дата оновлення: 30.10.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98>.

3. Методика проведення судових експертиз «Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа», реєстраційний код в Реєстрі методик проведення судових експертиз – 14.1.84.

4. Методичні рекомендації з використання комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних досліджень // Звіт про науково-дослідну роботу VIII.1.6-2018/2 «Розробка методичних рекомендацій з використання комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних досліджень» / Ю. Б. Ірхін, Т. Р. Морозова, Т. А. Тамакова. Київ : КНДІСЕ. 2023. 98 с.

5. Ласунова С. В. До проблеми суб'єктивної значущості стимулу в психологічних дослідженнях з використанням комп'ютерного поліграфа. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності: збірник матеріалів засідання № 6 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 12 жовтня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023. С. 249–251.

6. Морозов А. М. Патопсихологічний аналіз особистості в правоохоронній практиці: монографія. Київ: Алерта, 2023. 402 с.

7. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях: монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ: Алерта, 2023. 472 с.

8. Морозова Т. Р. Методичні прийоми створення тестових опитувальників із метою проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа. *Науковий вісник*. № 80. Київ : Видавництво Нац. акад. СБУ, 2021. С. 177–185.

Victoria HRON

Senior Lecturer, Department of the
Language Training, National University of
the Civil Protection of Ukraine,
Candidate of Historical Sciences

COGNITIVE-LINGUISTIC ASPECTS OF POLYGRAPHY RESEARCH: ON THE QUESTION OF THE EFFECTIVENESS OF THE METHOD

The polygraph examination method is, first of all, a method. And in this context, it can be considered both from the point of view of subject-object relations and from the position of functional efficiency. At the same time, each of these parameters is closely related to cognitive processes and the function of language as the main mechanism for structuring human consciousness.

Let us take as a starting point for our reflections one of the many definitions of the concept of «polygraph» that the Internet is full of, and which, nevertheless, boil down to a simple conclusion: «A polygraph (lie detector) is a technical device designed to record certain psychophysiological reactions of the human body to stimuli, with subsequent processing of these reactions and their presentation in the form of polygrams» [4].

It's no secret that stimuli should be understood as special questions, and reactions should be understood as answers accompanied by various psychophysical manifestations. So, we are talking about the so-called second signaling system, which, unlike the first, is unique to humans. And again the definition: the second signal system is «a system of conditioned-reflex connections that are formed under the action of speech signals... It characterizes a generalized reflection of the surrounding reality in the form of concepts, the content of which is recorded in words spoken aloud or to oneself, heard or seen while reading, mathematical symbols, images of artistic works, etc.» [1].

So, the idea of polygraph research is based on the assumption that within a common cultural field, certain linguistic signals are capable of producing, to a greater or lesser extent, typical reactions from the emotional sphere of the interviewee. However, a number of scientists, based on practical experience and some theoretical generalizations, think the results of polygraph procedures to be insufficiently objective evidence of the presence or absence of guilt of the suspect.

Considering the outlined situation from the standpoint of cognitive linguistics, it should be emphasized that the skeptics' doubts are justified, since they stem from an understanding of the very nature of the second signaling system, or, more simply, language. It is worth noting here that when we turn to language as a means of communication, we are actually faced with a rather complex phenomenon. Thus, listening consists of the brain's ability to recognize articulated sounds, combine individual sounds into words, and by searching for analogies in an updated «database», correlate words with corresponding terms, and terms with images, that is, the

representation of objective reality in the individual consciousness of the subject. Speaking is accompanied by the reverse process: a unique image – a term – an articulated form – a word. (Reading and writing are even more complex in this sense).

So that the above arguments do not seem unfounded, let us rely on the authoritative opinion of the famous Ukrainian linguist, philosopher, ethnographer, teacher, and public figure Oleksandr Opanasovich Potebnia. Back in the century before last, this prominent scientist concluded that «in addition to the «core»: the delineation of the subject and the connection with it, which was formed in antiquity, has a unique meaning, which each speaker adds» [3].

Dividing the speech act into external form (articulated sound), content (meaning, thought) and internal form (image), O. Potebnia emphasized: «If the image (internal form) correlates with the «closer» meaning of the word that arises in the minds of the addresser and the addressee, since they belong to the same community, then the «remote» personal meaning of the word, being semantically dispersed, is not the same for the speaker and the listener» [2].

Therefore, communication as a creative process always carries a share of misunderstanding, which in the case of polygraph interrogation can significantly complicate the search for indicative information.

By the way, a little later, namely in 1923, English linguists Charles Kay Ogden and Ivor Armstrong Richards formulated ideas related to our topic in the form of a textbook, which became quite popular in Great Britain. Its title, «The Meaning of Meaning» speaks for itself. The main content of the textbook revolves around the so-called «semiotic triangle», which at first glance resembles O. Potebnia's scheme: «symbol – thoughts or references (ideas, stereotypes) – referent (object)». However, the authors have embedded a slightly different meaning in the contextual theory of signs, encoded in the outlined scheme: words and things are connected by the context of their common occurrence. Therefore, word symbols can influence reality and are «the sources of all power over the external world» [5].

In other words, language is a tool of manipulation and can be used to model the behavior of other people. Despite the cynicism of such a conclusion, it should not be ignored when analyzing the results of a polygraph examination.

1. Друга сигнальна система // Енциклопедія сучасної України. URL : <https://esu.com.ua/article-21887>.

2. Потебня Олександр Опанасович. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Потебня_Олександр_Опанасович.

3. Ткаченко М. Олександр Потебня: творець теорії про внутрішню форму слова. URL : <https://slovopys.kubg.edu.ua/oleksandr-potebnia-tvorets-teorii-pro-vnutrishniu-formu-slova/>.

4. Що таке поліграф і хто такий поліграфолог. URL: <https://www.polygraph.site/o-poligrafe/>.

5. The Meaning of Meaning. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Meaning_of_Meaning.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА
В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ
ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ

Матеріали
Міжнародного науково-практичного форуму
(м. Дніпро, 24–25 вересня 2025 року)

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Коректор *М. С. Касян*

Підп. до друку 17.12.2025. Формат 60х84/16. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 6,74. Обл.-вид. арк. 7,25.

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, т. sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців ДК № 8112 від 13.06.2024